

SOCIOLOGICKÝ BULLETIN
SOCIOLOGICKÝ BULLETIN
České sociologické společnosti

2021

SOCIOLOGICKÝ BULLETIN

České sociologické společnosti 2021

Praha 2021

Vydává Česká sociologická společnost jako interní publikaci pro své členy.
Publikace byla vydána s finanční podporou Akademie věd ČR.
Vychází jednou ročně.
Sociologický bulletin 2021 vychází v únoru 2022.
Příspěvky neprošly jazykovou úpravou.

Redakce:

Dušan Lužný (e-mail: dusan.luzny@upol.cz),
Barbora Hubatková (220208@mail.muni.cz),
Nina Fárová (nina.farova@soc.cas.cz),
Jakub Mlynář (jakub.mlynar@ff.cuni.cz)

Technická podpora a obálka: Veronika Gígalová

1. vydání

© Česká sociologická společnost, 2021

ISBN 978-80-907682-5-3 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-907682-6-0 (online)

Obsah

Editorial	7
ROZHOVOR	9
Česká společnost je nemocná – rozhovor s Martinem Potůčkem (připravil Dušan Lužný)	9
TÉMA ČÍSLA: ROLE SOCIOLOGIE VE VEŘEJNÉM PROSTORU	16
(připravila Barbora Hubatková)	
Proč máme málo sociologů a socioložek. K roli sociologie ve veřejném prostoru (Pavel Pospěch)	16
Hledání společenskovedního kréda (Eva M. Hejzlarová)	22
Vrátit třídu zpátky do hry (Kateřina Nedbálková)	25
Sociologická imaginace v karanténě (Jan Maršálek)	29

Sociologický výzkum jako reflexe problémů soudobé společnosti 38
(Petr Soukup)

SOUČASNÁ ČESKÁ SOCIOLOGIE 41

(Historická) sociologie v generační perspektivě: 41
Miloš Havelka – Jiří Šubrt – Karel Černý
(připravil Jakub Mlynář)

Interdisciplinární výzkum norem literárního překladu z angličtiny 54
do češtiny od roku 2000 do současnosti
(Helena Kubátová, Jitka Zehnalová)

„Dělat experiment je jako rýpat se v hlíně na zahrádce“ 62
O experimentální sociologii s Františkem Kalvasem

Sociologie očima studujících 69
(připravil Jakub Mlynář)

Pohled zvenčí / Sociologie mimo sociologii – 79
otázky pro Kamilu Zlatuškovou
(připravil Dušan Lužný)

Cena České sociologické společnosti za celoživotní přínos 2020 82
Cena Miloslava Petruska – studentská soutěž
o nejlepší odborný článek ze sociologie 85

ZAHRANIČNÍ PERSPEKTIVA – INSPIRACE 87

Interview with Laura Mamo: “We need to restore credibility 87
in science as we allow room for critique”
(připravila Nina Fárová)

SOCIOLOGIE A UMĚNÍ 91

Sociologie (z) literatury 91
(Jan Váňa)

Proč dělám koláže? (Jiří Šubrt)	97
Zpráva o činnosti Galerie sociální fotografie (Veronika Gigalová)	103
Pandemie jako problém estetický (Miroslav Paulíček)	107
Líbí nelíbí (Veronika Gigalová)	110
REFLEXE Z KONFERENCÍ	113
Zpráva z Výroční konference ČSS 2021 (Barbora Hubatková)	113
Zpráva z 10. Olomoucké sociologické podzimní konference (Lucie Cviklová)	115
Kolokvium sekce sociologické teorie: „Čas a temporalita v sociologickém myšlení“ (Jakub Mlynář)	117
SOCIOLOGICKÁ VÝROČÍ A JUBILEA ROKU 2022	120
Poznámky k výročí Pierra Bourdieuho (1930–2002) (Marek Skovajsa)	120
Důležitá data roku 2022 (Miroslav Paulíček)	127

Editorial

Milé čtenářky a milí čtenáři Sociologického bulletinu,
přátelé české sociologie,

dostává se vám do rukou nebo na obrazovky vašich počítačů, notebooků či smartphonů další číslo našeho bulletinu, který se snaží mapovat současnou českou sociologii i českou společnost a zprostředkovávat informace a názory, které by mohly být pro sociologickou obec zajímavé a možná i přínosné. Letošní číslo je výsledkem kolektivní práce, a to nejen na straně autorek a autorů (což je samozřejmé), ale také na straně redakce. Jsem moc rád, že jsme mohli s Barborou Hubatkovou, Ninou Fárovou a Jakubem Mlynářem toto číslo společnými silami připravit, a jsme zvědaví, zda si letošní bulletin najde své čtenáře a čtenářky. Doufáme v to a věříme, že se mezi vámi najdou další aktivní přispěvatelé a přispěvatelky do dalšího čísla Sociologického bulletinu. Já osobně bych chtěl moc poděkovat všem, kteří se na přípravě tohoto čísla podíleli jak autorsky, tak redakčně.

Přejeme sociologicky inspirativní čtení.

Za redakční kruh

Dušan Lužný

ROZHOVOR

Česká společnost je nemocná – rozhovor s Martinem Potůčkem

Jak vnímáte dnešní situaci v české společnosti po vypuknutí covidové pandemie? Společnost se pravděpodobně proměnila. Jaké jsou Vaše nejdůležitější postřehy a reflexe poslední doby?

Společnost byla nemocná ještě před tím, než byla zasažena i touto epidemií. Indikací toho, že nebyla a není zdravá, je celá řada. Upozornil bych jen na jeden problém, který mě zajímá už drahně let, a tím je životní styl české populace. Žijeme nezdravě. Čest výjimkám, tady mluvím samozřejmě v globálu. Mluvím o tom, jak je rozšířená obezita. Ta se i v průběhu covidové pandemie ukázala jako jeden z rizikových faktorů. Mluvím o stravovacích návycích, o toxikománii, mluvím o pohybovém režimu populace.

Tyto problémy byly dlouhá léta po listopadu 1989 ve vnímání lidí i odborníků jakoby překryty nesporným prodlužováním střední délky života. To však bylo z velké míry dáno výrazným zkvalitňováním lékařské péče, lepším léčením a novými technologiemi v medicíně. Ale co bylo hrubě zanedbáno, byla prevence a také rehabilitace. České zdravotnictví se z těch čtyř základních prvků – prevence, diagnostiky, léčení, rehabilitace – zaměřilo jen na tu diagnostiku a léčení. Prevence byla před listopadem zprostředkována rozvětvenou sítí dobře pracujících hygienických stanic a také celospolečenskými preventivními programy; to vše začalo v posledních desetiletích postupně upadat. Ekonomické tlaky, které se tak či onak do zdravotnictví promítaly a promítají, vedou do značné míry k tomuto zúžení.

Životní styl není samozřejmě jediným indikátorem špatného zdraví české společnosti. Dalším faktorem je nevalná kondice veřejné správy. Víte dobře, že v nové ústavě byly předjímány kraje, ale trvalo deset let, než česká legislativa dospěla do podoby, kdy kraje mohly fakticky vzniknout. To byl samozřejmě krok vpřed, ale opožděný. Reforma státní správy celkově velmi zaostávala a byla přijata teprve pod tlakem Evropské unie – a opět v nedokonalé podobě zákona o státní službě. Lze říct, že česká státní správa reaguje jako améba na krizové situace, které čas od času nastanou, jako například na covid-19. Dlouhodobá strategická dimenze řízení a správy byla a je ale naprosto nedostatečná. K tomu se přidává nestabilita plynoucí z politického cyklu, který vede k velkým výměnám úředníků. Dále se prohlubují závažné problémy, jako např. dostupnost bydlení, dlouhodobá zdravotní a sociální péče o hendikepované nebo zaostávání periferií.

To vše se kumulovalo pod povrchem a v okamžiku, kdy epidemie nastala, došlo k nárazu, pod kterým křehké struktury veřejného sektoru, které nebyly na takový náraz připraveny a které už předtím nefungovaly dobře, v mnoha případech nedokázaly poskytnout potřebnou péči. Výsledkem byla zbytečná ztráta tisíců životů našich spoluobčanů, ke které došlo a stále dochází. To mě dlouhodobě frustruje, poněvadž jsem se ze své výzkumnické pozice snažil a snažím na tyto problémy upozorňovat.

Příčiny vidíte spíše jako strukturální a jako důsledek ne dobře provedené transformace v devadesátých letech, kdy se začal nastavovat celý systém politiky, státní správy, sociálního zabezpečení apod.?

Ano, určitě. Na začátku devadesátých let byly šance na to, abychom institucionálně nastavili podmínky dalšího vývoje mnohem lépe, než k čemu nakonec došlo. Nemá cenu jít do detailů, ale divoká privatizace a fascinace tím, že trh jako regulátor vlastně vyřeší všechno, byly zásadním omylem, kterému přitakala velká část našich spoluobčanů. Vzpomeňme Klausova výroku, že privatizace je nejlepším lékem na neduhy českého zdravotnictví. Tato představa ve vědomí velké části našich spoluobčanů přežívá dodnes.

A jakou úlohu v tom sehrála sociologie?

Začátky byly velmi nadějně. Devět českých sociologů už v lednu 1990 napsalo Václavu Havlovi jako tehdejšímu novopečenému prezidentovi dopis, v němž upozorňovalo na to, jak velké riziko by bylo vedle ekonomických

a politických témat zanedbávat ta sociální. Havel na to moc neslyšel. Já si ho jako politika i jako myslitele velmi vážím, ale tohle byla slabá stránka jeho vidění světa. Objevila se Sociologická iniciativa, velmi nadějná platforma setkávání sociologů. Tam se vlastně formovaly počátky budoucnosti české sociologie. Píšu o tom v knize *Křižovatky české sociální reformy*. Tam je to všechno dokumentováno. Zmíním i *Sociologický bulletin*, který začal vydávat ještě tehdejší Ústav pro filozofii a sociologii. Hodně se o to zasloužili Alena Vodáková a Jiří Linhart.

Takových iniciativ byla celá řada a samozřejmě došlo i k nutně institucionální proměně české sociologie. Katedry sociologie, které přežily komunistický režim, tedy katedra na FF Univerzity Karlovy a na FF Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně (jak se tehdy jmenovala Masarykova univerzita), si mohly konečně vydechnout, poněvadž obě byly předtím pod silným ideologickým tlakem. Zkompromitovaní apologeti oficiální, tedy prorežimní větve sociologie museli odejít. Také se v té době ustavil samostatný Sociologický ústav. Přicházelo mnoho podnětů a zdrojů ze zahraničí. Takže první dva tři roky byly velmi slibné a nadějně.

Lze říci, že česká sociologie na tom jako celek není špatně. Ale zas tak dobře na tom taky není. Srovnáme-li ji s tím, jak se rozvíjí jinde ve světě, stále se jí nepodařilo srovnat hendikep čtyřiceti let komunistické éry, kdy byla v tehdejší Československu patnáct let zcela zavržena jako tzv. buržoazní pavěda, pak si od roku 1963 do roku 1970 mohla krapet vydechnout a poté znovu skoro dvacet let jen skomírala. Tehdejší izolovanost české a slovenské sociologie od sociologie světové lze snadno dokumentovat srovnáním především se sociologií polskou, ale i maďarskou.

A jaký je, podle Vašeho názoru, největší nedostatek současné české sociologie?

Řadě kolegů a kolegů se už podařilo včlenit do proudu soudobé světové sociologie. Co ale vnímám jako velký deficit, jsou celostní pohledy na vývoj české společnosti. Poslední takové velké dílo byla práce tehdejšího Machoninova týmu *Československá společnost* z roku 1969. I se všemi ideologickými omezeními a metodologickými nedostatky. Ale od té doby už proboha uběhlo více než padesát let!

Tedy, ne že by nebyly podniknuty jednotlivé pokusy. Například některé práce Jiřího Večerníka. I mé pracoviště, Centrum pro sociální a ekonomické strategie FSV UK, publikovalo už před lety řadu prací, které se pokoušely o celostní uchopení problémů české společnosti i s návrhy způsobů, jak je řešit (například *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku; Jak jsme na tom. A co dál? Strategický audit České republiky*). V poslední době bych zmínil například práce Vladimíry Dvořákové či Daniela Prokopa. Ale všichni jsme naráželi či narážíme na malé pochopení či nepochopení politické a správní exekutivy, tedy těch, kterým jsme naše analýzy a návrhy nabízeli či nabízíme k realizaci.

Na jedné straně je tedy nezájem decizní sféry, ale na druhé může být určitá slabost současné české sociologie prosazovat efektivně svá témata ve veřejném prostoru. Možná tato slabost odráží celkové podceňování sociálních a humanitních věd. A možná je důsledkem dominance principů akademického kapitalismu, které vedou k vzájemnému soutěžení o finanční zdroje a ke fragmentarizaci české sociologie.

Na přelomu tisíciletí jsem měl pět let poměrně velkou možnost ovlivňovat financování vědy v ČR. To když jsem působil jako první místopředseda Rady pro výzkum a vývoj. Tehdy jsem velmi usiloval o zlepšení podpory aplikovaného výzkumu v oblasti sociálních věd. Nepodařilo se mi však nikdy překonat technokratické myšlení převažující v tomto orgánu ani vliv organizovaných průmyslových zájmových lobby v počátcích zakládání Technologické agentury ČR. Dodnes přetrvává nedostatek zdrojů pro aplikovaný sociálněvědní výzkum, včetně projektů zaměřených na analýzu velkých problémů české společnosti a hledání způsobů, jak je řešit.

To je jedna okolnost. Ale vedle toho existuje ještě druhá okolnost, ta vnitřní. Bohužel se vyskytli sociologové, kteří naši komunitu spíše rozeštvávali, než aby ji sjednocovali. Hlavním nositelem těchto dezintegračních činů byl nesporně Petr Matějů. Ten prosazoval svoji omezenou představu o tom, co je a co není věda, přičemž rozhodně nezapomínal ani na svoje osobní materiální zájmy a zájmy svých družiníků. Tím poškodil celkovou atmosféru v sociologické obci. Uvnitř sociologické komunity tak vznikla nálada, která bránila společnému hájení našich zájmů. Na rozdíl od jiných společenství, např. od ekonomů, nebyli sociologové nikdy schopni v měnicích se poměrech společně, organizovaně a účinně hájit zájmy své vlastní disciplíny.

Vy jste byl celou dobu, řekněme, angažovaný sociolog, který dělá sociální analýzy a současně se snaží ovlivnit prostředí, ve kterém žijeme, tedy politiku, státní správu apod. Bylo vás víc, ale mám takový pocit, že jste v tom zůstal poněkud sám. Jak vnímáte svoji roli v rámci decizní sféry?

Je to složité. Vztah mezi odborníkem (výzkumníkem) a rozhodovatelem není jednoduchý. Výzkumník by měl rozhodovatele informovat o všech souvislostech daného problému a jeho možných řešeních. Rozhodovatel ale nikdy nemá dost času, aby pronikl do všech souvislostí. Obě strany se přitom také snaží ochránit své hodnoty. Ačkoliv jsem dostával různé nabídky, sám jsem to řešil tak, že jsem nikdy nevstoupil do žádné politické strany. Ani před rokem 1989, ani po něm. Vždy mi záleželo na tom, abych si zachoval svoji akademickou nezávislost. Ta ale závisí i na zdrojích, které pro výzkum potřebujete. Takže jsem se snažil o dodržení norem nezávislého vědeckého poznání, ale vedle toho zároveň o to, abych byl schopen odpovídat na otázky, které rozhodovatelé právem kladou. Tedy o to, aby sledovaly veřejné zájmy, ale zároveň aby byly užitečné, aby nabízely řešení problémů, s nimiž přicházejí rozhodovatelé.

Dovolte, abychom se teď vrátili v čase. Vždy se v těchto rozhovorech ptám, jak se daná osobnost dostala k sociologii. Udělám to tedy i s Vámi. A současně se zeptám na případná specifika vaší „sociologické generace“.

Když jsem na jaře roku 1967 končil svá středoškolská studia, žil jsem se svojí matkou v Brně, takže jsem se celkem bez rozmýšlení hlásil právě na brněnskou univerzitu. A nelituji toho. Studovat koncem šedesátých let na brněnské filozofické fakultě byl obrovský zážitek a v zásadě mě to hodně formovalo i v mém dalším životě. Už v prvním ročníku se otevřelo okno příležitosti pro nezávislé studentské aktivity – fakultní časopisy, ustavení a činnost nezávislého Spolku posluchačů filozofie. Jenže až příliš brzy přišel zlom, protože okupace naší země v srpnu 1968 znamenala ve svých důsledcích konec pro všechny tyto aktivity. Nepomohlo, že jsme k výročí 17. listopadu organizovali na fakultě generální stávkou, ani naše účast na společné stávce studentů a dělníků v Brně po úmrtí Jana Palacha. Naši studentskou generaci to hodně poznamenalo. Asi třetina mých přátel, kamarádů, spolužáků nakonec emigrovala. A další minimálně třetina byla z důvodu svého vnitřního ustrojení a přesvědčení v zaměstnání odsunuta na vedlejší kolej. A dalších dvacet let, snad s výjimkou posledních dvou let

před rokem 1989, bylo ve znamení tvrdé ideologické ostrakizace našeho oboru. Když jsem si o tom povídal s Miloslavem Petruskem, ani nás nepřekvapilo, že z absolventů, kteří skončili studium v době tzv. normalizace, nezůstal u sociologie skoro nikdo. A ono ani nebylo lze se tomu moc divit. Obor jako takový neskýtal žádné atraktivní příležitosti pro nezávislý akademický výzkum, o nezávislé výuce ani nemluvě.

Začal jsem studovat filozofii a matematiku. Matematika vyžadovala skutečně velmi usilovné studium a politickými změnami nabitě jaro 1968 mnoho příležitostí pro takové studium neskýtalo. Navíc v září 1968 byla založena nová katedra politologie, obor, který mě zaujal. Požádal jsem tedy o přestup na něj a byl mi schválen. Obor měl ale na fakultě jepičí život. Normalizátoři jej po půldruhém roce znovu zrušili. A poněvadž v Brně fungoval a naštěstí stále funguje dobrý model dvouoborového studia, potřeboval jsem, abych mohl dostudovat, druhý obor a jediný, který se mi nabízel, a který jsem nakonec i absolvoval, byla sociologie. Studium sociologie mě ale nikdy úplně neuspokojovalo. Určitě i proto, že k jeho konci už katedru naplno negativně zasáhla personální čistka. Měl jsem ale i pocit, že je to disciplína na můj vkus až moc akademická. Po vojně jsem tedy zakotvil v takzvané šedé zóně vědy, nejprve na inferiorním pracovišti zvaném oddělení komplexního modelování Technosport, a o pár let později v resortním Ústavu sociálního lékařství a organizace zdravotnictví. V obou případech šlo o aplikovaný sociálně vědní výzkum s přesahy do společenské praxe.

Když koncem roku 1989 ledy konečně roztály a Miloslav Petrussek mi brzy nato nabídl práci na nově vznikající Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, neváhal jsem. Mohl jsem konečně naplnit svoji touhu po akademické kariéře. Nastala skvělá doba, poněvadž otevřela velký prostor pro nové nápady a pro inovace. Navrhl jsem, abychom zde spolu s dalšími kolegy a kolegyněmi založili na Institutu sociologických studií obor (a později i katedru) veřejné a sociální politiky.

Jaké byly zásadní či zlomové okamžiky ve Vašem životě nebo události, které Vás nejvíce ovlivnily?

Už jsem se zmínil o dvou. Jedním z nich bylo období Pražského jara a jeho dozvuků koncem šedesátých let. Dalším velkým životním přelomem byl pád komunismu a navazující první léta budování nového společenského a politického uspořádání. Třetí moment, když to vezmu chronologicky

a z pohledu té naší nově založené disciplíny, byl rok 2000, kdy se vláda ČR, které tehdy předsedal Miloš Zeman, rozhodla, že po dohodě a ve spolupráci a s rektorem Karlovy univerzity podpoří na naší fakultě vznik Centra pro sociální a ekonomické strategie jako nezávislého pracoviště zpracovávajícího vize a strategie pro český stát. Byl to podobně velký projekt jako ten, který umožnil Machoninovi koncem šedesátých let s velkým týmem napsat onu knihu, o které jsem už hovořil. To jsou tři momenty, které formovaly můj profesní život.

V osobním životě to byl hlavně životní příběh mojí matky, předválečné komunistky, která strávila jako odbojářka nejprve čtyři roky v nacistickém koncentráku a od roku 1951 posléze více než osm let v komunistickém žaláři. Odsoudili ji ve vykonstruovaném procesu k pětadvaceti letům za velezradu. Když ji zavřeli, byly mi tři roky. Vzpomínal jsem si pak na svoji mámu jen matně. Jako živoucí, mluvící, gestikulující, ale mně do té doby vlastně neznámou ženu jsem ji spatřil až poté, když ji, stále jako odsouzeného zločince, amnestovali v roce 1960. To už mi bylo dvanáct. Přestěhoval jsem se od táty z Prahy k ní na Moravu, nejprve k jejím příbuzným do Olomouce a potom do Brna. Své právní rehabilitace se máma dočkala až po politickém pádu Antonína Novotného v lednu 1968... I jím byla sedmnáct let veřejně prezentována jako zločinec, a dokonce jako osoba, která se na politických procesech sama podílela.

To mě dovedlo k touze porozumět tomu, jak společnost funguje. Co je to za mechanismy, které umožňují, že se takové případy mohly přihodit. A k přemýšlení o tom, jak zabránit tomu, aby se něco takového nemohlo opakovat. A tím i k filozofii, sociálním vědám, sociologii, veřejné a sociální politice.

Děkuji za rozhovor a přeji hodně zdraví a energie do Vašich dalších aktivit.

Dušan Lužný

TÉMA ČÍSLA: ROLE SOCIOLOGIE VE VEŘEJNÉM PROSTORU

Proč máme málo sociologů a socioložek. K roli sociologie ve veřejném prostoru¹

PAVEL POSPĚCH, KATEDRA SOCIOLOGIE,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ MASARYKOVY UNIVERZITY

Mezi průmyslníky a jim nakloněnými politiky se stalo zvykem stěžovat si na stav zdejší vzdělanosti. Máme příliš mnoho sociálních vědců, prohlašují ve zprávách ti první. Máme spoustu zbytečných absolventů humanitních věd, přizvukují ti druzí. K tomu se pravidelně objevují stesky na přeplněná gymnázia a nenaplněné kapacity odborných učilišť: kde vezmeme řemeslníky a pracovníky do průmyslu?² Je snadné se těmto prorokům zkázy vysmát pro neznalost faktů (mýtus o nezaměstnaných absolventech sociálních či humanitních oborů byl opakovaně vyvrácen³ a gymnazistů máme tolik, kolik ostatní země v Evropě). Je také snadné prohlédnout jejich motivaci: většině z rozhořčených průmyslníků z kapsy vyčuhují pracovní smlouvy s hluboce podprůměrnou mzdou, které by rádi rozdali svým zaměstnancům – ale ti se jaksí nehrnou. Personální agentury pro český průmysl proto pořádají masivní nábor v Bulharsku, v Rumunsku a v dalších zemích s levnější pracovní silou. To by bylo, abychom nenašli někoho tak chudého, že bude ochotný pro nás pracovat!

¹ Text je upravenou verzí eseje, která nedávno vyšla jakou součástí knihy Pavla Pospěcha *Neznámá společnost* v nakladatelství HOST.

² Viz například „Dlouhý: Školství by se mělo přizpůsobit podnikatelům, Babiš příliš ustupuje ČSSD“. *Aktuálně.cz*, 24. 7. 2019.

³ Viz například Zelenka, M. (2019). *Nezaměstnanost absolventů vysokých škol v letech 2002–2018*. Praha: Středisko vzdělávací politiky UK.

Občas ale i slepé kuře najde zrno a kapitáni průmyslu se v jedné věci nemýlí: český průmysl má skutečně vyšší potřebu pracovní síly. Je to proto, že v Česku pracuje rekordní počet zaměstnanců v průmyslu – přes 27 procent, což dalece převyšuje průměr Evropské unie (16 procent). Zatímco průměr Evropské unie dlouhodobě klesá, u nás naopak podíl zaměstnanců v průmyslu roste.⁴ Za to ovšem nemohou humanitní ani sociální vědy, ale způsob řízení hospodářství, který – vedený průmyslníky a jim nakloněnými politiky – dlouhodobě vytváří pobídky pro málo kvalifikovanou práci v montovnách. Pokud vám chybí lidé u pásu, je pochopitelné, že se rozčilujete nad tím, že ze škol vycházejí sociologové, filozofové a kunsthistorici. Ještě hůře jsou na tom menší obory jako etnologie nebo kulturní antropologie – *co tihle lidé vlastně dělají? Není jich nějak moc?* Rozhořčení průmyslníci a zastupci hospodářské komory a podobných organizací se stávají nechtěným svědectvím o proměně světa, který se jim vymyká z rukou.

Měkký svět

Představa o nadbytečných absolventech humanitních a sociálních oborů je intuitivně snadno srozumitelná. Podívejte se třeba na absolventy stavebních fakult technických škol, kteří stavějí nové budovy, mosty a dálnice. Co za sebou zanechávají sociální vědci? Jenom texty. A v těch textech najdeme místo zaručených návodů jenom nové otázky, pochybnosti a komplikace. K čemu nám to je? Takto přemýšlel Robert Moses, hlavní plánovač města New Yorku, když na přelomu padesátých a šedesátých let minulého století chystal sérii stavebních zásahů do centra Manhattanu. Dvě nové dálnice – *Mid-Manhattan Expressway* a *Lower Manhattan Expressway* – měly protnout stávající oblasti Greenwich Village a Soho a otevřít je většímu množství automobilové dopravy. Moses byl klíčovou postavou městského plánování již několik desítek let a jím navržené dálnice byly dobře promyšlené projekty: technické parametry, dopravní kapacita, ekonomická návratnost, vše bylo navrženo tak, aby se na konci desetiletí mohlo centrum New Yorku rozšířit o dva nové dálniční přivaděče.

Jenže se to nestalo. Mosesův plán narazil na odpor veřejnosti. Do čela rozezlených občanů se postavila novinářka Jane Jacobs a po sérii protestů,

4 „Máme nejvyšší zaměstnanost v průmyslu v EU“. *Statistika & my*, 28. 2. 2020.

vyjednávání a negativních článků v tisku byl plán na stavbu dálnic zamítnut. Setkání s *městským aktivismem*, něčím, co v šedesátých letech 20. století rozhodně nebylo obvyklé, bylo pro Mosese šokem. Zaskočení zástupci stavebních firem se obraceli k projektantům z plánovací kanceláře a ti jenom krčili rameny: my nic, my jsme to naměřili dobře. Příběh, kterým začal pád Roberta Mosese z pozice nejvlivnějšího amerického urbanisty, je také příběhem o vztahu technických a sociálních věd – nebo, chcete-li, věd *tvrdých* a *měkkých*. Po technické stránce bylo vše dobře vymyšleno a naplánováno. „Tvrdé“ faktory byly změřeny a vypočítány. Jenomže se stalo něco nečekaného, něco „měkkého“: lidé se začali chovat jinak, než jak jim to plánovači určili.

Nepředvídatelnost a mnohoznačnost jsou denním chlebem sociálních vědců – a nekonečným zdrojem frustrace pro ty, kdo od sociálních věd čekají jednoznačné odpovědi. Lidé a společnosti se zkrátka nechovají jako fyzikální tělesa a mnohdy zareagují zdánlivě podivně nebo iracionálně. Pochopení mechanismů, které za touto zdánlivou iracionalitou leží a které jí dávají smysl, je hlavní prací sociologů a sociálních vědců obecně. A o jak potřebnou práci jde! Vždyť kolik variací na Mosesův příběh kolem sebe můžeme dennodenně pozorovat: lidé, kteří netrpělivě čekají na vakcínu proti koronaviru – a když je vakcína na světě, tak se nechtějí nechat naočkovat. Lidé, kteří mají k dispozici všechna fakta o změně klimatu, a přesto se chovají, jako kdyby se žádná změna klimatu neděla. Nejde o to, že bychom neměli lékařské znalosti o tom, jak funguje očkování, nebo klimatologická data o tom, jak roste koncentrace CO₂. Jde o to, že je máme, ale nepomáhá to. Proč zaplavujeme města automobilovou dopravou a pak si stěžujeme, že už dnes děti nemohou chodit samy do školy? Proč v době, kdy jsou státní instituce kriticky oslabeny, masivně volíme strany, které nám slibují, že oslabí stát? Tady nám k vysvětlení tvrdé vědy nestačí.

Nepředvídatelnost a komplexita nejsou problémem *měkkých* věd, jako je sociologie. Jsou problémem *měkkého světa*, v němž všichni žijeme. Průmyslníci a plánovači sní o inženýrských řešeních: o futuristických technologiích, které odstraní uhlík z ovzduší, o neprůstředných vakcínách, které zastaví šíření a mutaci nebezpečných virů. Mezitím se však stále více ukazuje, že rizika a problémy, s nimiž se potýkáme, jsou svou povahou společenské – a společenskými vědami také musí být zkoumány.

Jednoduchost

Jedním z klíčových přínosů sociálních vědců, a sociologů zejména, je schopnost zjednodušit svět. Důležitost této schopnosti nelze přecenit. Mluvíme dnes často o postfakticitě, o postpravdivé době a o tom, co prorocky předpověděl Jan Haubert ve filmu Knoflíkáři: že „ke každé informaci lze nalézt informaci opačného významu“. Řada lidí v této situaci zažívá pocity dezorientace: podle průzkumu Eurobarometru z roku 2020 prohlašuje 51 procent Čechů, že světu okolo sebe zcela nebo z větší části nerozumí⁵. Jsou to projevy *měkkého světa*: světa, v němž pevnost základních výkladových rámců vzala za své, světa, který se rychle mění, a impulzy těchto změn vytvářejí v globálně propojených sítích nevypočitatelné odezvy. Výsledkem je na jedné straně složitost a nesrozumitelnost a na straně druhé úporná snaha porozumět a připsat světu okolo sebe smysl.

V této situaci je úkolem sociologů zjednodušovat. Tak jako všechny vědy, i sociologie občas pracuje s kostrbatým jazykem, který vše zdánlivě komplikuje. Na jeho konci, pokud je autorem dobrý sociolog či socioložka, by však mělo být zjednodušení. To je ostatně práce, kterou se živí absolventi sociologie u nás i ve světě. Sociologové v soukromých firmách vytvářejí profily toho, *kdo je náš zákazník*. Jistě že je ve skutečnosti každý zákazník jiný. Úkolem sociologa je však tuto rozdílnost a komplexitu redukovat a vytvořit z ní zjednodušený profil: toto je náš zákazník, toto je naše cílová skupina. Sociologové ve veřejné správě dělají totéž. *Jaký dopad budou mít navrhovaná opatření na jejich příjemce*, ptá se vedoucí odboru na ministerstvu. Všichni víme, že reálný dopad bude na každého příjemce jiný – tak už to v životě chodí, lidé jsou různí. Taková informace nám ale nepomůže. Úkolem sociologů je opět redukovat komplexitu a nabídnout zjednodušenou odpověď. *Zjednodušená* ovšem neznamená nesprávná nebo hloupá. I při redukci informací se musíme držet základních principů kritičnosti a ověřitelnosti našich tvrzení. Zjednodušovat znamená vybrat podstatné prvky, identifikovat v mračnech dat příběh a převyprávět jej v jednoduché formě. To je to, za co jsou sociologové placeni. Říkat věci složitě umí každý. Zjednodušovat je kumšt.

Sociologové se, na rozdíl od vědců z jiných disciplín, neživí velkými objevy. Když mořský biolog objeví nový typ medúzy, který dosud nikdo nespatril, je

⁵ Standard Eurobarometer 93: Summer 2020.

z toho velká sláva a poznání v oblasti mořské biologie se posune o kus dál. V sociologii neobjevujeme – v sociologii pojmenováváme. Naším úkolem není objevit neznámé, nýbrž ve změti známého najít a pojmenovat nějaký vzorec či strukturu. Nové není to, co vidíme, nové je, *jak* to vidíme. Ne *vjem*, nýbrž *pojmem*. Proto si, když čteme dobrý sociologický text, neříkáme: „Aha, o téhle věci jsem ještě nikdy neslyšel.“ Říkáme si: „Aha, o tomhle jsem vždycky slyšel, ale teprve teď chápu, jak to do sebe zapadá.“ Jde o variantu toho, co fenomenologové označují jako *aha efekt*. Náhlé pochopení nepramení z toho, že bychom našli nová data, tak jako mořský biolog našel medúzu. Pramení z toho, že ve starých známých datech náhle spatříme logiku. Co se jevílo jako komplexní, matoucí a protichůdné, je náhle uspořádané a jednoduché.

Dobrá, ale proč vlastně musíme věci *zjednodušovat*? Veřejná diskuse v ČR se hemží varováními před konspiračními teoriemi a před webovými stránkami, které je šíří. Pro náhodného návštěvníka, který do těchto koutů internetu zavítá, je úspěch konspiračních webů záhadou: tomuhle doopravdy někdo věří? Konspirační teorie jsou však ve skutečnosti lakmusovým papírkem, který nám umožňuje pozorovat důsledky nesrozumitelného světa. Klíčová zpráva, zakódovaná mezi řádky konspirátorských bludů, zní takto: Žijeme ve světě, který některým lidem připadá tak matoucí a děsivý, že budou raději věřit teoriím o celosvětovém spiknutí. Potřeba orientace je tak důležitá, že je řada z nás ochotna věřit tomu, že tajné spolky chtějí očipovat celou populaci – jenom když nám to do věcí vnese světlo. Konspirační teorie totiž dělají totéž, co před nimi dělaly předsudky: dávají věcem smysl. Předsudky a stereotypy vysvětlují svět okolo nás pomocí jednoduchých, nezpochybňovaných tvrzení – *ženy jsou hloupější než muži, Romové jsou líní* –, a tím nám šetří námahu s pochopením složitého světa. Předsudky, stereotypy i konspirační teorie totiž *zjednodušují*, a tím nám také umožňují prožít *aha efekt*: „Aha, tak proto mají ženy nižší platy než muži. Protože nejsou tak chytré!“

A jsme zpět u zjednodušování. S jednoduchostí totiž ve skutečnosti existuje trh – a my všichni jsme na něm zákazníci. Poptávka na tomto trhu dlouhodobě roste: čím se nám svět jeví jako komplexnější, tím více hledáme příběhy, jejichž pomocí bychom si jej mohli zpřístupnit a zjednodušit. Nabídku na jednom konci trhu utváří sociální vědci, kteří píší, přednášejí

a vysvětlují, a tím komplexitu světa převádějí do srozumitelných teorií. Na druhém konci stojí dezinformátoři a populisté: i oni prodávají svá zjednodušení – sice bez dat a bez důkazů, ale s o to větším úsilím a propagací. Tak jako na každém trhu, i zde existuje konkurence: pokud sociální vědci nedovedou smysluplně a jednoduše vysvětlovat svět okolo nás, přejdou zákazníci k těm, kdo jim svět jednoduše vysvětlí: populisté, konspirační teoretici, dezinformátoři. Pokud průmyslníci prosadí svou a podaří se jim vyhnat studenty z humanitních a sociálních oborů a přeměnit je na levnou pracovní sílu do montoven, čeká nás totéž. Stálé opakování výmyslů o obtížném uplatnění absolventů sociálních a humanitních oborů je jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout. Pokud se na obrazovce vystřídá dostatečné množství inženýrů s postesky nad tím, že máme příliš mnoho sociálních vědců, podaří se jim přesvědčit středoškoláky a jejich rodiče, aby se raději dali na techniku nebo na práva. Pro populistické a dezinformační obchodníky s jednoduchostí to bude dobrá zpráva: zase o jednoho konkurenta méně. Ostatně není divu, že populistům a diktátorům celého světa vždy tolik leží v žaludku sociální vědy – a sociologie zejména. Sociologové jsou jejich konkurenty na trhu s vysvětlováním světa a sociologické výklady jsou, na rozdíl od těch ostatních, podepřeny daty, výzkumem a teorií. Proto potřebujeme sociology a socioložky, a proto jich rozhodně nemáme moc. Máme jich málo.

Hledání společenskovedního kréda

EVA M. HEJZLAROVÁ,
KATEDRA VEŘEJNÉ A SOCIÁLNÍ POLITIKY,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD UNIVERZITY KARLOVY

Mým oborem je veřejná politika. A jakkoli mám svou oblast jinak hodně ráda, během pandemie se pro mě expertiza ve veřejné politice stala zdrojem značné duševní nepohody. Nejsem naivní, abych si myslela, že veřejná politika umí vyřešit vše – jako každé lidské dílo jsou i veřejněpolitická opatření a způsoby jejich realizace nedokonalé a selhání jsou na denním pořádku. Nejsem naivní ani v tom, že bych si myslela, že české veřejné politiky jsou v bůhvíjaké kondici – řada problémů se v našem státě řeší s o poznání menší elegancí i efektem než jinde. Přes to všechno pro mě byla příslušnost k veřejné politice mimořádně trýznivá. Trápila jsem se, když jsem v reálném čase sledovala chaotické chrlení příkazů a zákazů a celkový zmar veřejněpolitické produkce. Bolelo mě, když jsem si uvědomovala, že moje akademické činění je celkem na hony vzdálené tomu, co veřejná politika tady a teď potřebuje, protože moje parketa je kritická oponentura. Nemám potřebné makro znalosti, nemám v hlavě mezinárodní srovnání ani jednoduché „hacks“, které by šly ze zahraničí přenést k nám, nemám ani znalost politicko-administrativních rutin. Konečně jsem propadala zoufalství v momentě, kdy se opakovaně potvrzovalo, že mých kolegů a kolegyň z oblasti sociálních věd je ve veřejném prostoru a v situacích, kdy lze něco ovlivnit, jako šafránu a že o moji případnou expertizu by stejně nikdo nestál, ani kdybychom oba s manželem nejeli naplno na home-office, nestarali se o tři děti, a měli tudíž na nějakou expertizu prostor. Impuls k přemýšlení

o tom, jaká je role společenských věd v období pandemie, resp. jak má vypadat moje role coby sociálněvědní akademičky, zkrátka nemohl být silnější. Důvody mizérie sociálních věd tak, jak se projevovala ve veřejné diskusi v době pandemie, jsou mnohé (postupné vymizení sociálních a humanitních vědců z veřejné diskuse za normalizace, etablování ekonomie jako jediné relevantní společenské vědy v 90. letech, perverzní způsob hodnocení a financování vědy, slabá třetí role univerzit, rostoucí tlak na výkon...) a řadu z nich můžeme ovlivnit jen stěží. V takové situaci asi není na místě dávat si velká předsevzetí. Nikde na mě nikdo nečeká, sama se příliš nemám od koho učit, mám jen malou zkušenost a sebevědomí, a navíc potřebuji čas, který mám, věnovat výuce a vědeckým výstupům, které tvoří můj obor a materiální základ mojí profesní existence. Cítím ale, že je potřeba sebe jako společenskovědní výzkumnici měnit. A že je potřeba na této cestě proměny jít krok za krokem a ten další volit podle toho, na jak pevné půdě budu stát a kolik smyslu v něm budu spatřovat. K čemu mě tedy (nejen) pandemická zkušenost přivedla?

V současné chvíli se snažím o takovou volbu výzkumných témat, která budu schopná srozumitelně vysvětlit svým příbuzným (jsem první vysokoškolák v široké rodině) a zprostředkovat, proč je považuji za důležitá. Nemyslím si přitom, že by každý společenskovědní výstup musel být nutně aplikovatelný nebo komunikovatelný ve formě tweetu. Přála bych si ale umět lépe nacházet jazyk pro to, jak mluvit jednak o bezprostředních souvislostech svého výzkumu a jednak o obecné potřebě společenskovědní reflexe. To, že mi to spíš nejde, naznačuje např. to, že mí rodiče vždycky spolehlivě zapomenou, co vlastně dělám.

Dál plánuji ve větší míře experimentovat s dílčími výzkumnými zprávami. Můj záměr je snažit se ideálně na každý vědecký článek vytvořit další výstup nebo výstupy, které budou mít širší relevanci. K mému aktuálnímu výzkumu o pandemii bych ráda zveřejňovala jednak kontextuální zprávy k oblastem, kterými se zabývám, ale kterým na omezené ploše článku není možné věnovat dostatek prostoru. Stejně tak bych ráda psala víc tiskových zpráv, prostřednictvím kterých bych následně oslovovala jak média, tak veřejnou správu. Doufám, že sdílení podobných zpráv by mohlo celkově posílit jak naše postavení coby společenskovědní komunity v očích veřejnosti, tak komunitu a daná témata celkově.

V rámci setkání katedry se budeme v příštích měsících kromě publikačních strategií a vědeckých metrik věnovat právě tématu smyslu v naší práci. Jsem hodně vděčná, že jsem tohle téma nemusela navrhnout já. Popravdě bych se možná ani neodvážila, protože podobné diskuse jsem zatím vedla jen po hospodách a kavárnách, ale na oficiálnější plénum by mi přišly trochu nepřípadné. Mám ale skvělé kolegy a kolegyně, kteří otázky po smyslu považují za důležité a potřebují o něm mluvit – uvidíme, k jakému závěru dojdeme.

Další výhledy formulovat nehodlám – už jen při uskutečňování těchto kroků očekávám (jako správná analytička veřejných politik) spoustu nezamýšlených trablů, komplikací a kolizí s jinými cíli, které mám. Jsem zároveň přesvědčená, že podobný typ přemýšlení a ptaní se po roli společenských věd a po našich konkrétních rolích je v rámci společenských věd životně důležitý, protože bez snahy o návrat do veřejného prostoru společenské vědy kvůli nedostatku legitimacy postupně vymizí. Důležitý je i pro mě, abych při dalších krizových situacích zažívala menší pocit profesní marnosti a cítila se platná.

Vrátit třídu zpátky do hry

KATEŘINA NEDBÁLKOVÁ,
KATEDRA SOCIOLOGIE,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ MASARYKOVY UNIVERZITY

I v souvislosti s pandemií covidu-19 zazněla otázka, kde jsou ve veřejném prostoru slyšet sociologové a zda je jejich hlas dostatečný. Mnozí sociologům spílali, že by mohli být hlasitější, neměli by si nechat prostor zabrat odborníky z jiných oborů. Podobné debaty se objevují ve vztahu ke třídě. Ekonom Thomas Piketty, který svou knihou *Kapitál ve 21. století* upozornil na rapidní růst ekonomických nerovností, v úvodu poznamenává, že sociologové se od 70. let o třídu a distribuci bohatství nezajímají. Drahekoupil (2015) ve shrnujícím textu o třídě v Česku ukazuje, že se zde třída měří léta stejným způsobem, prostřednictvím stratifikačního výzkumu. Toto pojetí bylo bezpečným přístavem pro třídu v době, kdy nebylo možné o třídě uvažovat kriticky, teoretizovat o ní. Naopak čistě empirické zaměření nebylo pro režim ohrožující (Ost 2015). Po roce 1989 nemá už ostych z kritického rozebírání třídy opodstatnění, nemá podklad ani v empirii, nerovnosti se po roce 1989 předpokládaně zvýšily.

Když jsem na konci roku 2021 vydala knihu *Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa*, byla jsem překvapená, jakou pozornost vzbudilo pár mých kritických komentářů k výzkumu *Rozdělení svobodou* (Prokop et al. 2019). Jako odborníci nejsme tolik zvyklí ukazovat různost názorů, jako by to bylo něco nedůstojného, co rádi přenecháme těm zaostalejším na Facebooku nebo ve veřejných komentářích různých médií. Jako vědci se maximálně tiše odstřelujeme prostřednictvím anonymního recenzního řízení. V anonym-

ním recenzním řízení se nerozpakujeme rozdrtit autora na prach, ve veřejném diskusním prostoru zachováváme dekorum, čímž vzbuzujeme mylný dojem, že jsou sociologové v názorech na fenomény, které nás obklopují, jednotní. Nejsou. V případě třídy se sociologové neshodnou v tom, zda je vůbec třída důležitá kategorie, někteří by ji rádi opustili, neshodnou se ani v tom, jak ji zkoumat a měřit. To však není unikátní jen pro český kontext, pochyby nad užitečností třídy najdeme v celém spektru světové sociologie.

Obrátit pozornost ke třídě je také výzvou pro reflexi vlastní akademické pozice, která je do jisté míry sama třídně určená. Sociologové obracejí častěji a ochotněji svou pozornost k jevům a skupinám zrcadlícím jejich vlastní třídní pozici, neboť jsou jim dostupné, blízké, komunikačně srozumitelné a jejich zkoumání má větší prestiž. Ještě přesněji, sociologové zkoumají střední třídu, protože je to zvykem, její příslušníci ochotněji a lépe vyplňují dotazníky, ze kterých bez ohledu na přesnost otázek a odpovědí vycházejí mnohdy přesvědčivá čísla nebo hezké grafy.

Naše citlivost či naopak přezíravost k nerovnosti se promítá do uvažování o dělnické třídě, která byla v knize *Tichá dřina* předmětem mého zájmu. Dělnická třída údajně buď mizí, rozpouštěna ve třídě střední, které se vyrovná životním stylem i spotřebou (teze o zburžoaznění dělnické třídy), nebo naopak upadá do stále větší chudoby postihující čím dál větší skupiny osob, i těch, které dříve spadaly do kategorie střední třídy (deklasování střední třídy, Keller 2010: 59). Ze všech třídních kategorií se právě ta dělnická užívá nejméně přehledným způsobem. Zatímco výpovědi o elitách a střední třídě na mediálním, ekonomickém a politickém poli slyšíme poměrně často, o osobách, které by spadaly do kategorie dělnické třídy, se mluví bez přímého označení nebo opisem pomocí celé řady jiných slov a kategorií (obyčejný člověk, běžný Čech, normální lidé). Bylo by však mylné považovat absenci explicitního třídního diskurzu za indikátor neexistence třídy a dělnictví. Žijeme ve společnosti, kde lidé stále manuálně pracují: jako zaměstnanci v továrnách, v zemědělství, v různých starých i nových typech průmyslu. Právě služby a jejich profese jsou často označovány za novodobé dělnictví, pracovní podmínky a nejistota pracovního trhu i sociální zajištění jsou na těchto pozicích srovnatelné. Žijeme ve společnosti, která je hluboce třídní.

V knize mi nešlo o to, ukazovat dělníky jako hrdiny, nenabízím drama ani poselství, nesnažím se dojímat. Chci vzbudit zájem o téma, které je sice přímo před námi, ale přitom skryto, zpěčující se přímému pohledu. Téma je buď ignorováno, nebo naopak zprostředkováváno příliš velkými gesty. Dělníci u Bati jsou jedním z mnoha typů dělnictví, které v Česku existují, v některých zásadních aspektech se mohou od jiných dělníků (například těch v dobře placených oborech, jako je automobilový průmysl) výrazně lišit. A naopak mnohé z popisovaných charakteristik lze zobecnit na další dělnické profese.

Z výzkumu i z rozhovorů o něm implicitně vystupovaly tři typy povědomí o třídě, potažmo dělnictví. Jeden reprezentují mí přátelé a známí, kteří z privilegované pozice lehce dospějí k názoru, že třídy dnes nejsou. Tento pocit může být případně rozveden příslovcem „už“. Dělnictví (a třída) byly v minulosti, teď už neplatí. Druhým je domněnka, že nerovnost a konflikt, které jsou z mého pohledu při mluvení o třídě inherentně přítomné, jsou zdrojem problémů a pro zdravé fungování společnosti jsou nežádoucí. Preferováno je smíření s vlastní pozicí, v práci, v rodině i ve společnosti. Mluvit o třídě znamená jít proti těmto implicitně sdíleným pocitům a lidé, kteří to dělají, na sebe přivolávají označení „levičák“, popřípadě „neomarxista“, která nejsou nikdy popisem, ale vždy nástrojem zostuzení a devalvace jejich názoru. Jít proti proudu tak představuje třetí pozici, stranu, ze které lze na svět kolem nás pohlížet. Směr, ze kterého lze vidět a pojmenovat různé typy zranění, útlaku, útisku, vykořisťování, které na sobě a na druhých vědomě i nevědomě vykonáváme. Povinností sociologie je vidět celé spektrum zkoumaného tématu a problematiky.

Sociologie ze své podstaty je a má být zapojena do vytváření skupin (*group-making*). Monopol na symbolickou manipulaci, ve které se toto vytváření odehrává, mají dnes podle Wacquanta (2013) politici, novináři nebo výzkumy veřejného mínění. I když jsou výše zmínění aktéři mnohdy více slyšet, sociologie je ke kritickému zaobírání se třídou mnohem lépe vybavena a má potenciál do obecnějších i laických diskusí o třídě a nerovnostech vstoupit výraznějším způsobem, než doposud činí.

Bibliografie

Drahokoupil, J. (2015). Class in Czechia: The legacy of stratification research. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 29(3), 577–587.

Keller, J. (2010). *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Sociologické nakladatelství (SLON).

Nedbálková, K. (2021). *Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa*. Display.

Ost, D. (2015). Class after communism: Introduction to the special issue. *East European Politics and Societies*, 29(3), 543–564.

Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Belknap Press of Harvard University Press.

Prokop, D., Tabery, P., Buchtík, M., Dvořák, T., & Pilnáček, M. (2019). *Rozdělení svobodou: Česká společnost po 30 letech*. Radioservis.

Wacquant, L. (2013). Symbolic power and group-making: On Pierre Bourdieu's reframing of class. *Journal of Classical Sociology*, 13(2), 274–291.

Sociologická imaginace v karanténě

JAN MARŠÁLEK,

KABINET PRO STUDIUM VĚDY, TECHNIKY A SPOLEČNOSTI,
FILOSOFICKÝ ÚSTAV AV ČR

Zhostila se sociologie během pandemie své společenské role se ctí, anebo selhala? Jakkoli může tato otázka ve své obecnosti iritovat, zřejmě platí, že po tak náročném období, jakým si naše společnost prošla, se sotva půjde nějaké podobné rozvaze vyhnout.⁶ Vše je samozřejmě komplikováno mnoha podobami současné sociologie (světové i té české), různými očekáváními, která s nimi lze spojovat, osobními preferencemi a nejspíš i různými způsoby, jakými kdo pandemické období osobně prožíval.⁷ Opřít se navíc zatím nelze ani o poctivé zmapování aktivit sociologů a socioložek během tohoto období, jaké lze očekávat teprve od soustředěnějšího úsilí, jež si vyžádá svůj čas. To všechno jsou ovšem samozřejmosti, které by neměly vylučovat, aby byly třeba i předběžné úvahy o počínání si sociologie v době pandemické nabídnuty k otevřené diskusi.

Následující řádky jsou k domácí sociologii během pandemického období kritické. Někteří čtenáři v nich možná uvidí neoprávněné zobecnění, jakkoli třeba i připustí, že k nějakému obecnému závěru by nakonec bylo dobré

⁶ Není bez zajímavosti si v tomto kontextu připomenout některé jiné společenské krize, které sociologii přivedly k sebereflexi, a příkladem nemusí být jen rok 1989. Reakce americké sociologie na Velkou hospodářskou krizi, jak o ní píše Jan Balon, se mi zdá v naší situaci zasluhovat zvláštní pozornost. Srov. Balon, J. (2011). *Sociologie v USA. Historické kontextualizace*. Sociologické nakladatelství, Praha, s. 63–66.

⁷ Třebaže není pandemie ukončena, za uzavřené považuji její intelektuální zpracování, které mělo a má vliv na její praktické zvládnání. Z tohoto důvodu píše o pandemii v minulém čase.

dospět. Třebaže ale vycházím jen z hrstky partikulárních pozorování, domnívám se, že v těch několika málo epizodách selhání, o které svoji úvahu opírám, hrála sociologie o něco viditelněji než jindy o svou sebeúctu a snad i čest. Vyjevuje se v nich totiž neschopnost – jež však může být v jiných případech pouhou zdrženlivostí – české pandemické sociologie zasáhnout do samotné „definice situace“. Po jejím prakticky nikým nezpochybňovaném lékařském zarámování se sociologii „epidemie“ ztratila z dosahu, aby v něm zbyly pouze její společenské „aspekty“ či „dopady“. Sociologie tím sice získala čas – tuto látku bude možné zkoumat určitě alespoň celé příští desetiletí –, dostala se tak ale také do vleku *imaginace* mnohdy rychlejších společenských komentátorů.

Populace vs. společnost

Když krátce po tzv. první epidemické vlně Ondřej Císař a Hana Kubátová psali, že „žádná krize, ani ta současná koronavirová, není bez společenských věd zcela zvládnutelná“, šlo již o slova pronášená z defenzivy spíše než o konstatování stavu věcí.⁸ „Vynucované nebo doporučené zásady chování nemůžou stát jen na technicistních postupech, které dlouhodobě přehlížejí společenskou realitu,“ pokračovali dále slovy, která by dnes vyzněla jako otevřená kritika kapitánů domácího zvládnání epidemie, neboť ti se podle všeho rozhodli dokazovat opak.⁹ Ani samotní sociální vědci však, zdá se mi, nebyli vždy tak docela přesvědčeni o tom, že by byla epidemie jejich věcí. Ustoupili naopak lékařskému pojetí epidemie, a tak se východiskem pro nahlížení na epidemickou krizi nestala *společnost*, nýbrž *populace*.¹⁰

⁸ „Esej Ondřeje Císaře a Hany Kubátové: Proč potřebujeme sociální vědy?“. Novinky.cz, 14. 7. 2020. Dostupné z: www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/esej-ondreje-cisare-a-hany-kubatove-proc-potrebujeme-socialni-vedy-40330126

⁹ Ani při pohledu na soupis členů Anticovidtýmu vládní SPOLU se nezdálo, že by se s vyhlídkou na volby do PČR v tomto ohledu blýskalo na lepší časy: anticovidtym.cz/anticovid-predstavuje-odborny-tym-v-cele-s-profesorem-chlibkem (naposledy navštíveno 12. 1. 2022). Nově zřízený Národní institut pro zvládnání pandemie také nakonec z čistě medicínského pojetí pandemie ani v nejmenším neslevuje. Srov. www.mzcr.cz/nizp/ (naposledy navštíveno 12. 1. 2022).

¹⁰ Je vůbec „epidemie“ tím fenoménem, o jehož socializaci (by) se měli sociální vědci pokoušet? V Latourově *The Pasteurization of France* (1988; *Les Microbes: guerre et paix*, 1984) slovo ani jedinkrát nezazní, a přesto je to jedna z nejlepších knih, kterou si bylo možné k současné situaci nastudovat. Latour by nám sice nejráději sebral i „společnost“, ne však proto, aby na jejím místě zbyla „populace“. Kdokoli by však býval chtěl pro sociologii zachovat *pandemii* i *společnost*, mohl pro zvýraznění

Epidemiologie jakožto disciplína studující epidemie se k *populaci* obrací ze své podstaty. Tomuto konceptu je sice různými proudy epidemiologie rozuměno různým způsobem, v zásadě jde však pokaždé o soubor jednotlivců, ať už je tento pouhým statistickým agregátem, nebo reálnou, nejčastěji nějak geograficky vázanou skupinou. Co dále se svou „populací“ epidemiologie dělá, je otázka možná stejně komplexní jako ta, co se svou „společností“ dělá sociologie. I v těch nejvyhraněnějších chvílích, kdy se sociologové konceptu společnosti vzdávají, nicméně stále platí, že poskytují určitou „repräsentaci stavu sociálních vztahů“¹¹, kterou pojem populace sám o sobě nezahrnuje.

Do jaké míry byla (nejčastěji patrně nevyřčená) představa, že epidemie prochází populací, a nikoli společností, určující pro její praktické zvládnání, resp. pro zvládnání společenské krize, kterou epidemie živila, lze bez seriózního výzkumu zatím jen dovozovat z různých náznaků. Právě na této konceptuální úrovni se ale dost možná nachází hluboký základ malé schopnosti architektů různých protiepidemických opatření počítat s tím, že má společnost nějakou strukturu, že se nějak „chová“ či že nějak nenáhodně jedná její různé složky a její členové. Namísto zvládnání krize společnosti se tak zvládala, a dosud zvládá, krize zdravotní, a to namnoze společnosti navzdory, jíž ostatně politici nejednou vyčítali, že není amorfní a disciplinovanou populací. Rozmanitá svědectví o tom, že lidé politikům při zvládnání krize jaksi překáží,¹² tak ve skutečnosti mají postavení symptomu. Krásná literatura, když už ne sociologie, nás pak může ujistit o tom, že nejde o žádný historický unikát: „Co jsou [vojenským] štábům platny nejsvědomitější propočty, když se lid znovu a znovu do toho plete a ohrožuje bezpečnost fronty?“¹³

chudosti „populace“ (jejíž zdraví dopadá na společnost) sáhnout třeba až k Maussově konceptu „totálního sociálního faktu“ a ukázat, že prostředky k obraně proti epidemiologickému redukcionismu disponují sociální vědy už přinejmenším sto let (viz Marcel Mauss, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, jehož druhé české vydání právě vychází v nakladatelství Portál).

¹¹ Toto co nejopatrnější označení si vypůjčuji od Petera Wagnera a Luca Boltanskiho. Srov. Wagner, P. (1999) 'An Entirely New Object of Consciousness, of Volition, of Thought.' The coming into Being and (almost) Passing Away of 'Society' as a Scientific Object". In L. Daston (Ed.), *Biographies of Scientific Objects*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 132–157 (156).

¹² Andrej Babiš: „Co je tohle? To je šílené. To je včerejší Náplavka. Vždyť jsme přece jasně řekli, že je potřeba omezit kontakty.“ Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=B-Wh_jeoEBA

¹³ Brecht, B. (1964). *Hovory na útěku*. Praha: Mladá fronta.

To, o co běželo, tak nakonec nebylo ani tak privilegium podsunout veřejnému diskursu vlastní koncept, jako spíše praktické důsledky, které z významu konceptů pro naše myšlení vyplývají. Vyloučení „společnosti“ z problematiky zvládnání pandemie má například markantní a zcela konkrétní dopad v oblasti vytváření statistik, které jsou mocným nástrojem zviditelnění epidemie. Jako problematické se v tomto světle jeví již samotné sledování nově nakažených dle věkových tříd, jejichž hranice pravidelně (0–9, 10–19, 20–29 atd.) dělí kontinuum stáří sledovaných... *lidských těl*. Primární koncept populace se ale myslím skrývá také třeba za publikovanými časovými řadami rádobu nijak nerušenými změnami legislativy, epidemiologickými opatřeními, konkrétními průběhy testování či společenskými rytmy.¹⁴

Těchto pár hrubě načrtnutých příkladů snad dává alespoň trochu pocítit, že na konceptuálních východiscích může – třebaže ne vždy nutně musí, protože i koncepty lze převést na pouhá slova – mnohé záležet. Přitom prosazování ideje, že se zdravotní krize odehrává ve společnosti, a nikoli v populaci, určitě není jedinou cestou, jak epidemii přeměnit v sociální fenomén. Příběhy, které následují, však především naznačují, že jsme nebyli ani tak svědky konfliktu různých strategií, jako spíše nezájmu epidemii, a nikoli pouze její tzv. sociální dopady, sociologicky uchopit.

Národní studie promořenosti

Svoji rezignaci na obecné pojmenování situace ohlásil již na jaře 2020 Sociologický ústav AV ČR, když se zapojil do spektakulární národní studie promořenosti v podobě, proti níž měl naopak všechny důvody kriticky se vymezit. SOÚ vložil do této vojensko-epidemiologické akce vlastní síť respondentů, aby tak podle svých slov poskytl hlavní větví šetření založené na dobrovolné účasti jakousi kontrolní skupinu (nakonec cca 1000 osob), u níž bylo možné předpokládat reprezentativitu pro celou populaci. Díky prověřeným respondentům, o nichž již v minulosti nashromáždil velké

¹⁴ Příklady důsledků podcenění sociální povahy pandemické krize uvádí také Daniel Prokop zde: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zivot-v-pandemii-sociolog-daniel-prokop-o-duvodech-nezvladnu/r~fbedc7c0ad9311ebb98b0cc47ab5f122/>

množství různorodých informací, chtěl navíc „velkou měrou pomoci ve zjišťování, jak a které skupiny byly zasaženy virem SARS-CoV-2“.¹⁵

Nízké ambice národního šetření jako celku (zjištění míry promořenosti v prakticky neznámé populaci složené z dobrovolníků několika vybraných lokalit) tak kontrastovaly s nerealistickou ambicí sociologických výzkumníků celou situaci zachránit šetřením provedeným na vlastním vzorku, ze kterého se nedalo zjistit už vůbec nic. V době, o které mluvíme, dosahoval denní poměr počtu pozitivně testovaných (veskrze s diagnostickou či epidemiologickou indikací) k počtu provedených testů maximální výše 5%. V jaký absolutní počet nakažených ve sledované tisícovce respondentů tak bylo možné doufat? Tváří v tvář krajně neobvyklému designu národního šetření, o jehož reprezentativitě nenápadně pochyboval, se tak SOÚ namísto otevřené kritiky nejspíš řídil krédem, podle něhož není důležité vyhrát, ale zúčastnit se. Tím se však připravil o hlas nejen před spuštěním celé operace, ale také ve chvíli interpretace jejích výsledků, resp. jejího jediného výsledku, kterým bylo – slovy tehdejšího ministra zdravotnictví Adama Vojtěcha – zjištění, „že stupeň imunizace české společnosti je velmi nízký [a] pohybuje se kolem jednotek promile“.¹⁶ Pravda, k tomuto zcela předvídatelnému a pojmově zmatenému závěru (měřena rozhodně nebyla imunizace *společnosti*), hodnému výkonu D. Adamsovy „Hlubiny myšlení“ odpovídající na otázku života, vesmíru a vůbec číslem 42, nebylo se 107 pozitivními záchyty na vzorku 26 549 testovaných mnoho co dodat. Vše ale nasvědčuje tomu, že se k tomu SOÚ nikdy nic dodat ani nechystal.¹⁷ Jakkoli banálně přitom může na první pohled takový akt smířlivosti vypadat, ztráty

¹⁵ <https://www.soc.cas.cz/aktualita/sociologicky-ustav-av-cr-byla-zahajena-reprezentativni-studie-promorenosti-populace>

¹⁶ <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/promorenost-je-pouze-v-radu-promili-v-cesku-bylo-poprve-vice/r~d00d56c68f6611ea95caac1f6b220ee8/> (i s videozáznamem vystoupení AV). Prezentace studie s příloženými zprávami zde: <https://covid-imunita.uzis.cz/index.php?pg=studie-preval-2020>

¹⁷ Navazující výzkum Preval II, který proběhl v r. 2021, se nezdá být o nic houževnatější. Jeho deklarovaným cílem je „kvantifikovat množství protilátek u osob, které se s nákazou setkaly, a u osob, které prošly vakcinací proti nemoci covid-19. V ramenu IKEM (ve které se nachází respondenti SOÚ AVČR) se navíc zjišťuje též buněčná imunita proti SARS-CoV-2“ (abstrakt příspěvku Jana Klusáčka „Zapojení Sociologického ústavu AVČR do studie kolektivní imunity SARS-CoV-2-CZ-Preval-II“ na webináři Českého sociálněvědního datového archivu „Sociálněvědní data k tématu pandemie v Česku a na Slovensku“: <https://archiv.soc.cas.cz/cz/vyuka-a-kurzy/kalendar-akci/32-akce-a-vyuka/126-socialnevedni-data-k-tematu-pandemie-v-cesku-a-na-slovensku>)

vyplývající z této úslužnosti je ve skutečnosti třeba vypočítávat s ohledem na ušlý efekt *sociologické kritiky*.¹⁸

Velké jarní šití roušek

Ani jaro 2020 však nebylo pouze obdobím nejistoty a strachu z nového viru, od kterého nikdo pořádně nevěděl, co čekat. Všichni si nejspíš vzpomeneme na mnohé dobročinné občanské aktivity, které v do té doby nepoznané situaci spontánně vznikaly a mezi nimiž na sebe nejvíce pozornosti poutalo domácí šití roušek. Selhání státu co do zajištění dostupnosti ochranných pomůcek, jejichž užívání od 19. března 2020 vyžadoval, bylo kompenzováno ochotou „obyčejných lidí“, nejčastěji žen, zasednout k šicím strojům a postarat se o sebe, své blízké a často i další potřebné. V očích mnohých se toto občanské vzepětí stalo vzepětím vlasteneckým a důkazem pohotové praktičnosti Čechů, kteří si v nouzi dokáží poradit.¹⁹ Dojímal se média, dojímal se politikové a s jistým časovým (bohužel však žádným jiným) odstupem se nakonec dojala i sociologie.

Když se i Tereza Stöckelová nechala slyšet, že je „efekt roušky včetně její domácí výroby ze sociologického hlediska stejně důležitý jako z hlediska epidemiologického“,²⁰ mělo v tom být hned rozpoznáno špatné znamení. Zanedlouho poté se do podobné úvahy plnou vahou vložil Sociologický ústav společně s Psychologickým ústavem AV ČR v tiskové zprávě přinášející zcela nepokrytě tendenční a podlézavé závěry jimi provedeného

¹⁸ Právě z kritické kompetence sociálních věd vyvozují Ondřej Císař a Hana Kubátová ve výše citovaném eseji jejich neopominutelnost při zvládnání koronavirové krize. Sociální vědy podle nich ztrpčují život politikům, jejichž rozhodnutí „nejen zkoumají, ale dávají je do širšího společenského kontextu nebo poukazují na možné nedomyšlené důsledky přijatých opatření.“ Politici proto nemají sociální vědy rádi. Pavel Pospěch v podobné duchu píše, že sociální vědy, a sociologie zvláště, leží populistům a diktátorům celého světa v žaludku, neboť „jsou jejich konkurenty na trhu s vysvětlováním světa“ (Pospěch, P. /2021/. *Neznámá společnost. Pohledy na současné Česko*. Brno: Host, s. 178). To se sice dobře poslouchá, přinejmenším na dlouhodobě krotkou českou sociologii však tento popis docela jistě nesedí.

¹⁹ „Malý český člověk má ‚zlaté české ruce‘ – tato slova slyšíte v Čechách pronášet s pýchou neustále. ‚Zlaté české ruce‘ dokáží zvládnout cokoli. Čech je talentovaný, zručný a vynalézavý.“ (Holý, L. /2001/. *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON, s. 70)

²⁰ Viz „Sociologové: Žádná společnost blahobytu takovéhle výzvě nečelila, svět se hodně změnil“, *Aktualne.cz*, 8. 5. 2020: <https://magazin.aktualne.cz/sociologove-ke-stmeleni-spolecnosti-prispely-rousky-lide-vic/r~a9f749c88acb1eaa25cac1f6b220ee8/>

„rouškového výzkumu“. Z dat sebraných na „reprezentativním vzorku české populace ve věku 18 až 69 let“, která sami autoři tiskové zprávy nepovažovali za „zobecnitelná vůči odpovídající populaci ČR“, bylo nejprve vyčísleno, kdo šil co a pro koho. Autoři výzkumu posléze ze zjištění, že mnozí šili pro druhé, vyvodili následující melodramatický závěr, jímž si přisadili k veřejnému sebenadšení: „Co však na pozadí uskutečněné sondy v české společnosti můžeme konstatovat, že česká společnost je rozhodně na další epidemie připravena. Nejen po praktické stránce vybavenosti, ale také psychologické odolnosti, schopnosti společně vzdorovat neviditelnému a neuchopitelnému nebezpečí pomocí domácí výroby ochranných pomůcek.“²¹

Kdyby se bylo Velké jarní šití roušek nestalo opakovaným úběžníkem sociologických reflexí, bylo by možné toto medem ulepené poučení považovat za nepodstatný symptom krátkého období zjitřených emocí. Nadšení z jarního šití roušek však dokázalo ještě v lednu 2021, tedy v době již docela jinak tíživé než v té, ve které měla česká společnost tak skvěle projevit svou morální i materiální připravenost na další epidemii, zvrátit více než stoleté sociologické opracovávání pojmu solidarity, jež se stala jedním z témat konference České sociologické společnosti. Zde jsme již tedy na poli sociologické teorie, a to hned v jejím historicky citlivém místě, protože právě v něm kdysi vznikající obor zápasil o právo svého růstu. Ze všemi směry napínaného Durkheima, jediného garanta odbornosti proběhlé diskuse, však ze „solidarity“ zbyla pouhá ohleduplnost a nápomocnost, základ individuálního ctnostného jednání, jehož mělo být jarní šití roušek společensky energizující ukázkou. Kdo tak ze sociologů na jaře nešil, dostal během této konference novou příležitost, jak pod oním společenským „energetickým zdrojem“²² při čtvrtém pokusu (po novinářích, politikách a SOÚ) přitopit – a spolu s ostatními účastníky diskuse ponechat stranou problematiku společenské *soudržnosti*, v jejímž rámci by se snad ještě mohlo sociologické zhodnocení jarního útěku k soběstačnosti nepřijemně zkomplikovat.

Výsledek je chmurný: Co na jaře 2020 vypadalo jako sebezapření (vím, prvně jsem použil slovo úslužnost), se nyní jeví spíše jako vnitřní přesvědčení

²¹ <https://www.soc.cas.cz/aktualita/kdo-sil-rousky-dobrovolne-pomahal-v-case-koronakrize>; Větu ponechávám bez oprav.

²² Jde o citát z diskuse, kterou lze zhlédnout zde (po prvním bloku příspěvků): <https://www.youtube.com/watch?v=eAK-eXg8LSw&t=6466s>

nebo také jako projev autentické nechuti vpustit sociologii na scénu, jež se jí sama nabízela. Za těchto podmínek je pak ale vlastně nepatřičné vyčítat české sociologii lhotejně trpění každodenních prohrůšek médií, politiků či expertů proti smysluplnému užívání nejrůznějších tabulek a grafů, které s epidemií zaplavily svět. Sociologie není jediná, kdo se proti takovým bagatelním proviněním mohla (a měla) bouřit, nebylo tak *specificky její* povinností je napravovat. Za svou povinnost měla však považovat snahu o prosazení se „na trhu s vysvětlováním světa“²³ skrze jeho specificky sociologické interpretace, které začasté vycházejí z přepracování široce užívaných konceptů, přepracování obvykle neseného sociologickou teorií. O tu však jako by u nás nikdo nestál.

Závěrem

Že se ve své úvaze opírám jen o malý výsek dění posledních pandemických dvou let, je nasnadě. Nejde však o výsek nijak náhodný, nýbrž o takové epizody pandemické krize, které sociologii – tak jako mnohé jiné případy – poskytovaly možnost přispět k interpretaci pandemie jako společenské krize a ke kterým zároveň domácí sociologie – na rozdíl od mnohých jiných případů – nezůstala netečná. Své příležitosti k tomu, aby prosadila svou specifickou epistemickou kompetenci, však sociologie ani v těchto momentech využít nedokázala.

I tak musí mít závěry této úvahy pouze předběžnou povahu. Ať už jim však nakonec bude připsána jakákoli míra platnosti, snad pomohou zabránit svedení budoucí diskuse k prosté otázce mediální viditelnosti či zastoupení sociologie v poradních grémiích domácího proticovidového boje.²⁴ Je dle mého názoru namístě se domnívat, že selhání sociologie, jehož jsou mnou výše diskutované příklady symptomem, má povahu intelektuální.

²³ Obrat si vypůjčuji od Pavla Pospěcha, který však dochází k podle mého názoru příliš zjednodušujícímu závěru – i s oporou ve vlastní reflexi pandemické zkušenosti –, že máme sociologů málo a potřebujeme jich více. Srov. Pospěch, P. (2021). *Neznámá společnost. Pohledy na současné Česko*. Brno: Host, s. 178.

²⁴ K tomuto věcně nešťastnému posunu došlo v „navazující“ druhé diskusi o roli sociologie v pandemické době na konferenci *České sociologické společnosti* (červen 2021). K přesnému zvážení role sociologie v pandemické krizi přitom ani dokonalý přehled o vystoupeních sociologů či socioložek před televizními kamerami, v tisku nebo v expertních skupinách nemůže stačit. Či jinak, uspokojivé množství by nemělo být automaticky důvodem k uspokojení.

Nepovedou-li podrobnější a systematictější analýzy k významné korekci tohoto prvního ohledání situace, mohla by naše sociologická sebereflexe začít právě zde.

Sociologický výzkum jako reflexe problémů soudobé společnosti

PETR SOUKUP,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD UNIVERZITY KARLOVY

Občas slýcháme, že sociální vědy nejsou třeba, že sociální vědci se věnují tématům, která nemají relevanci pro soudobou společnost, a v extrému se objevují úvahy, že bychom mohli sociální vědy zcela zrušit a pro společnost by to nemělo žádné škodlivé následky. Pominu-li, že nejvýrazněji vystupují proti sociálním vědám totalitní režimy (proč asi?), můžeme podobné nástin-y vidět i dnes. Ostatně v současné pandemické době se výrazně diskutuje, zda sociální vědy (a sociální vědci) nezaspaly a zda nemělo být vyvinuto větší úsilí. Rád bych na několika případech ukázal, že tomu tak není (pří-nejmenším v ČR). Poukážu ale zároveň také na to, že angažovaní vědci (tj. ti, co chtějí společnosti prokazovat službu) nemají na různých ustláno.

Začnu poměrně osobně. Ihned po vypuknutí pandemie covidu-19 v březnu 2020 se na našem pracovišti (Institut sociologických studií FSV UK) roz-běhla debata, zda nemáme částečně přesměrovat své výzkumné úsilí mimo naše tradiční témata a začít se věnovat dopadům pandemie na společnost. Názory se lišily a zejména ti, kteří očekávali rychlý konec pandemie, byli zásadně proti změně výzkumného směřování. Byl jsem tehdy pesimistou (čekal jsem delší průběh), a tak mi přišlo zkoumání dopadů více než důle-žitě. A protože štěstí přeje připraveným, dočkal jsem se dvou zajímavých projektů. V rámci projektu WVS (World Value Survey) byl spuštěn výzkum Values in Crisis a již na počátku května proběhlo dotazování dospělé popu-lace v několika zemích včetně ČR. V České republice jsem navíc naplánoval

i dotazování specifické skupiny seniorů. V plánu bylo od samého začátku mapovat vývoj, proto díky kontaktům na respondenty bude výzkum pokračovat po skončení pandemie.

Mnohem větší projekt, do kterého jsme se zapojili (FSV UK a Sociologický ústav AV ČR), bylo šetření vysokoškolských studentů ICSWS, které koordinovala univerzita v Antverpách. Do výzkumu se zapojilo téměř 30 zemí (zejména z Evropy) a měli jsme díky němu možnost detailně poznat dopady pandemie na skupinu vysokoškoláků. Mimochodem jde o opomíjenou skupinu, ač bylo typicky uzavření vysokých škol jedním z prvních protiepidemických opatření. V ČR se zúčastnilo výzkumu sedm velkých univerzit (ČZU, MU, UHK, UK, UP, UTB a VŠE) a vedení univerzit a fakult získalo cennou zpětnou vazbu o průběhu výuky v prvním improvizovaném semestru v dějinách (březen–červen 2020). Všechny vysoké školy, které se šetření účastnily, využily výzkumné poznatky pro úpravy výuky a přípravu na další semestr. V červnu 2020 jsem se též podílel na speciálním šetření studentů a pedagogů UK, které specificky směřovalo k hodnocení online výuky a jejích dopadů. Každá ze 17 fakult UK pak dostala zprávu s výsledky šetření a mohla upravit výuku v příštím semestru.

Další sled byl poměrně rychlý. V následujícím semestru proběhlo další šetření na UK (zaměřené opět na online výuku z pohledu studentů a pedagogů), obdobné šetření jsem realizoval i na ČZU. Na UTB zorganizovali vlastní šetření, inspirované studií ICSWS. V březnu 2021 jsem realizoval na základě požadavku též speciální šetření pro všechny fakulty Akademie múzických umění. Vše vyvrcholilo v polovině roku 2021, kdy jsme v rámci velkého národního výzkumného konsorcia provedli výzkum studentů a vyučujících na 27 českých vysokých školách. Kromě získání pozoruhodných a historicky cenných dat jsme opět poskytli výzkumné zprávy zúčastněným školám (tam, kde to umožnil dostatečný počet získaných odpovědí). Dodejme, že naše výzkumné úsilí nekončí. Nyní začínáme provádět skupinové diskuse se studenty UK, plánujeme též hloubkové rozhovory s pedagogy. Chystáme se též opakovaně oslovit studenty dotazníkem.

Pokud bych měl shrnout své zkušenosti z posledních téměř dvou let, pak mohu konstatovat, že jsem zažil největší nadšení. Výsledky, které jsme předávali vysokým školám, byly vždy přijaty s velkými díky, při prezentacích a rozboru výsledků bylo zřejmé, že jde o velice důležitý podklad pro

další rozhodování. Tým výzkumníků pracoval s ohromným elánem a vše se řešilo doslova za pochodu. Ne nadarmo se těmto projektům někdy říká „hasičské projekty“. Stinnou stránkou je absence systémového financování. Tj. většina práce byla odvedena zdarma, i když některé univerzity finančně výzkumníkům přispěly či hradily přípravu výzkumných zpráv. Bohužel až nyní se zahajuje systémové financování těchto typů výzkumu v rámci Národního plánu obnovy.

Na závěr, zejména pro ty, koho výzkumy na vysokých školách nepřesvědčily o užitečnosti sociálních věd, bych rád krátce zmínil jiný projekt, který stále v ČR běží. Jde o výzkum Život během pandemie, jehož hlavním koordinátorem je Dan Prokop. Od počátku epidemie sledují každých 14 dní dospělou populaci (cca 2 000 osob). Kromě vědeckých ambicí měl tento projekt i zcela praktické užití. Sloužil jako podklad pro rozhodování o protiepidemických opatřeních. Bohužel ne vždy se promítla výzkumná zjištění do politických rozhodnutí, to ale není chyba sociálních vědců. I zde bohužel platí povzdech o neschopnosti státu financovat takto zaměřený projekt. Jeho realizace byla možná jen díky soukromým sponzorům, a to není ideální.

(Historická) sociologie v generační perspektivě: Miloš Havelka – Jiří Šubrt – Karel Černý

Podobně jako v předchozích vydáních bulletinu jsme oslovili tři zástupce sociologických generací s několika otázkami zaměřenými na jejich obor a případné generační odlišnosti či posuny. Tentokrát jsme se rozhodli zaostřit na jednu konkrétní sociologickou subdisciplínu: příznačně na historickou sociologii, kde je téma generací pevně zakotveno. Jak napsal Radim Marada, „generace jsou ... nejen produktem dějin, nýbrž také samy poskytují perspektivu, se kterou dějiny chápeme, interpretujeme, a tedy tvarujeme“ (2013: 118). Podívejme se, jak lze koncept generací provázat s reflexí historické sociologie samotné v pojetí Miloše Havelky, Jiřího Šubrt a Karla Černého z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

Miloš Havelka

Co Vás k historické sociologii dovedlo? Jaký autor či autorka Vás nejvíce ovlivnil?

Studoval jsem v době, kdy sociologie jako studijní obor neexistovala a zájemci o ni přicházeli ze studia historie (J. Střítecký), filosofie (M. Petrušek), práva (M. Illner), nebo dokonce bohemistiky (I. Možný). To zakládalo poněkud odlišnou a v různé míře realizovanou představu o empirickém východisku, zřetelněji propojeném s historickými a kulturními daty a s jejich „genetickým“ zpracováním. Hledání „důvodů“ individuální podoby sociál-

ních jevů a odlišného původu věcí na první pohled podobných bylo proto zřetelnější než pouhé kauzality.

Já sám jsem se v těchto souvislostech k sociologii dostával jednak se zpožděním, jednak z podobně odlišného oboru studia (filosofie – čeština, fakultativně historie), pro které bylo propojování původu a přítomnosti, geneze a systému, případně události a struktury vlastně něčím dost přirozeným. V polovině 60. let, kdy se začalo znovu diskutovat o významu sociologie (po jejím zákazu jako buržoazní „pavědy“ na konci 40. let) mne už v „před-diplomní“ době na fakultě začala zajímat německá diskuse o poznávací hodnotě sociologie a formách objektivit jejich poznatků, včetně kritiky sociologie, přicházející v tehdejší dějepisectví (W. Dilthey, G. von Schmöller, F. Rachfahl, G. von Bellow a další, u nás J. Goll a J. Pekař), tj. tzv. první metodologický spor, ale do jisté míry i z teorií národního hospodářství (C. Menger). Na to reagující koncepty sociologie zejména M. Webera, G. Simmela a teorie historiografie dnes méně známého E. Troeltsche byly spontánně historicko-sociologické a v mnohém zůstaly vlivné dodnes. Jinak řečeno: historické vědění a proměna jeho akcentů byly pro tyto autory stejně důležité jako znalosti přítomných dat. Pro mne tito autoři představují (spolu s E. Durkheimem) klasiky historické sociologie. Zdá se mi také zajímavé, jak se jejich argumenty v pozdějších diskusích vrací, třeba v tzv. sporu o pozitivismus na konci 60. let mezi T. W. Adornem a J. Habermasem na jedné straně a K. R. Popperem a H. Albertem na druhé, případně v diskusích o hermeneutice nebo o systémových přístupech na počátku 70. let. Konec konců je tomu tak i v dnešních diskusích o povaze předmětu a o poznávacích možnostech obecné sociologie (viz např. koncepty „přetížené společnosti“ A. Nassehiho nebo „společnosti singularit“ A. Reckwitz, problematizujících soudobý stav oboru) a třeba také o dnešním zaostávání sociologických argumentů za hledisky čistě ekonomickými.

V čem podle Vás spočívá specifikum historické sociologie ve srovnání s ostatními sociologickými obory?

V první řadě je to rozšíření tradičního terénu sociologického výzkumu, a to nejen materiálů, ale i metodologicky; v určitém smyslu by to mělo být součástí ostatních sociologických oborů. Třeba pokud jde o komparativní hlediska, využívaná v synchronních i diachronních souvislostech, a s tím spojený zájem o příčiny a důvody každé kulturní a sociální změny (trans-

formace společností, střídání paradigmat, sociální a kulturní revoluce, zánik civilizací atp.). Historická sociologie má proto pro mne více povahu badatelského programu, vnímavého ke konvergenčním i divergenčním jevům sociálního života a k jejich historicky individualizovaným zvláštnostem.

Znalost formování různých podob lidského soužití (společenství – společnost) a důvodů jejich odlišnosti a nakonec i samotná historičnost pojmu společnost (dvorská, stavovská, osvícenská, měšťanská, masová, konzumní, společnost vědění atp.) umožňují porozumět kontinuitám a diskontinuitám vývoje a jejich těžišťm. Výsledkem může být hlubší poznání povahy společenskosti, forem a institucí sociální koheze a také dobových způsobů jejich reflexe a sebereflexe, nebo dokonce i předpokladům kritiky přítomnosti; řekl bych, že je to stejně a někdy i více potřebné, než co bývá výsledkem punktualizovaných empirických výzkumů. To nemá znamenat zpochybnění těchto výzkumů, jen zdůraznění potřeby jejich širší a hlubší interpretace, již často nejsou s to samy ze sebe nabídnout, a posunů od deskripce k důvodům.

Jak historická sociologie přispívá k pochopení problémů současné (české) společnosti?

To je vlastně naznačeno již v předchozí odpovědi. K tomu, jaká je podoba dnešních problémů, přidává historická sociologie výklad jejich vzniku, vývoje a proměn, a tak otevírá vnímavost pro odlišná řešení podobných nebo stejných témat (třeba rozdílů transformace české, polské a maďarské společnosti na počátku 90. let) a důsledkům, které to má pro přítomnost.

Byl jste během své dosavadní činnosti během let svědkem nějakých výrazných proměn v historické sociologii? Spatřujete „mezigenerační rozdíly“?

Za nejvýraznější proměnu bych považoval samotný fakt návratu historické sociologie jako badatelské perspektivy v době dominující obecné orientace na formy amerického survey, jak se to v Evropě prosadilo po druhé světové válce, a na to navazující rozmach kvantitativních metodologií. Mezigenerační rozdíly nevidím, spíše se mi zdají hrát roli rozdíly oborového a intelektuálního východiska jednotlivců. Historicko-sociologická imaginace jako zvláštní kvalita je zde téměř rozhodujícím faktorem. Obecně ale musím konstatovat, že sociologická komponenta historické sociologie je stále silnější než složka historická a vývojová.

Setkáváte se (v českém i mezinárodním kontextu) s určitým nepochopením, či naopak pochopením při prosazování historické sociologie?

To je velice subjektivní, nicméně s větším zájmem než u sociologů se setkávám u historiků, pro které jsou příbuzné sociální dějiny přirozeným, i když nikoli dominujícím terénem, nicméně otevírajícím pochopení pro historickosociologické úsilí.

Jaké velké výzvy či důležitá témata zkoumání v historické sociologii vidíte, zvláště v kontextu svého vlastního bádání?

Já sám se badatelsky pohybuji v oblasti historické sociologie vědění a jeho forem. Jako příklad propracované a v něčem paradigmatické podoby historické sociologie vědění bych zmínil třeba dvoudílnou monografii britského historika Petera Burkeho *Společnost a vědění* (I. – *Od Gutenberga k Diderotovi* a II. – *Od Encyklopedie k Wikipedii*), podnětně ukazující nejen jednotlivé podoby vztahů mezi formami vědění, formami společnosti a možnostmi techniky. Na této folii přibližují způsoby vytváření různého vědění (které je odlišné od získávání poznatků) a spolu s tím také prosazování často protikladných tendencí při zpracovávání informací, včetně důvodů jejich mizení.

Stále mne zajímá vzájemný vliv a působení nejrůznějších duchovních útvarů a institucí (náboženství, umění, politiky, forem státnosti i organizace ekonomiky, ideologického sebepochopení společnosti, vědeckých teorií atp.) na jednání a chování lidí v jejich době, na vytváření institucí a politických organizací atp. Třeba proměna poměrně pevně stratifikované třídní společnosti a jejích hodnot z doby před první světovou válkou v poválečnou společnost „zmasovění“ a vznik nových sociokulturních jevů („válečný zážitek“, fenomén „generacionality“, nástup filmové kultury, emancipace žen atp.). Zajímavý segment historicko-sociologických zkoumání pro mne dlouhodobě představují návraty a obnovené působení idejí z různých dob, cirkulace podobných témat atp., jak jsem se je pokoušel ukazovat v souvislosti s diskusemi o smyslu českých dějin, o povaze střední Evropy, o tzv. národním charakteru atp.

Jiří Šubrt

Co Vás k historické sociologii dovedlo? Jaký autor či autorka Vás nejvíce ovlivnil?

K předmětu svého zájmu jsem se dostal už během studia, aniž bych ovšem věděl, že se dá hovořit o historické sociologii. Když jsem na přelomu 70. a 80. let navštěvoval jako student filozofickou fakultu, připadalo mi, že způsob, jakým tehdejší sociologie nahlížela na naši společnost, je sterilní a nezajímavý. Ono se ale v té době asi ani nedalo nic jiného dělat. Historická témata mi připadala jako předmět sociologického zájmu přitažlivější. Od začátku jsem měl pocit, že určitý odstup od soudobé společnosti a pohled na ni z perspektivy historického vývoje dává možnost lépe si uvědomit, čím je současnost specifická a zvláštní. Termín historická sociologie jsem v té době vůbec neznal. Jednoduše jsem měl pocit, že chci dělat sociologii trochu jinak než ostatní. Navíc u otců zakladatelů sociologického myšlení, které jsem znal, u Comta, Spencera, Marxe, Durkheima i Webera, byla dimenze historického vývoje vždy v nějaké podobě přítomná. Jako student jsem, dá se říci intuitivně, směřoval k tématům spojeným právě s touto dimenzí. Zajímaly mne například různé typy sociálních změn a revolucí. Diplomovou práci jsem zaměřil na durkheimovské téma dělby práce; pokusil jsem se zabývat otázkou, jak postupně rozvoj dělby práce měnil lidskou osobnost a prohluboval naše individuální odlišnosti. Během mého studia mne v těchto snahách podporoval doc. Eduard Urbánek, který měl v té době na mé odborné směřování největší vliv. Určitým vyvrcholením tohoto zájmu ještě během studií byla moje orientace na problém času, která mne později dovedla k dílu Norberta Eliase. Ale to jsem stále ještě nevěděl, že se jedná o historickou sociologii, prostě jsem jenom chtěl dělat sociologii trochu jinak, než to bylo obvyklé. S konceptem historické sociologie jsem se seznámil teprve mnohem později a uvědomil jsem si, že to je přesně to, co odpovídá mým představám.

V čem podle Vás spočívá specifikum historické sociologie ve srovnání s ostatními sociologickými obory?

Snažím se rozvíjet stanovisko, že historická sociologie není ani tak nějaký sociologický obor či odvětvová specializace, ale že je to především specifická perspektiva, kterou je možné uplatňovat ve vztahu k různorodým tématům na makro- i mikrosociální úrovni. I historickou sociologii zajímá

soudobá moderní společnost, ale domnívá se, že cesta k jejímu pochopení vede přes porozumění tomu, jakým způsobem se v předchozích desetiletích a staletích vyvíjela, co jejímu současnému stavu předcházelo. A jsou tu, myslím, ještě další specifika, o kterých se vlastně ani moc nehovoří. Hlavní proud sociologického myšlení má tendenci, jak kdysi upozornil Anthony Giddens, vytvářet své teoretické modely v klidovém stavu a ignorovat konflikty, v nichž se soudobá společnost zrodila a jejichž dědictví v sobě stále nese. Dalším typickým rysem hlavního proudu je důraz na komunikativní jednání, na řečové akty a konverzace, které jsou v souladu s Bergerem a Luckmannem nahlíženy jako hlavní nástroj udržování sociální reality. Uvažování o mocenských bojích a ozbrojeném násilí, ale i o ekonomických procesech jsou tímto dominantním proudem často nahlížena jen jako jakýsi relikv dávno překonaného způsobu myšlení. V soudobé historické sociologii patří naopak právě tato témata k těm ústředním.

Jak historická sociologie přispívá k pochopení problémů současné (české) společnosti?

Myslím, že jsem to naznačil už v předchozí odpovědi. Jedná se o to, že se historická sociologie snaží vidět a chápat současnou situaci a jednotlivé oblasti sociální reality jako výsledek dlouhodobých sociálních procesů. Já sám jsem se například před několika lety zaměřil ve výzkumu na to, jakým způsobem jsou dnes lidé ovlivňováni svým pohledem na dějiny, svým historickým vědomím a historicko-sociální pamětí.

Byl jste během své dosavadní činnosti během let svědkem nějakých výrazných proměn v historické sociologii? Spatřujete „mezigenerační rozdíly“?

To, co jsem měl zatím možnost pozorovat jako nějakou výraznější změnu, je to, že se vůbec koncept historické sociologie prosazuje a dostává do širšího povědomí. Když jsem se v roce 1997 účastnil v Amsterdamu konference věnované stému výročí narození Norberta Eliase, nepamatuji se, že by se tam tento termín používal. Když byla na začátku nového tisíciletí zakládána *working group* pro historickou srovnávací sociologii v rámci ISA – Mezinárodní sociologické asociace (která byla potom po několika letech povýšena na *research committee*), nechápali někteří vedoucí představitelé této asociace, o co by se vůbec mělo jednat; bylo zjevné, že se jim historická sociologie plete s dějinami sociologie. Podobnou zkušenost mám i já sám z doby, kdy jsem připravoval jako editor první českou knihu o historické

sociologii (která vyšla v roce 2007); musel jsem tehdy obsah tohoto pojmu obhajovat nejen před prof. Petruskem a prof. Musilem, ale i před mnoha dalšími. Nicméně během krátké doby se oba jmenování stali jejími příznivci, začali se k ní hlásit a přispívat k ní svými texty. Vzpomínám si, že i Jaroslav Krejčí, poté, co už měl za sebou řadu pozoruhodných historickosociologicky orientovaných prací, teprve na sklonku svého života přijal, že to, čím se zabývá, by mohlo být takto pojmenováno. Významnou roli v tom, že se koncept historické sociologie ujal a rozšířil, sehrál můj starší, světově uznávaný kolega, s nímž jsem program historické sociologie začal v roce 2009 rozvíjet na Fakultě humanitních studií UK, Jóhann Páll Árnason.

Setkáváte se (v českém i mezinárodním kontextu) s určitým nepochopením, či naopak pochopením při prosazování historické sociologie?

Problém přichází nyní, a to v domácím kontextu. Na univerzitě se totiž prosazuje představa o určitém normativně stanoveném počtu vědeckých disciplín, které zde mají být pěstovány a podporovány. V něm místo pro historickou sociologii, tak jak jsem k ní doposud přistupoval, není. Mám bohužel pocit, že to, co jsem se snažil více jak deset let budovat, postupně odchází.

Jaké velké výzvy či důležitá témata zkoumání v historické sociologii vidíte, zvláště v kontextu svého vlastního bádání?

Zajímají mne dvě tři témata: zkoumání času a historického vědomí mne přivedly k otázce proměn našich představ o budoucnosti. Nedávno jsem o tom stručně hovořil v rámci Noci vědců v příspěvku nazvaném „Budoucnost už není to, co bývala“. Myslím si, že jiným úkolem je promýšlet novým způsobem otázku procesů, které se odehrávají na makrosociální úrovni, protože dominující konstruktivistické přístupy mají tendenci vysvětlovat vše podle principů interpersonální komunikace, což považuji za nedostatečnou.

Karel Černý

Co Vás k historické sociologii dovedlo? Jaký autor či autorka Vás nejvíce ovlivnil?

Já jsem to měl s historickou sociologií podobně jako někteří čeští konvertité k islámu s islámem. Již od magisterského studia sociologie jsem

sice k historickosociologické perspektivě driftoval a následně ji od začátku doktorského studia plnohodnotně provozoval, ale teprve mnohem později jsem si na přednáškách profesora Jóhanna Árnasona, který v Čechách zvěst o poznávacím potenciálu historické sociologie jako laskavý misionář neúnavně a systematicky šíří, naplno uvědomil, že jsem vlastně historický sociolog. Člověk si občas myslí, jak není originální, a pak stejně zjistí, že je součástí nějaké širší duchovní tradice. A k této tradici jsem se podle mě postupně prodriftoval především díky tomu, že jsem měl možnost studovat na katedře sociologie na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, která byla mimořádně pestrá co do osobností a odborného zaměření jednotlivých vyučujících a zároveň velmi tolerantní, takže mi umožňovala rozsáhle chodit i na kurzy na jiných pracovištích, jako byla sociální geografie nebo demografie na Přírodovědecké fakultě UK nebo přednášky Tomáše Halíka na religionistice. Kromě toho ve zpětném pohledu vidím, že mě díky komornímu formátu menší katedry mohli ovlivnit i starší spolužáci, jako Standa Holubec nebo Zdeněk Bělonožník. Jednou z vlastností historické sociologie je pro mě totiž ekumenismus. Tolerance a otevřenost vůči jiným disciplínám a jejich kombinování.

K historické sociologii mě tematicky přivedl dlouhodobý zájem o soudobé nezápadní společnosti, jak o postsovětský prostor, tak především o tzv. rozvojové země. Teroristické útoky z 11. září 2001 mě pak nasměrovaly k cílenému zájmu o problematiku společností Blízkého východu. Na začátku sociologie byl v příběhu líčeném třeba Janem Kellerem šok z akcelerující společenské změny v Evropě, z traumatizujícího a vysoce ambivalentního přechodu od společností tradičních k těm moderním. Podobně na začátku mého osobního zájmu o historickosociologickou perspektivu byl šok z vnitropolitických i mezinárodněpolitických nezamýšlených důsledků rychlých změn odehrávajících se uvnitř blízkovýchodních společností. A pro pochopení dnešních blízkovýchodních společností se mi proto začali nejprve jevit jako užiteční klasici sociologie, k nimž má historická sociologie blízko. Ti jsou dnes sociology mnohdy chápáni jako nudní, neinspirativní nebo stokrát překonaní. Jen jako neživotaschopný skanzen, kterým se musí během studia sociologie projít a poté se k němu již nikdy nevrátit. Není tak úplně divu. Nemusí toho možná mít tolik co říci o společnostech přecházejících od těch moderních k pozdně moderním. Ale rezonují při analýze nezápadních společností, kde nyní vrcholí některé analogické modernizační procesy,

kterými si v ne tak docela dávné minulosti prošla Evropa. Takže pro mě je cestou k lepšímu pochopení vnitřních, strukturálních příčin společenské a politické nestability Blízkého východu „rozpomenutí“ se na modernizaci evropskou a politické otřesy, jež ji provázely. A klasickou sociologii – a jí silně inspirovanou historickou sociologii – pokládám za koncentrát této evropské zkušenosti. S modifikacemi přenosný i do zdánlivě zcela odlišných, ale ve skutečnosti v mnohém silně podobných mimoevropských kontextů.

V čem podle Vás spočívá specifikum historické sociologie ve srovnání s ostatními sociologickými obory?

Podle mě je to společenskovědní perspektiva, která se nebojí velkých témat. A velkých komparací. Jde mimo hlavní proud totální specializace v sociologii, kdy daný badatel na konci svého vědeckého života ví – s jistou nadsázkou – úplně všechno o ničem. Takovým velkým a klíčovým tématem historické sociologie je pro mě modernita. Mě osobně zajímá blízkovýchodní modernita. Především její historická trajektorie a s touto historickou trajektorií spjaté politicky relevantní aspekty a důsledky. Zájem sociologů o nezápadní společnosti a jejich historie byl dlouho – pokud vůbec nějaký – spíše sekundární a odvozený od snah lépe pochopit charakteristické rysy evropské modernity jejím kontrastováním se společnostmi nezápadními. Vezměte si třeba Maxe Webera a jeho zájem o rozklíčování příčin zrodu moderního kapitalismu, z čehož poté vyplynul jeho obří komparativní projekt. Jednak zájem o kořeny evropské modernity, spatřované až v řecké antice a ve starém judaismu, a jednak právě paralelní zájem o kulturní svět Indie, Číny a nakonec i islámu. Toby Huff v Americe dnes dělá něco podobného, když se snaží přijít na kloub kořenům zrodu moderní evropské vědy. Já na to ale chci jít opačně. Snažím se kontrastovat blízkovýchodní modernizační trajektorii především s modernizačními trajektoriemi dalších nezápadních postkoloniálních makroregionů. Stejně tak se ale pokouším o podobné srovnání současné blízkovýchodní modernizace s někdejší modernizací evropskou.

Vždy je ale cílem takovýchto mých komparací lépe pochopit, co odlišuje, a tedy charakterizuje současný Blízký východ a politicky relevantní aspekty jeho modernizačního vzorce. Ten je v současné fázi vysoce nerovnoměrný, a právě proto generuje frustrace, terorismus a revoluční situace. Zároveň se odehrává ve specifickém mezinárodním kontextu, daném spíše peri-

ferní pozicí ve světovém systému a závislostí na exportu strategických nerostných surovin, a z něho plynoucím etablování rentiéřských států. Tato specifická pozice přes všechny řeči o globalizaci mimo jiné neumožňuje dostatečnou emigraci, a tedy odlehčení demografickým přechodem přetřezaných blízkovýchodních společností. Třeba po vzoru Irska, kde během pár let 19. století odešla do Ameriky třetina populace. Specifickým kontextem je ale také náboženská tradice, jíž je islám s jeho politicky relevantní imaginací. Ta dokáže stávající moc a sociální řád legitimizovat, jak jsme ve směr viděli v předmoderní konfiguraci regionu. Úplně stejně ale dokáže status quo zpochybňovat a bořit. Zejména v situaci, kdy si díky růstu vzdělanosti a expanzi médií může svou náboženskou tradici studovat každý sám a vyvozovat z toho příslušné politicky relevantní důsledky. Což je čtení islámu podporované mainstreamovými opozičními islamistickými hnutími jako Muslimské bratrstvo.

Důležitá je zde pro mě tedy ještě civilizační analýza jakožto zvláštní proud v rámci historické sociologie. Ta se zabývá civilizační komponentou takzvaných rozmanitých modernit. Usiluje o kritickou redefinici modernity s pomocí důrazu na její četné geografické, kulturní a historické kontexty a podmíněnosti. Jde jí tedy o očištění konceptu modernity od poněkud jednostranné – jakkoliv vnitřně též mimořádně rozporné a rozmanité – evropské historické zkušenosti. Snažím se proto i takto odkrýt, zda, v čem a proč je blízkovýchodní vzorec modernizace specifický.

Jak historická sociologie přispívá k pochopení problémů současné (české) společnosti?

Tím, že se soustředí na dlouhodobou sociální změnu. Tedy na historický proces, jenž vede ke vzniku zkoumaného fenoménu. Jinými slovy, nesnaží se vysvětlovat současnost současností. Zdá se mi, že donedávna byl v sociologii přítomný takový tik v podobě snahy všechno svádět na současnou fázi globalizace. Já například odmítám zjednodušeně vysvětlovat propuknutí Arabského jara z roku 2011 odkazy na zrod nových sociálních médií, což bylo ve své době dost populární. Nebo vše vysvětlovat poměrně razantním vpádem dopadů klimatické změny na Blízký východ, které stály v pozadí především syrské revoluce a následné vleklé občanské války. Stejně tak se ale historická sociologie nesnaží vysvětlovat současnost více či méně dávnou minulostí. Během devadesátých a nultých let mě třeba

vždycky iritovala intelektuálně pohodlná vysvětlení s oblibou tvrdící, že za vše špatné u nás může hluboce zakořeněné dědictví komunismu. Historická sociologie mě tak imunizuje před esencialismem, který podobně tvrdí, že vše, co se na Blízkém východě odehrává, je produktem kmenové a náboženské podstaty tamních společností. Tamní lidé a společnosti v této perspektivě nemohou uniknout formativním stínům stereotypně chápaného středověkého islámu.

Soustředění na sociální změnu mi naopak umožňuje chápat Arabské jaro a následnou chronickou porevoluční nestabilitu blízkovýchodních společností jako produkt a momentální vyústění dlouhodobých a kumulativních procesů, zrychlujících od poloviny 20. století do současnosti. Tempo demografických a sociálních změn, jako je růst populace a proměna jejího věkového složení, urbanizace, růst formálního vzdělání nebo šíření médií, se totiž stále více rozcházelo se změnami v oblasti ekonomického systému a politických režimů. Hospodářství blízkovýchodních zemí ztrácela schopnost generovat dostatek pracovních míst pro rostoucí zástupy stále ambicióznějších středoškoláků a vysokoškoláků. Nedokázalo je proto kooptovat do ekonomického systému. A autoritářské režimy se mezitím úspěšně bránily třetí demokratizační vlně odehrávající se ve zbytku rozvojového světa, čímž bránily zástupům stále nespokojenějších, ale početnějších kohort kooptaci do systému politického. Zatím ovšem mezitím režimy dále ztrácely svou – nikdy příliš vysokou – schopnost vládnout, tedy na svém teritoriu plnit funkce státu a vymáhat pravidla, což vytvořilo politickou příležitost pro rebelie od Tuniska přes Egypt až po Sýrii a Jemen. Ty se pak z podobných strukturálních důvodů rozšířily dominovým efektem napříč regionem tam a zase zpět. Výsledkem dlouhodobě nerovnoměrné modernizace je tak na Blízkém východě nestabilita stávajících autoritářských režimů, které vesměs nerušeně vládly po desetiletí a měly tendenci vytvářet prezidentské dynastie. Stejně tak je ale výsledkem dlouhodobě nerovnoměrného modernizačního procesu neschopnost etablovat v regionu stabilní demokracie, o což se Arabské jaro pokusilo třeba v Tunisku. Výsledkem je nakonec i neúspěch pokusů do – rychlým přechodem od tradičních do moderních společností – vnitřně destabilizovaných regionů zvnějšku skrze vojenské intervence implementovat demokracie a budovat funkční státy. Jako jsme to viděli v Iráku a Afghánistánu. Ono je totiž něco jiného provozovat kolonialismus v politicky stabilních tradičních společnostech a něco jiného je

se pokoušet o totéž v sociálně destabilizovaných společnostech procházejících rychlou modernizací.

Byl jste během své dosavadní činnosti během let svědkem nějakých výrazných proměn v historické sociologii? Spatřujete „mezigenerační rozdíly“?

Já se přiznám, že spíše ne. Zažil jsem vznik komunity českých a evropských historických sociologů na Pracovišti historické sociologie FHS UK. Jiří Šubrt ho budoval jako respektující a tolerantní místo, kde se mohli setkávat badatelé přicházející z různých oborů, především ale sociologové, filozofové a historici. Nějaké generační štěpení jsem ale nezaznamenal, stejně jako ho prozatím nereflektuji ani na stránkách časopisu *Historická sociologie*, kde dostávají prostor všechny generace přispěvatelů.

Setkáváte se (v českém i mezinárodním kontextu) s určitým nepochopením, či naopak pochopením při prosazování historické sociologie?

Ano, částečně za to mohu sám jako předseda dlouhodobě skomírající Sekce historické sociologie ČSS. Určitě ale mladého badatele na začátku profesní kariéry nepotěší, když několik let píše historicko-sociologickou časopiseckou studii a z předního českého sociologického časopisu pak dostane zcela zdrcující posudky ve smyslu, že to je tak mimo jakýkoliv vědecký přístup, že to nemám nabízet ani nikde jinde. Naštěstí mi přeložený článek poté po sice kritickém, ale korektním a konstruktivním recenzním řízení vyšel v monotematickém čísle impaktovaného zahraničního časopisu *Journal of Historical Sociology*.

Mám dojem, že zejména v českém prostředí přebírají výsostně sociologická témata historici zabývající se soudobými dějinami. Já sám mám asi větší šanci opublikovat své studie v časopisech orientovaných na soudobé dějiny a samozřejmě na areální studia než v časopisech sociologických, kde moje témata nevyhovují již jen zaměřením na blízkovýchodní region. Toto si myslím, že by historická sociologie mohla zvrátit, respektive vyvážit. Kupříkladu tematikou revolucí se u nás od dob Jaroslava Krejčího v sociologii systematicky nikdo nezabývá. Přitom tady máme revoluci z roku 1989, a tedy spoustu materiálu pro sociologickou analýzu. Takže pak musí přijít historik James Krapfl z McGillu a inspirován Emilem Durkheimem vytvoří na základě analýzy našeho případu z let 1989 až 1992 zcela novou obecnou teorii revoluce.

Jaké velké výzvy či důležitá témata zkoumání v historické sociologii vidíte, zvláště v kontextu svého vlastního bádání?

Momentálně mě zajímá blízkovýchodní migrace do západních společností. Obecnější fenomén studuji na případu iráckých jezídů. Výpovědi svých respondentů se přitom snažím zasadit do širšího kontextu daného nedůvěrou četných blízkovýchodních menšit vůči státu, radikalizující se muslimské majoritě a svým vlastním selhávajícím elitám, které neplní své tradiční povinnosti vůči svým komunitám. Druhé moje téma je momentálně adaptace klasického islámského konceptu džihádu v českém prostředí. Zajímají mě re-interpretace toho pojmu reflektující život zdejších muslimů ve vysoce individualizované a sekularizované české společnosti. Nezavírám přitom ale oči ani před problematičtějšími fenomény jako je radikalizace některých v Česku žijících muslimů, vesměs ovšem konvertitů nebo lidí z Kavkazu, odrážející do určité míry konfliktní dění na širším Blízkém východě.

Připravil Jakub Mlynář

Interdisciplinární výzkum norem literárního překladu z angličtiny do češtiny od roku 2000 do současnosti

HELENA KUBÁTOVÁ, KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY
A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE FF UP V OLOMOUCI

JITKA ZEHNALOVÁ, KATEDRA ANGLISTIKY A AMERIKANISTIKY FF UP V OLOMOUCI

1 Cíl, konceptuální rámec výzkumu a tři výzkumné úkoly

Od roku 2017 interdisciplinárně řešíme problém *identifikace a interpretace norem literárního překladu z angličtiny do češtiny od roku 2000 do současnosti*. Konceptuálně se opíráme o Touryho pojetí překladu jako společenské činnosti a o teorii pole P. Bourdieua. Hlavními výzkumnými metodami jsou translátologické srovnávací textové analýzy a sociologické polostrukturované rozhovory s překladateli. Pomocí textových analýz identifikujeme překladatelské strategie (adekvátní překlad, tedy překlad věrný zdrojovému textu versus přijatelný překlad, tj. překlad primárně respektující pravidla a prostředí cílového jazyka), které jsou přímo pozorovatelnými projevy norem překladu. Pomocí rozhovorů jednak usilujeme o umístění překladatele do sociálního kontextu, jednak zjišťujeme, jak překladatelé reflektují svoje překládání, svou praxi.

Pro potřeby našeho výzkumu jsme vytvořily konceptuální rámec ve formě modelu. Klíčovou inspirací je teorie sociálních polí P. Bourdieua. V centru našeho teoretického modelu stojí *hledisko překladatele* a jeho *habitus*. Předpokládáme, že literární pole „vychovává“ své členstvo a ostatní příznivce, projektuje jejich charakter a formuje jedince s jistým druhem očekávání a způsoby chování. Spoluvytváří tak *habitus* jednotlivce, tj. strukturovanou sadu dispozic a předpokladů, kterou člověk nevědomě získává v důsledku

toho, že je vystaven tlaku pravidel sociálního pole. Proto soudíme, že hledisko překladatele je ovlivňováno:

1. *Strukturálními podmínkami pole literárního překladu ve smyslu možnosti a omezení*, které zahrnují: postavení výchozího a cílového jazyka ve světovém systému překladu; soubor sdílených přesvědčení zahrnující pravidla pole, např. preference určitých norem překladu, posuzovací kritéria odborné obce, politika a strategie nakladatelství, pozice překladatele; pozice redaktora. Strukturální podmínky pole literárního překladu jsou tvarovány důsledky tlaků jiných polí, nejenom ekonomického a politického (cenzura), ale také kulturního, jehož je literární pole součástí („ideologické“ vlivy – která kniha je zvolena jako „vhodná“ k překladu, preferované žánry a autoři, co je považováno za uměleckou literaturu, recepce literatury odborně zaměřenými a běžnými čtenáři apod.).
2. *Translatologickými kategoriemi*: respektování nebo vědomé a záměrné, případně i nevědomé porušování českých norem překladu, očekávání cílových čtenářů, která jsou normami překladu a tlakem kulturního pole podmíněna, interpretační stanovisko překladatele k danému textu, jeho názor na funkci díla v cílové kultuře a jeho presupozice o znalostech čtenářů (např. jejich schopnosti interpretovat aluze či jiné kulturně specifické odkazy na výchozí kulturu), rozdílné funkce umělecké a zábavné literatury, lingvistické rozdíly mezi systémy angličtiny a češtiny, rozdíly mezi literárně-estetickými, žánrovými, komunikačními a stylistickými konvencemi a normami (např. odlišný literární vývoj a tradice literárních žánrů, rozdíly v rozvrstvení regionálních a sociálních dialektů a tudíž v jazykovém vyjadřování regionálních a společenských rozdílů v komunikaci, rozdíly v dobové podmíněnosti komunikace, odlišné vnímání a vyjadřování např. emocí, humoru či zdvořilosti).

Výsledné hledisko překladatele, které se projevuje také v jeho habitu, pak ovlivňuje jeho překladatelské strategie. Ty zkoumáme kombinací tří faktorů: co překladatelé říkají, že dělají (doxa), co dělají (praxe) a co udělali (výsledky praxe).

Vzhledem ke svému cíli se náš výzkum skládá ze tří dílčích úkolů: (1) analýza dynamiky českého pole literárního překladu, včetně historických změn české kulturní politiky, (2) vytvoření metodologie pro reprezentativní výběr

vzorků překladatelů a překladů a metodologie interdisciplinární spolupráce při sběru, analýze a interpretaci dat a (3) srovnávací textová analýza reprezentativního vzorku překladů a překladatelů a sociální kontextualizace překladatelů. Hlavní částí výzkumu je úkol (3), pro jeho splnění je však nezbytné nejprve zvládnout úkoly (1) a (2). Prozatím máme zvládnutý metodologický úkol (2). Jeho výsledkem je jednak článek o metodologii vytváření reprezentativních vzorků překladů a překladatelů (Zehnalová & Kubátová 2019) a jednak článek o metodologii translatologické a sociologické spolupráce při sběru, analýze a interpretaci dat (Zehnalová & Kubátová 2021). Naše metodologie sociologicky vychází z definice praktické logiky Pierra Bourdieua, který tvrdí, že praxe nemůže promluvit v žádném diskurzu. Současně se ale opírá o náš předpoklad, že díky translatologickým textovým analýzám se dají tyto limity překročit. Přístup spojující translatologické a sociologické analýzy umožňuje získat nejenom sociologická data (doxa získaná polostrukturovanými rozhovory), ale také translatologická data o výsledcích praxe (strategie odhalené pomocí textových analýz). Pro plnění hlavního úkolu jsou obě metodologie nezbytné: 1. zajištění reprezentativnosti je nutné vzhledem k cíli dosáhnout zobecnění překladatelských strategií až na úroveň českých norem literárního překladu v daném období, 2. metodologie interdisciplinární spolupráce v této oblasti není dosud rozvinuta. Nedávno se nám podařilo částečně splnit úkol (1), v časopise *International Journal of Cultural Policy* máme přijatý k publikaci článek „Historical Dynamics of Cultural Policy: The Case of Literary Translation from English to Czech (1918–2018)“. Výsledky úkolu (1) napomáhají interpretaci výsledků hlavního úkolu (3), neboť poukazují na důležité socio-historické pozadí, v jehož rámci se rozhodování překladatelů odehrává (např. soubor sdílených přesvědčení, pravidel a předpokladů, vztahy mezi pozicemi v poli, které pozice jsou v poli vůbec přítomné apod.). Ukázaly jsme pole literárního překladu z angličtiny do češtiny jako místo bojů, jehož specifická dynamika odráží soupeření mezi ekonomickým, politickým a kulturním kapitálem.

2 Problém interdisciplinární spolupráce: metodologie společného translatologicko-sociologického sběru dat a analýzy překladatelských strategií

Našími hlavními výzkumnými metodami jsou translatologické srovnávací textové analýzy a sociologické polostrukturované rozhovory s překladateli. Pomocí textových analýz identifikujeme překladatelské strategie, které jsou přímo pozorovatelnými projevy norem překladu. Pomocí rozhovorů jednak usilujeme o umístění překladatele do sociálního kontextu (analyzujeme jeho biografii, rodinný původ, generační zakotvení, typ vzdělání, preference, postoje a hodnotové orientace), protože předpokládáme, že tyto sociální charakteristiky budou mít vliv na normu, kterou se při svých překladech řídí, jednak zjišťujeme, jak překladatelé reflektují svoje překládání, svou praxi. *Skutečné spojení těchto dvou metod* umožňuje propojení pozorovatelných výsledků překladatelské praxe s překladatelovou reflexí praxe (doxa). Tímto způsobem je možné dospět k odpovědi na otázku: Jak to překladatelé dělají, proč to dělají tak, jak to dělají, a co skutečně dělají, když překládají.

Kvalitativní rozhovory provádíme s každým překladatelem dva. Scénáře rozhovorů kombinují sociologický a translatologický přístup. Scénář prvního rozhovoru je zaměřen na dvě tematické oblasti. První oblast vychází z teorie sociálního pole a praxe P. Bourdieua, na základě které byla stanovena výzkumná otázka: Co ovlivňuje překladatelské rozhodování? Je zaměřena na sociální kontextualizaci překladatele, tedy na svět, který překladatele utvořil a utváří (rodinný původ, generační zakotvení, motivace stát se překladatelem, vzory, umístění v rámci překladatelského světa, volba určité beletrie k překladu apod.).

Druhá tematická oblast vychází z výzkumné otázky: Jak překladatelé reflektují svoje překládání, svou praxi? Její témata jsou založena (1) na Touryho pojetí norem překladu (2) na výsledcích textové analýzy příslušného překladu. Z Touryho pojetí norem překladu (1) jsme odvodily tyto otázky: jaké změny oproti originálu považuje překladatel za přípustné, tedy jaký má názor na zkracování/rozšiřování textu, zjednodušování a dovysvětlování textu, změny hranic odstavců a vět, zda existuje styl překladatele, zda má možnost ovlivnit výběr textů k překladu apod.

Textovou analýzu (2) pro první rozhovor jsme provedly na základě kvantitativních indikátorů (např. délka výchozího a cílového textu, délka odstavců,

přidávání nebo vynechávání textového materiálu apod.), které jsou stanoveny tak, aby reflektovaly Touryho pojetí norem překladu.

První rozhovor byl doslova přepsán a jeho obsah analyzován. Z prvního rozhovoru získá translátolog od sociologa údaje o profesních a životních zkušenostech a názorech překladatele a o jejich reflexi vlastní překladatelské praxe.

Tato a další data pak vstupují do volby kvalitativních indikátorů (např. oslovení čtenáře, řečnické otázky, domestikace vlastních jmen, domestikace měrných jednotek, humor, ironie, aluze apod.), na základě kterých je provedena druhá textová analýza příslušného překladu. Výsledky této analýzy pak vstupují jako témata do scénáře druhého rozhovoru.

Druhý scénář rozhovoru tak vychází nejen z toho, co nám překladatel řekl v prvním rozhovoru (jedná se o dovysvětlování a rozvinutí témat z prvního rozhovoru na základě výsledků sociologické analýzy), ale zejména z výsledků translátologické srovnávací analýzy výchozího a cílového textu konkrétního překladu na základě kvalitativních indikátorů. Právě tyto výsledky umožňují to, aby sociolog šel do druhého rozhovoru vybaven detailní znalostí překladatelských strategií daného překladatele. Proto je schopen uvádět jejich konkrétní příklady, což může ještě více „otevřít prostor“ rozhovoru, zvýšit zájem a důvěru překladatele a získat tak další data, která by se jinak vůbec nemusela objevit. Navíc se rozhovor může velmi přesně zaměřit na praxi konkrétního překladatele, což by bez této „munice“ nebylo možné.

Cílem druhého rozhovoru bylo dosáhnout toho, aby překladatel reflektoval svůj vlastní konkrétní přístup k překladu (doxa) a poukázáním na výsledky translátologické textové analýzy jeho konkrétního překladu (výsledky praxe) přimět překladatele k zamyšlení nad jeho překladatelskou praxí.

Hlavní výhodou toho způsobu sběru dat je možnost srovnat překladatelovu doxu s výsledky textové analýzy. Na základě výsledků analýzy druhého rozhovoru je možné dále upravit kvalitativní indikátory a na jejich základě provést třetí textovou analýzu.

Úzká spolupráce sociologa a translátologa při vytváření scénáře je nezbytná. Bez indikátorů textové analýzy bychom získaly data, která by sice překladatele sociálně kontextualizovala, ale nebylo by z nich možno získat

aktérskou výpověď o překladatelské praxi (doxa). Proto translátolog musel sociologovi poskytnout výsledky analýz provedených pomocí indikátorů textové analýzy, aby se na ně mohl sociolog překladatele doptat. Sociologická data naopak orientovala translátologa při volbě a úpravě indikátorů. Chceme-li získat translátologicky a současně sociologicky adekvátní data, nelze postupovat odděleně, ale společně. Odděleným postupem nelze získat společná data, která by bylo možno společně interpretovat.

Předložená metodologie interdisciplinárního sběru a analýzy dat se postupně vyvíjela. Začínaly jsme pilotáží, jejímž v rámci sociolog provedl v terénu rozhovor, jehož témata byla odvozena z teorie sociálního pole a praxe P. Bourdieua a z teorie norem překladu G. Touryho. Poté, co byl tento rozhovor analyzován a byla provedena kvantitativní textová analýza příslušného překladu, jsme si uvědomily, že pokud by sociolog šel do prvního rozhovoru již vybaven tématy odvozenými z této textové analýzy, bylo možno získat mnohem více dat. Proto jsme při přípravě rozhovoru s jiným překladatelem metodologii pro pilotáž upravily tak, že jsme do scénáře rozhovoru zařadily i témata plynoucí z výsledků kvantitativní textové analýzy příslušného překladu. Poté, co byla provedena analýza tohoto rozhovoru, jsme vytvořily kvalitativní indikátory pro další textovou analýzu. Dospěly jsme k závěru, že z prvního rozhovoru vyplynula řada témat, o kterých by bylo vhodné s překladatelem mluvit, takže jsme se rozhodly zařadit druhý rozhovor s příslušným překladatelem, do jehož scénáře jsme zařadily nejen témata plynoucí z analýzy prvního rozhovoru, ale i témata plynoucí z kvalitativní textové analýzy příslušného překladu.

Lze tedy říci, že jsme se pohybovaly směrem od metodologie do terénu, pak poučeny zkušeností z terénu zpět k metodologii a po úpravě metodologie jsme se vydaly opět do terénu. Tímto způsobem jsme svou metodologii postupně zpřesňovaly. Přesto ji nepovažujeme za definitivní. Předpokládáme, že si ji každý výzkumník upraví na základě své specifické výzkumné otázky. Pokud odpověď na výzkumnou otázku nevyžaduje detailní textovou analýzu, nemusí být provedena a nemusí se přistoupit ke druhému rozhovoru. Pokud naopak výzkumná otázka vyžaduje ještě detailnější textovou analýzu, než provádíme my na základě kvalitativních indikátorů, může dále zpřesňovat kvalitativní indikátory, provést třetí textovou analýzu a případně pokračovat třetím rozhovorem.

O interdisciplinární spolupráci se snadno píše, ovšem velmi obtížně se provozuje. V průběhu našeho výzkumu jsme si postupně uvědomily, že musíme skutečně spolupracovat, nikoliv dodávat si vzájemně subdodávky. To nezbytně vyžaduje, aby se každá z nás naučila od té druhé alespoň základy její disciplíny. Žádná z nás nemůže prosadit nějaké řešení, metodologický přístup či pojem bez toho, aby ho musela vysvětlit té druhé. Je to velmi náročný až bolestivý proces. Ovšem přináší velké výhody, neboť nás nutí problémy skutečně diskutovat, nelze se spolehnout na tzv. zamlčené vědění příslušného oboru, všechno musí být vysloveno, vysvětleno, podrobena kritice a teprve poté (možná) začleněno.

3 Reakce v akademickém poli

Přestože v akademickém světě narážíme na nutnost interdisciplinární spolupráce neustále, jeho reakce je z našeho pohledu rozporuplná. Je obtížné získat grantovou podporu, protože projekt posuzuje buď lingvista (translatolog), nebo sociolog. Pro sociologa je projekt příliš lingvistický, a tudíž nesrozumitelný, a naopak. Nepodařilo se nám získat ani vnitřní grant fakulty, ani GAČR. Na druhou stranu jsme díky podpoře z našich kateder dostaly příležitost vystoupit na třech velkých mezinárodních translatologických konferencích, kde jsme prezentovaly jednotlivé metodologie, což se setkalo s velkým zájmem.

Po dvou letech úsilí se nám podařilo publikovat první odborný článek v translatologickém mezinárodním časopise, v dalším roce druhý. Nyní je přijatý k publikaci již třetí článek, ovšem nikoliv v „oborovém“ časopise (tedy buď sociologickém, nebo translatologickém), ale v časopise zaměřeném na kulturní politiku. Podařilo se nám tak v podstatě samotnou praxí najít způsob, jak náš projekt posunout spíše k transdisciplinaritě, tedy na místo, které není obsazeno ani buď jen sociologií, nebo translatologií. Naše zkušenost tak ukazuje, že prosadit se inter/trans/disciplinárním výzkumem je nesnadné, ovšem nikoliv nemožné.

Bibliografie

Zehnalová, J., & Kubátová H. (2019). „From a target population to representative samples of translations and translators.” *The Translator*, 25(2), 87–100.

<https://doi.org/10.1080/13556509.2019.1642713>

Zehnalová, J., & Kubátová H. (2021). „A Methodology of Translatological and Sociological Cooperation in Data Collection, Analysis, and Interpretation”. *Target. International Journal of Translation Studies*.

<https://doi.org/10.1075/target.20024.zeh> (v tisku).

„Dělat experiment je jako rýpat se v hlíně na zahrádce“

O experimentální sociologii s Františkem Kalvasem

František Kalvas působí jako odborný asistent na Katedře sociologie Zápa-dočeské univerzity v Plzni, kde nedávno založil Laboratoř experimentální sociologie (LES). V rámci rubriky věnované méně obvyklým přístupům a tématům české sociologie jsme se rozhodli kolegu Kalvase poprosit o od-povědi na několik otázek. Rozhovor s ním vedl Jakub Mlynář přes platformu Zoom dne 18. listopadu 2021.

Jak k tomu vlastně došlo, že ses začal věnovat právě experimentální sociologii?

Stalo se to původně tak, že mi vedoucí katedry řekl, abych se habilitoval. Podmínky jsem skoro všechny splňoval, až na to, že vyžadovali šestime-síční studijní pobyt v zahraničí. Scházely mi tři měsíce, tak jsem v květnu 2014 přemýšlel, kam bych mohl vyjet. V té době jsem dělal agent-based modelling, hrozně mě to bavilo, a tak jsem si říkal, že pojedu někam, kde znám nějakého „modeláře“. Vzpomněl jsem si, že znám Flaminia Squazzo-niho, který v té době působil v Brescii, teď už je profesorem v Miláně. Jeho laboratoř se jmenovala GECS, což je Research Group on Experimental and Computational Sociology. Já jsem to měl spojené s těmi agenty, ale najednou jsem zjistil, že tam dělají spoustu experimentů. Potkával jsem se tam i s dalšími jeho studenty a kolegy, mluvili jsme o jejich práci a začal jsem o tom přemýšlet i ve vztahu ke své výuce, která mě čekala od září. Nevím, jak je to jinde, ale u nás je odpor k matematice a programování u studen-tů sociologie značný. Nadchnout studující k experimentům je jednodušší.

Takže jsem se pak vrátil do Plzně a říkal jsem si, vždyť já budu těžko lidi přesvědčovat, aby s láskou programovali, když se tomu chtěli vyhnout, ale připadá mi mnohem jednodušší a produktivnější je nadchnout pro to, že si spolu uděláme nějaký experiment. Ale vlastně jsem se experimentům věnoval už předtím, jen jsem to nevnímal jako něco, čím bych se chtěl zabývat. S Lucií Příbylovou jsme už dávno předtím, asi v letech 2011/2012, udělali laboratorní experiment na spirálu mlčení. Ten text nakonec vyšel v roce 2017 v *Sociálních studiích*, je založený na obou výzkumech, které jsme s ní dělali, jak pro její bakalářskou, tak magisterskou práci (Kalvas & Příbylová 2017). Na to jsem hrdý, myslím, že to je jeden z mých nejlepších textů, pokud jde o konkrétní zjištění a jejich význam. Já mám jen asi u tří ze svých textů pocit, že jsem něco někam se svými spolupracovníky posunul, že jsme zjistili něco nového a že jsme udělali krok někam dál. To byly dva texty o nastolování agendy (Kalvas & Váně 2013; Kalvas, Váně, Štípková & Kreidl 2012), kde jsme zjistili, že jde produktivně spojit rámování a nastolování agendy – nejenže rámování umožňuje témata lépe zprostředkovat veřejnosti, ale také existují rámce, které určitá témata z agendy vylučují. Ukázali jsme to na longitudinálních datech o církevních restitucích – byl to vlastně experiment v přirozených podmínkách, aniž jsme to tušili. S Lucií Příbylovou jsme pak mimo jiné zjistili, i když až zpětně, že spirála mlčení je dvoubřítý meč, takže nejenom umlčuje lidi, kteří se bojí izolace a jsou v menšině, ale také pudí lidi, kteří se bojí izolace a jsou ve většině, aby víc mluvili. Tohle zjištění je zajímavé, ale bylo by potřeba provést další výzkumy na větším vzorku, abychom jej mohli statisticky prokázat. Každopádně když jsem se vrátil na podzim 2014 z Brescie, zjistil jsem, že už jsem vlastně experimenty v minulosti dělal, a založil jsem si takový zvyk, že s bakalářskými studenty ve třetím ročníku se věnujeme experimentům.

Jak to probíhá a na jaké problémy jsi narážel?

Laboratorní experimenty jsou vždycky velká výzva, vyžadují dobré organizační schopnosti a týmovou práci, každý student nebo studentka si tam může najít svoji parketu podle vlastních schopností. V tomto ohledu jsou experimenty ve výuce využitelnější než agentové modelování. Člověk se toho i sám hodně naučí, pokud jde o dělbu práce a přidělování úkolů s ohledem na dovednosti příslušných členů týmu, což se mi občas nepovedlo úplně dokonale... Ale uvědomil jsem si při tom, že provádění

experimentu jde distribuovat. Když jsem začínal, byl jsem uhranutý Milgramem a Festingerem a měl jsem pocit, že organizátor experimentu musí být naprostý vládce, aby to dobře šlapalo, který dává lidem instrukce a oni to za něj udělají. Ale díky spolupráci se studenty jsem zjistil, že to není úplně nejvýhodnější. Dobré je na začátku vysvětlit základní smysl toho, co děláme, a pak nechat studentům volnější ruku v navrhování lepších řešení a začlenit je víc do samotné realizace, aby měli na průběhu experimentu sami zájem a určitou spoluzodpovědnost. Zároveň je důležité, aby každý jasně popsal svoje silné a slabé stránky, čím může týmu přispět a čím může naopak průběh experimentu ohrozit, jinak může dojít k nečekaným problémům, které je pak velmi obtížné řešit v reálném čase přímo v laboratoři.

Zmínil jsi klasické experimenty Stanleyho Milgrama nebo Leona Festingera. Na přelomu 50. a 60. let se v experimentech spatřovala velká naděje pro sociologický výzkum, hodně se o tomto přístupu diskutovalo, provádělo se mnoho experimentů, o kterých už dnes třeba ani mnoho nevíme. Během 60. let ale tento směr v podstatě odumřel. Vidíš ve své práci nějakou souvislost s těmito staršími experimenty, nebo je to překonaná záležitost?

Když k tomu přistoupím tak, že experiment je určitý nástroj, kterým chceme něco ověřit, tak na starší experimenty jde navazovat. Ale je pravda, že se v 60. letech a později asi lidé začali ptát na otázky, na které experimenty už nemohly poskytnout odpovědi. Byly to rozhodně legitimní otázky, které si do té doby nikdo nekladl, ale pozorování interakcí v laboratoři s nimi nemělo nic společného. Možná je to i tím, že sociální psychologie se stala nakonec spíš součástí psychologie než sociologie. Experimentální práce je vždy mikrosociologická, což je právě ten důvod, proč nás s Flaminiem Squazzonim tehdy napadlo propojit experimenty s agentovým modelováním. V experimentu si člověk vyzkouší, jak lidé reagují v určité připravené situaci, a pak se z dílčích poznatků sestaví velký model, který už ale není experimentálně verifikovatelný ve své celistvosti, protože v něm máme mnohem více aktérů. Ale je možné, že se teď zájem o experimenty vrátí díky popularitě analytické sociologie, která se snaží na základě zkoumání mikro-mechanismů rekonstruovat vznik makro-struktur. Tady se zase hodí modelování, které ukáže, že určitý mechanismus či algoritmus (což je totéž) určitou strukturu dokáže skutečně vyprodukovat. V analytické sociologii zatím experimenty nejsou časté, což je ale podle mě spíš vlivem náhody

nebo tradice, kdy se upřednostňují data, která mají makrosociální povahu. A když člověk není zvyklý zaobírat se bezprostřední sociální skutečností, skoro bych řekl opravdu se „špinit“ daty... Ono totiž dělat experiment je jako rýpat se v hlíně na zahrádce. Opravdu to tak je. Ty si tam okopáváš ten záhonek toho experimentu, vlastně znáš každou rostlinu, víš co a jak, protože ses tam opravdu hrabal. V analytické sociologii spíš převažuje makrosociologická perspektiva, ale je dobře, že si „umažou ruce“ aspoň agentovým modelováním a zajímá je, jestli je jejich model v souladu s velkými daty. Já jsem na té druhé straně, ne snad že bych neuměl přemýšlet „shora“, ale moje fantazie je pak příliš bezbřehá, nemám limity a to pak nemá smysl. Proto dělám kvantitativní sociologii, protože nad kvalitativními daty mě napadá tolik interpretací, že to nakonec není k ničemu dobré. Nejsem asi založený tak, abych takto bohatá data analyzoval – potřebuju, aby se mi tam těch nápadů nevešlo moc. Ale jinak se agentové modelování a experimenty dají plodně kombinovat i s kvalitativními metodami, dělají to třeba na univerzitě v norském Tromsø za polárním kruhem, kde takhle zkoumají praktiky rybářů. V tomhle ohledu mohou být experimenty i dobrý způsob, jak nacházet společnou řeč mezi často trochu znesvářenými tábory sociologických metodologií.

V této souvislosti bych se chtěl zeptat: setkáváš se ve své práci s nepochopením či nevráživostí vůči experimentům, například na konferencích nebo v recenzních řízeních?

Nesetkávám. Nemyslím si, že vůči experimentům panují nějaké předsudky. Dochází spíš k obvyklým nedorozuměním a objevují se obvyklé výtky, pokud jde o omezení a jejich reflexi v diskusi. Naopak, když jsme publikovali v *Sociálních studiích*, z jednoho posudku mi skoro vyhrkly slzy do očí, protože bylo krásné vidět, že nám konečně někdo dokonale rozumí. Takže mám zkušenosti spíš neutrální, běžné, nebo dokonce pozitivní. Ale já zase tolik nepíšu, takže těch zkušeností nemám tolik. Většinou se ale nesetkávám s reakcemi výrazně odlišnými od těch, které člověk obvykle od recenzentů dostane bez ohledu na to, jestli je daný výzkum experimentální, nebo jiný. Tedy většinou opodstatněná kritika a poměrně přínosná doporučení, přičemž autor se obvykle s recenzenty rozchází zejména v celkovém hodnocení rukopisu. Rozhodně nemám pocit, že by experimenty byly více kontroverzní. Snad proto, že jsme k našim výzkumům vždycky přistupo-

vali tak, že je to námi zvolený výzkumný nástroj, ale jen jeden z možných. Nemyslím si, že by nám tato metoda automaticky otevírala dveře, ale ani že by nám je automaticky zavírala. Napadá mě tu jedna myšlenka Leona Festingera – ať už má pravdu, nebo nikoliv, je podle mě geniální. Na výroční 95. konferenci Americké psychologické asociace v roce 1987 připomenul, že když v 50. letech prováděli s kolegy experimenty, dařilo se jim přenést svět do laboratoře, doslova říká „v laboratoři jsme vytvořili reálný svět“ (Festinger 1999: 384). On byl v tomto opravdu génius, i když na to často šel trochu lišácky a dnes by to asi přes etické komise neprošlo, jak sám ve zmíněném vystoupení podotkl. Mimochodem, Martin Buchtík s Tomášem Hampejsem (2013) napsali zajímavý text o takzvaných „role-playing experimentech“, což je vlastně přenášení žitého světa do laboratoře, ale bez etických problémů, což řeší zaměřením na struktury rolí a jejich vzájemné vazby. Podle mě jsou takto pojaté experimenty dost přesvědčivé a jejich výsledky snadněji obhajitelné. Ale určité omezení je, že někteří lidé se s připsanými rolemi nedokážou zcela ztotožnit, protože nejsou v souladu s jejich povahou.

Ještě mě v tomto kontextu napadá poslední otázka. Je podle tebe nutné, aby experiment probíhal v laboratoři?

Ne, vůbec ne...

Napadlo mě to, protože to souvisí s tím přenášením světa do laboratoře. Experiment je vždycky nějakou redukcí skutečnosti, tak to ještě mohl být jeden z důvodů, proč se od experimentů v 60. letech sociální vědy odchýlily. Uvědomění, že v laboratoři se dozvíme něco málo o tom, jak skutečný svět funguje, ale možná je nakonec lepší studovat přímo ten skutečný svět...

Přesně tak. Ale ve skutečnosti je to celá škála. Například v CVVM si Jiří Vinopal kdysi prosadil takzvaný metodologický experiment v rámci dotazníkových šetření, třeba jaký vliv má pořadí otázek. Další jsou třeba „natural experimenty“: kanonickým textem je Kirk (2009) o hurikánu Katrina, který se zaměřil na to, jaký vliv na kriminalitu mají sociální struktury v místě bydliště. Zjistil, že lidé, kteří byli v době hurikánu ve vězení, mají nižší recidivu – hurikán vlastně rozmetá sociální vazby, do kterých se pak propuštění vězňové nemohou vrátit. Zároveň ukazuje, že čím dál se člověk kvůli hurikánu odstěhuje od svého původního bydliště, tím menší je pravděpodobnost recidivy. Nicméně tento mechanismus platí kdykoliv. To je skvělý přirozený experiment a tenhle text používáme i ve výuce. A kromě toho a dříve zmí-

něných metodologických experimentů je ještě výsostně metodologická práce, kdy je experiment zorganizován v přirozených podmínkách. Vlastně si z reálného světa uděláš laboratoř. Nedělá se to příliš často, ale je to pro mě úplně nejdříve. Dobrým příkladem je třeba Karpowitz et al. (2011). Experimentálně zkoumali vnímání intimity během primárek v USA, přičemž zjistili, že když je určitá intimní zóna vymezená během voleb páskou, tak to sice vede k menšímu narušení této zóny, ale lidé měli častěji pocit, že jejich intimní zóna byla narušována, než když tam žádná páska nebyla.

Myslím, že jsem se tě zeptal na vše, co jsem měl v plánu, a dozvěděl jsem se ještě mnohem víc. Chtěl bys ještě něco říci závěrem?

Rád bych závěrem zmínil jména lidí, kteří pro mě byli na mé cestě k experimentální sociologii klíčoví. Některá už zazněla, ale to nevádí. Především to byl úvodem zmíněný Flaminio Squazzoni, který mi otevřel oči a přivedl mě k tomu, abych sám sebe reflektoval jako někoho, kdo rád dělá experimenty. Nezapomenutelná byla Lucka Příbylová; užil jsem si i spolupráci s Vítkem Lounkem a Nicol Staňkovou, kteří taky vyšli z agentového modelování; pak jsme se dohodli, že ten model nastavíme podle dat z experimentů, nakonec z toho ani model nebyl a práce sestávala z analýzy dat z experimentu. Bavila mě také spolupráce s Filipem Rybínem, který se ve své bakalářce věnoval tomu, že někteří lidé nejsou schopni během experimentů přijmout jiné role a hrát třeba „zlého“. A naposledy třeba Pavlína Máchová, která přišla se skvělým nápadem a hodně mě bavilo ho s ní realizovat. Vymyslela úplně novou strukturu, jak vyplácet odměny v „public good game“, aby to bylo víc motivující pro spolupráci ve skupině. A závěrem ještě Stefano Balletti, který nás v rámci našeho kurzu v Plzni před pár lety navštívil a učil nás programovat. Hodně nám pomohl a spoustu věcí bychom bez něj nedokázali. Bez nich a dalších lidí bych nezjistil, že v experimentech nacházím hluboký průnik se sebou samým, s určitými schopnostmi a talentem; baví mě laboratorní experimenty realizovat, nabíjí mě celá ta atmosféra, od přípravy se studenty až po samotný průběh experimentu, který je velmi elektrizující a člověk musí velmi rychle a dynamicky reagovat na různé obtíže, když už experiment běží. Není to totéž jako vzít svůj vlastní dotazník a jít s ním do terénu – tam ti respondenti říkají o něčem, co se stalo už předtím, zatímco u experimentů se ta data stanou teprve v tvé interakci s lidmi. Je to dvousečné, protože úspěch i neúspěch experimentu se často zakládá

na schopnosti pružně reagovat a dokázat řešit problémy na místě. Ale takhle výzva je právě vzrušující. Asi to nemusí sedět každému, ale se mnou samotným tenhle typ práce hodně rezonuje.

Děkuju za rozhovor a do budoucna přeju, ať potkáváš stále tolik zajímavých lidí a všechny spolupráce vedou k pozoruhodným (třeba nejen experimentálním) poznatkům.

Bibliografie

- Buchtík, M., & Hampejs, T. (2013). Role-playing jako živný roztok sociálna: experimentální metoda? *Teorie vědy / Theory of science*, 35(4), 525–549.
- Festinger, L. (1999). Reflections on Cognitive Dissonance: 30 Years Later. In E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology* (s. 381–385). Washington: American Psychological Association.
- Kalvas, F., & Přibyllová, L. (2017). Experimentální ověření teorie spirály mlčení v online a offline prostředí. *Sociální studia*, 14(2), 27–47. doi: 10.5817/SOC2017-2-27
- Kalvas, F., Váně, J., Štípková, M., & Kreidl, M. (2012). Framing and Agenda-Setting: Two Parallel Processes in Interaction. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 48(1), 3–38. doi: 10.13060/00380288.2012.48.1.01
- Karpowitz, C. F., Monson, J. Q., Nielson, L., Patterson, K. D., & Snell, S. A. (2011). Political norms and the private act of voting. *Public Opinion Quarterly*, 75(4), 659–685.
- Kirk, D. S. (2009). A Natural Experiment on Residential Change and Recidivism: Lessons from Hurricane Katrina. *American Sociological Review*, 74(3), 484–505.
- Váně, J., & Kalvas, F. (2013). The Agenda-Setting Effect of Focusing Events: A Case Study. *Sociológia*, 45(3), 290–315.

Sociologie očima studujících

Sociologie – to nejsou jen zavedená akademická pracoviště, katedry či ústavy nebo sociologické agentury, ale samozřejmě i ti, kteří sociologii studují. Koneckonců většina z dnešních významných socioložek a sociologů také byla dříve ve fázi vysokoškolského studia sociologie. A všichni mají jistě v paměti, jak o sociologii přemýšleli a jak ji tehdy vnímali. Generace dnešních studujících je zásadní pro budoucnost našeho oboru. Proto redakce Sociologického bulletinu oslovila některé ze studujících a požádala je o vyjádření na následující otázky: „Proč jsem se rozhodl/a sociologii studovat? Co mě sociologie naučila o světě kolem mě? Jak vidím pozici české sociologie v globálním kontextu?“ Zde jsou jejich odpovědi:

Ondra Klíma, Katedra sociologie FSS MU

Sociologii bych obtížností zařadil do své oblíbené kategorie videoher: Easy to learn, hard to master. V této frázi se vcelku schovává zodpovězení většiny otázek, které mají jak studenti, tak ostatní lidé k sociologii a jejímu postavení ve světě. Je to obor, který není tak těžké vystudovat na bakalářském stupni. Co pak se sebou dělat, ale moc studentů a bývalých spolužáků nevědělo. Asi statistiku, marketingový výzkum, nějakou neziskovku nebo do státní sféry. Na magistru už většinou přichází prozření, taky na něj máte jen dva roky, a začíná se vyjasňovat cesta sociologie. Co sociologie hlavně

přináší, je podobné s ostatními sociálněvědními obory – schopnost kriticky uvažovat a nejen zasazovat věci do kontextu, ale také umět vyhledávat kontexty mnohdy skryté. S touto schopností se můžete uplatnit na mnoha pozicích, ať už jako recruiter v human resources, podnikatel na volné noze, výzkumník v soukromém či veřejném sektoru nebo vyrazit akademickou cestou. Já šel tou akademickou cestou a už od bakaláře jsem měl stejný cíl – učit na VŠ a věnovat se vlastnímu výzkumu.

Sociologie vás naučí vidět svět kolem sebe skrze pohledy všech jeho účastníků – což se dá využít jak pro vlastní marketing, cílení a propagaci, tak k tomu se umět lépe orientovat, argumentovat a nenechat se rozhodit ve světě, kde fakta jsou pouze doporučením a hlasitost výkřiků jako by se vyrovnala vědeckému procesu. Mě toto sociologie naučila a ve spoustě zmíněných příkladů jsem ji už využil. A taky v některých dalších, které si nechám zatím pro sebe. Nejdůležitější je zachovat klid a z toho obrovského množství informací a interpretací, které najednou každá situace přináší, se nezbláznit; nebo to nevzdat a vrátit se do menší bubliny, plné pocitu bezpečí. Také je důležité si zachovat vlastní perspektivu, což není vždy jednoduché, když se snažíte zároveň odhalit všechny různé pohledy všech zúčastněných, a je to navíc konverzace v reálném čase, a ne analyzování výstupů z dat, nad kterými můžete sedět v klidu pracovny. Tato perspektiva je vlastně to, jak se vidíte ve spojitosti s ostatními – takové to místo ve společnosti. Sociologie mi dala spoustu prostředků, jak toto místo najít a jak se věnovat studiu videoher a najít to místo ve společnosti i pro ně. Jak máte co studovat, nějaký problém společnosti (a že jich je), a víte, jak si stojíte, tak se blížíte k tomu „masterování“ sociologie. To pak začnete vidět i za instituci vysokého školství, a to jsou teprve šokující odhalení a momenty kognitivní disonance.

A jak si stojí česká sociologie ve světovém kontextu? Kdyby to mělo být podle hodnocení českých odborných časopisů v žebříčcích, tak nic moc. Problém lokálnosti jazyka v globálním měřítku je silný. Kdyby to mělo být skrze publikace, které vychází, tak popravdě nevím. Jak se pak rozlišují ryze české články? Články psané Čechy, nebo články o České republice? Obojího je celkem dost, i když ve studii videoher to rozhodně slavné není, a i proto je pro mě těžké hodnotit pozici české sociologie, když já ani nevím, jestli jsem českou sociologii někdy dělal. Studoval, to určitě, ale bakalářku

i magisterku jsem psal v angličtině a s cílením do zahraničních časopisů. Svými pracemi vstupuji do diskusí, které se nevážou explicitně na Českou republiku, ale na všechny západní společnosti. Rozhodně by bylo ale dobré českou sociologii mít, nejen na úrovni státní sféry a zakázek. Ale opravdu českou sociologii zaměřenou čistě na kontext České republiky, oproštěnou od toho, že to „nestačí“, je to „úzké zaměření“ a „to vydáš tak v Sociologickém časopise a nikde jinde“. Snad se taková sociologie zachrání a nestane se česká sociologie jen sociologií globální psanou českými autory.

Kateřina Lorencová, Katedra environmentálních studií FSS MU

Před maturitou jsem neměla jasné představy o tom (a zda vůbec) hodlám ve studiu pokračovat, ačkoli tomu tehdejší studium na víceletém gymnáziu nasvědčovalo a směřovalo mě na vysokou školu. O sobě jsem věděla jen to, že pokud půjdu dál, chci rozhodně jít humanitním či sociálním směrem. Sociologie mě zaujala především kvůli své aktuálnosti a relativně mladému věku této vědy. A možná i kvůli kontroverzím, které jakožto věda vzbuzovala. Chtěla jsem se najít, zjistit, co mě baví a zajímá, protože po všeobecném gymnáziu o tom má člověk pramalé tušení. A to se taky stalo.

Sociologie mi ukázala, jak propojený svět je. Otevřela mi oči a rozšířila obzory. Naučila mě klást otázky, naučila mě vědeckému výzkumu, pomohla mi porozumět a orientovat se v datech. Ať už českých, tak světových. Uvedla mě do problematiky globalizovaného světa, ukázala mnoho témat a výzkumů z celého světa. Inspirovala mě v nutnosti svět vidět a poznat, snažit se vnímat všechny problémy a témata z vícero pohledů a optik, nežli jsou mé vlastní postoje (a taky předsudky).

Dle mého názoru je sociologie na území ČR vědou, která se vyvíjí správným směrem. Mnoho českých sociologů reprezentuje naši zemi na mezinárodních konferencích, spolupracují mezinárodně a čerpají z celosvětových dat, zároveň produkují řadu kvalitních výzkumů a poznatků. Vnímám tedy pozici ČR jako součást sociologické sítě, ve které máme rozhodně své místo.

David Míka, Katedra sociologie FF UK

Aby má odpověď byla co nejméně zavádějící a zkreslující, musím hned na začátek podotknout, že jsem nikdy cíleně sociologii studovat nešel.

S ukončením gymnazijního studia jsem zamířil ke zkouškám studia scenáristiky na FAMU. Po neúspěchu zde jsem byl rozhodnutý strávit rok činností studia jazyka na jazykové škole a poté opět zkusit přihlášky na FAMU. Po apelu okolí jsem se ovšem rozhodl zkusit studium ještě alespoň jednoho pořádného vysokoškolského studia. Šel jsem na tuto volbu (vhodného oboru) spíše vyřazovací metodou nežli volbou preferovaného oboru. Tímto způsobem jsem v prvním kroku vyhodnotil jako vhodnou školu Filozofickou fakultu na Univerzitě Karlově a na té jsem si ze všech nabízených oborů zvolil právě sociologii. Ta si mé sympatie získala především kvůli tomu, jak teď už dokážu pojmenovat, řešení mikrosociologických problémů. I tak mé přesvědčení o tom, co mě na sociologii bude čekat, bylo mírně nepřesné – dokonce i na samotném přijímacím rozhovoru, součásti přijímacích zkoušek, mi vyučujícími bylo s humorem sděleno, že jsem raději měl zkusit zkoušky na „sousední“ personalistiku a andragogiku – očekával jsem totiž nauku o velmi interaktivním způsobu zacházení se skupinami lidí; i nauku o celé společnosti jsem čekal tak nějak více praktickou. Abych výrok „tak nějak praktickou“ upřesnil, asi by se dal použít termín sociálního inženýrství (který je dnes vnímán spíše v negativním kontextu). Nečekal jsem ze začátku tedy, že budu získávat schopnosti pozorovatele společnosti, jejího komentátora, nýbrž člověka, jenž je schopný s ní, v tom nejlepším slova smyslu, manipulovat. I přes to všechno – nebo právě proto – se i nyní ze všeho nejvíce profiluji do kvalitativního výzkumu, praxe ohniskových skupin atp., jelikož zde se do nějaké míry stále objevuje ono „vedení lidí“ dobře kladenými otázkami, empatickým nasloucháním a následně vhodně volenými reakcemi a tak dále. Ve zkratce je pro mě kvalitativní výzkum způsob, jak být s člověkem v kontaktu, prakticky s ním interagovat a nechat se jím ovlivňovat stejně tak jako ovlivnit i jeho z mé strany. (Pro objasnění, žádnými manipulativními potřebami netrpím, sklon k ovládnutí lidí – natož bez jejich vědomí – nemám, spíš mi jde o onu skutečnost: zasáhnout do života a nechat si do něj zasáhnout.)

Vhodná otázka by v mém případě tedy raději měla znít – proč jsem se rozhodl ve studiu sociologie setrvat. Odpověď je opět poměrně přízemní a vlastně se ani tak moc samotné sociologie netýká – setrval jsem kvůli skvělému kolektivu celé katedry. Kolektivem nemyslím jen okruh nejbližších přátel, ale i kohokoli jiného studujícího stejného oboru, a to nakonec i bez ohledu na katedru. Směr myšlení, ale i samotný způsob myšlení, systém

hodnot, otevřenost, pokora, uvědomělost – to všechno jsou vlastnosti, které mi imponovaly téměř u každého studenta i vyučujícího sociologie, se kterým jsem se setkal. A to pro mne bylo rozhodující – nacházet se mezi příjemně orientovanými lidmi. A to mě vede k zodpovězení otázky druhé.

To, jací jsou lidé, kteří sociologii studují, případně ji už vystudovali, nemůže být pouze důsledek té skutečnosti, že podobně smýšlející lidé volí stejný obor. Na druhé straně je to dle mého totiž také důsledek toho, jaká sociologie je a jaké potřebuje mít osoby, které se jí zabývají. Kritické, otevřené neznámému, bez předsudků, uvědomělé, přemýšlející, empatické, „sebe vědomé“ (ve smyslu sebekritické, sebe uvědomělé). Studium sociologie posléze ve člověku nezanechává pouze konkrétní teorie, statistické vzorečky, znalost vhodné struktury dotazníku... ale zároveň jej procvičuje ve všem výše zmíněném. Pro mne tedy není ani tolik stěžejní samotná otázka „co jsem se o světě díky sociologii dozvěděl“, jako spíš „jak jsem se naučil na již známé věci díky sociologii nahlížet nově“. Sociologie prohloubila mé mínění o jazyku – uvědomil jsem si, že jazyk není pouze nástroj k dorozumívání, avšak k rozumění všemu kolem nás. Dále jsem se díky sociologii lépe naučil orientovat v rozdělení světa a společnostech v něm se ocitajících – a to z mnoha různých hledisek: politických, geografických, ekonomických... Mluvě o ekonomii, naučil jsem se přemýšlet o sociálních vztazích ekonomickým slovníkem, uvědomil jsem si, že mnoho praktik platících v ekonomické vědě se dá uplatnit i pro lidské chování a jednání orientované na lid kolem sebe, nikoli jen materiální svět. Sociologie mi pomohla pochopit a hlavně přijmout skutečnost globalizace, řekl bych – od-abstrahovat tento pojem – nejen znát definici tohoto pojmu, ale rozumět samotné podstatě, příčině a možným důsledkům. A mnoho dalšího. Sociologie mě tedy naučila vnímat svět v jeho celistvosti, naučila mě vidět svázanost (vzájemné ovlivnění) detailů, jež ho tvoří. Díky sociologii lépe vím, jak funguje lidská realita námi vnímaného světa.

A jaká je pozice české sociologie v globálním měřítku? V tomto případě mi nepříjde příliš vhodné, abych utvářel jakýkoli soud, jelikož jsem sociologicky málo sečtělý a v aktuálním sociologickém dění i málo zorientovaný – natož českém. Má odpověď může být tedy pouze pocitová a pramálo se bude opírat o fakta. S českou sociologií to vidím asi tak podobně jako s jakýmkoli jiným výdobytkem našeho národa. Myslím si, naše země nemá přesah

dostatečně veliký k tomu, aby jakýmkoliv způsobem mohla trvale a spolehlivě opakovatelně ovlivňovat chod celého světa v jakémkoli ohledu (vědeckém, kulturním, průmyslovém...), a měla tak podíl a dopad na globální budoucnost. Ovšem netvrdím, že něco takového z českého původu vzejít nemůže – myslím si ovšem, že taková aktivita je nahodilá a závislá pouze na konkrétních úspěších jednotlivců či podniků, institucí atd. Alegoricky bych to podal takto – takový kurz, jaký udával český národ v době Karla IV. jakožto císaře, kdy pražským počínáním mohla být ovlivněna většina tehdejší Evropy, takový potenciál zde již není, a to ani v české sociologii. Žádný pojem jako „česká škola“, „česká sociologie“, „český proud myšlení“ neznám. Ovšem nevyklučuji existenci sociologického Miloše Formana, který svým osobním géniem dokázal prorazit do světa, a ovlivnit tak globální filmařinu tou českou, českými praktikami. I když nikdo kromě Čechů a formanovských odborníků nebude tušit, že se jedná o praxi vlastní české filmařině. Věřím tedy, že česká sociologie může mít globální přesah, bude to ovšem spíše zásluha konkrétního úspěšného jedince nežli zásluha počínání české sociologie jako takové.

Nikol Kubátová, Katedra sociologie FF ZČU

Sociologii jsem se rozhodla studovat s ohledem na své dokončené středoškolské vzdělání. Vystudovala jsem obchodní akademii, která mi byla vybrána dle úsudku mé vlastní rodiny. Po jejím úspěšném dokončení byl výběr dalšího studia ponechán na mně. To, že mám vystudovanou střední školu se zaměřením, bylo pro moji rodinu naprosto dostačující. Napůl pohlcená ekonomikou jsem začala hledat, co studovat dále. Mé myšlenky směřovaly ke spojení mého již vystudovaného oboru s něčím zcela novým. Něčím, co mě rozvine jiným, ale přesto v duchu ekonomickým směrem. Při hledání oborů v brožurách mě nadchlo slovo „společnost“. Od slova „společnost“ jsem si v té době odvodila, že ji chci poznat a propojit s marketingem. Ve své nové životní cestě jsem si tedy zvolila obor sociologie, který byl pro mě neznámý. Dodnes si pamatuji, jak čtu slova „sociology of hidden“, která mě dostala tam, kde dnes jsem, a hlavně kým jsem.

Sociologie změnila celou mou osobnost. Celá řada různorodých kurzů mě semestr co semestr učila chápat svět jinak, než jsem ho do té doby chápala. Sociologii studuji čtvrtým rokem. Za dobu svého studia jsem se naučila

chápat různé sociologické metody, teorie a jejich aplikaci v praxi. Mj. jsem i zaznamenala nárůst své skepse ke světu kolem mě. Vidím jej více negativně, než jsem dříve viděla. Politika resentmentu, ekologická krize a sociální vyloučení, to jsou jevy, které mám den co den před svým zrakem. Sociologie mě naučila, že svět není černobílý.

Dominika Sladká, Katedra sociologie FSS MU

K sociologii jsem se dostala náhodou. I když jsem vždy směřovala k sociálním vědám, které mě fascinovaly už od střední školy, v budoucnu jsem se chtěla věnovat psaní. A protože být spisovatelkou jsem považovala za neúplně realistický sen, začala jsem směřovat k tomu být novinářkou a přihlásila jsem se na žurnalistiku na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Protože tento obor bylo možné studovat pouze dvouoborově, zvolila jsem si jako další obor sociologii, o které jsem toho bohužel z výuky na střední škole moc nevěděla.

Z něčeho, co pro mě byl původně jen obor „navíc“, se ale postupně vyklubal fascinující obor plný možností. Kéž bych už při nástupu na univerzitu tušila, že sociologie nejsou jen velké teorie o fungování společnosti, ale že zkoumá a lze ji aplikovat na každou část našich běžných životů. A tak se pro mě postupně tím pravým oborem stala sociologie. Když jsem se rozhodovala, kam pokračovat na magisterské studium, měla jsem už jasno. Nemusela jsem se ani vzdát lásky k psaní, protože to, co jsem napsala za celou dobu studia sociologie, by už možná vydalo na pětisetstránkovou knihu.

Objevila jsem navíc i další záliby. Díky metodologickým kurzům jsem zjistila, že tíhnu ke kvantitativní části sociologie, a to přesto, že jsem se většinu života bála čísel a všeho, co zavánělo matematikou. Strach odešel, když jsem zjistila, kolik nám toho ty „abstraktní a nicneříkající rovnice“ mohou prozradit o životě společnosti.

Díky sociologii se na svět dívám jinak. Nutí mě neustále zapojovat kritické a analytické myšlení a společně s nimi prohlubuje i schopnost podrobit kritice své vlastní uvažování. Místo svádění událostí na pouhé náhody mě sociologická imaginace nutí hledat vzorce a příčiny. Jednou z nejdůležitějších věcí, které mi studium sociologie ukázalo, je to, že sociální svět není o nic méně důležitý než svět fyzický a že sociální skupiny, do kterých patříme,

naši životní trajektorii ovlivňují stejně tak jako individuální charakteristiky, se kterými jsme se narodili.

Bohužel se sociologický přístup ke světu (alespoň u mě) pojí i s jistým odkouzlením. Když jsme se v začátcích studia při psaní prvních seminárních prací učili aplikovat sociologické koncepty na knihy, filmy a články, netušila jsem, že mi nutkání analyzovat vše, co vidím a čtu, zůstane až doteď. Postupně jsem si uvědomila, že stejně tak, jako se člověk naučí používat své analytické schopnosti a sociologickou imaginaci, měl by také umět čas od času sociologické myšlení vypnout a dívat se na svět jinak než očima socioložky.

Adéla Vašků, Katedra sociologie FF UK

Už na gymnáziu mě bavily společenské vědy a rozhodla jsem se z nich i maturovat. Sociologie s psychologií byly rozhodně mé nejoblíbenější. Jak to tak ale pro některé bývá, po maturitě jsem moc nevěděla co a jak. Nakonec jsem se rozhodla zkusit studium ekonomie, konkrétně na VŠE, jelikož tato volba se jevila jako lepší a praktičtější do budoucna. O sociologii na FF UK (či FSV UK) jsem snad v té době ještě ani nevěděla. Nic ve zlém, ale rok na VŠE mě vůbec nebavil. Díky tomu jsem se ale začala konečně soustředit na bližší prozkoumání domén, které by mě opravdu mohly bavit a které bych opravdu chtěla studovat z vlastního zájmu. Ekonomie mi jednoduše nestačila na poznání toho, co mě vždy fascinovalo. Jak se chovají lidé ve společnosti a proč se tak chovají? Jak fungují mezilidské interakce? Opakují se různé typy chování? Jaké existují kulturní vzorce nebo stereotypy? Můžeme generalizovat? Jak se vypořádat s předsudky? A jak k analýze společnosti přistupovat, aby se našla možná východiska či řešení různých společenských problémů? Těmto a mnoha dalším, podrobnějším a komplikovanějším otázkám se člověk díky sociologii naučí porozumět.

Během studia jsem se ujistila, že jsem se rozhodla správně. Jednoznačná řešení se samozřejmě těžko hledají, ale většina mých otázek byla zodpovězena. Zároveň si člověk během studia projde změnami a vývojem svého zaměření, protože studium sociologie má neskutečně mnoho možností na výběr. A ani jedno ze zaměření není méně cenné než to druhé. Z metodologického hlediska, které se neustále vyvíjí, mi přijde sociologie ze

všech společenských věd ta nejbohatší na metody, jak zkoumat společnost a svět kolem nás. Ne nadarmo se jí říká multiparadigmatická věda. Když se na ní podíváme ze široka, sociologie rozhodně může zasahovat i do jiných společenských věd, některé z nich se ze sociologie samy vyvinuly nebo z její teorie a metodologie čerpají (demografie, etnografie, antropologie, socioekonomie, environmentální vědy, gender studies, sociologie organizací a management, marketing, komunikační studie či sociální psychologie). Ona sama se v ostatních společenských vědách inspiruje taktéž. Sociologická metodologie se týká obsáhlých kvantitativních analýz popisujících tendence společnosti jako celku, ale i kvalitativního vyšetřování, které pomůže pochopit věci do hloubky.

Sama jsem si také prošla a stále procházím různými fázemi svého zaměření. A vyloženě mě baví, že tu možnost mám. Člověk si vždy může vybrat, jestli se stane odborníkem na konkrétní doménu, nebo bude přispívat k více tématům, nebo obojí zároveň. Na magisterském studiu jsem se rozhodla studovat socioekonomii a jsem ráda, že jako sociolog můžu této relativně nové doméně přispět a stále si mohu hledat sociologická témata, které ale popisují už z jiné perspektivy, než mi bylo zvykem na bakalářském stupni.

Sociologie mě naučila pochopit mechanismy, proč se jednotlivci, skupiny a společnost v určitých situacích chovají tak, jak se chovají. A třeba se kvůli tomu nehněvat, když se mi to nelíbí, ale snažit se najít řešení, jak jejich chování změnit, nebo ho alespoň umět přijmout. Sociologie je v tomto ohledu velmi cenná, ale bohužel kolikrát podceňovaná a stále stavěná do pozadí. Jak někteří komentují, ekonomický imperialismus má tendenci ostatní společenské vědy upozadovat, ale čistě ekonomické výklady stavu společnosti zdaleka nestačí. Nedávno jsem četla text o sociálně-ekonomickém hnutí ve Španělsku, které vzniklo za finanční krize v roce 2008. Autor textu hloubkově zkoumal fungování hnutí, dopady ekonomické krize na jednotlivce a to, jak hnutí napomáhá k jejich zotavení. Toto je jeden z mnoha příkladů, kdy právě sociologická teorie a metodologie umožnila pochopit ekonomické, ale i sociálně-psychologické dopady na člověka v určité krizi nebo situaci. V textu se díky sociologickému přístupu odhalilo například to, že lidé postižení zadlužením trpí nedostatkem finanční gramotnosti, ale že právě i samotné banky dostatečně neinformují některé jedince o tom, jaké mají možnosti, když hypoteční (nebo jiný) úvěr nestíhají splácet. Další

zjištění poukazují nejen na ekonomický stav společnosti, ale i sociologické teorie sociálních hnutí, stigmatizace, systemického rasismu atd. Z čistě ekonomického hlediska by tento komplexní problém nebylo možné takto podrobně popsat. Sociologie mě (a nás) tedy učí chápat věci z větší perspektivy a neodkazovat se jen na jedno možné vysvětlení, protože jedno možné vysvětlení neexistuje nikdy.

Připravila Nina Fárová

Pohled zvenčí / Sociologie mimo sociologii – otázky pro Kamilu Zlatuškovou

Sociologie by neměla být uzavřena jen do sebe a měla by vnímat náhledy na současnou společnost i od lidí, kteří se sociologii profesně nevěnují, ale jejichž působení má společenský dopad a kteří reflektují problémy současné společnosti. Proto jsme se obrátili na filmovou producentku a dokumentaristku Kamilu Zlatuškovou, jejíž tvorba je zcela jistě sociologicky relevantní.

Věnuješ se televizní a filmové tvorbě, primárně dokumentární. Jak z této perspektivy vnímáš současnou českou společnost?

Vystudovala jsem na začátku tisíciletí v ateliéru prof. Přidala rozhlasovou a televizní scenáristiku, dokončila jsem souběžně také bakalářský program v oboru mediální studia a žurnalistika a rok jsem strávila na stipendijním pobytu v USA, obor TV Broadcasting. K dokumentární tvorbě jsem se dostala spíše jako samouk a především díky tomu, že mým prvním šéfem v České televizi byl skvělý dokumentarista Jan Gogola ml. a mým oblíbeným festivalem se stal mezinárodní festival dokumentárních filmů v Jihlavě, kde jsem pochopila, co to je vlastně dokumentární film, že objektivita je klíčovou součástí zpravodajství, ale publicistika a především dokumentární žánr je vždy formována subjektivním a v ideálním případě přiznaným pohledem autora – a je to tak v pořádku.

Z tohoto úhlu pohledu vnímám, zejména kvůli debatám v Poslanecké sněmovně například při volbě členů Rady ČT, ČRo či RTVS, jak nám – české

společnosti – chybí komplexnější pohled na různé společenské potíže, problémy a neduhy. A zároveň tu už dlouho převládá názor, že jediná forma nastolování agendy (resp. agenda setting) se děje formou večerních zpráv bez ohledu na dominantní roli sociálních sítí u mladších generací.

I z tohoto úhlu pohledu je nesmírně důležité vybalancovat debatu o smyslu a potřebě televize veřejné služby, neredukovat v debatách její význam jen formát zpráv, volat po vysoké laťce kvality ve všech jejích programových sférách a neustále připomínat, že každá společnost má demokratické směřování přímo úměrné kvalitě televize veřejné služby – nízká úroveň kvality v maďarské nebo polské televizi je toho dokladem.

Jak s odstupem času vnímáš svoji tvorbu, např. Ptáčata?

Já už se nějakou dobu dokumentární tvorbě nevěnuju, Ptáčata pro mě byla deset let radostným, ale i mimořádně náročným a často i frustrujícím pohledem do života sympatických rodin, se kterými bych ale za normálních okolností navazovala jen velmi těžko bližší vztah. Byla to pro mě bez debaty velká osobní škola.

Z velkého množství reakcí lidí, kteří se tématem zabývají – z pedagogického, sociologického či psychologického hlediska, ale i mnoha lidí z romské komunity – jsem usoudila, že se nám podařilo vytvořit plastický obraz situace mnoha rodin, které touží po tom, žít obyčejný život jako majorita, a musí překonávat podobné situace a překážky jako my ostatní. Bohužel je tu mnohem větší pravděpodobnost, že o tyto překážky častěji zakopnou, a musí investovat výrazně větší úsilí se znovu postavit a jít dál – a ne vždy se to může podařit. S mnoha rodinami jsme dosud v úzkém kontaktu a mám radost z každého jejich úspěchu a z pocitu, že i samotné natáčení je motivovalo a posunulo o kus dál. Samotný společenský dopad série je pro mě problematické hodnotit, ale každopádně mě kvůli tématu samotnému trochu mrzí, že ani deset let po vzniku první série tento projekt nebyl nikdy jako celek reprízován.

Jak Tě napadlo založit festival seriálové tvorby? Jaký je rozdíl mezi televizními a online seriály?

Jak už jsem zmiňovala výše, domnívám se, že se tu kvalitě televizní tvorby věnuje paradoxně jen malé množství veřejného prostoru, neexistují žádné odborné platformy či časopisy, odbornou perspektivu tu často nahrazují

fanouškovské weby, což je fajn, ale zcela nedostačující. Vzestup současné televizní tvorby – a teď nemluvím jen o klasickém lineárním vysílání, ale o nelineárním programu, jehož současným největším reprezentantem je Netflix – je omračující a je docela těžké zorientovat se v nabídce tzv. cinematic TV, zejména když teď do východní Evropy přicházejí s kvalitními sériemi noví velcí hráči – Amazon Prime nebo Disney+.

Chceme zároveň povzbudit místní hráče a tvůrce, aby se nebáli riskovat a objevovat témata i mimo žánr klasické kriminálky. A vzhledem k úspěchům rumunských, slovenských, polských či maďarských filmů na prestižních mezinárodních festivalech je jisté, že o talenty tu není nouze, ale větší problém je propustnost systému, který tyto talenty často není schopen či ochoten rozpoznat. Název festivalu „Serial Killer“ s notnou dávkou černého humoru poukazuje také na to, že společnost ve východní Evropě má ve vyprávění příběhů nepochybně mnohem větší možnosti, tematický rozptyl a výzvy než pouhé dumání nad otázkou „kdo je vrah?“.

Čemu se aktuálně věnuješ?

Díky festivalu a jeho budování vztahů se západoevropskými a zejména pak skandinávskými osobnostmi v oblasti televize, ale také renomovanými akademiky, jsme se společně s vizionářem a investorem Jiřím Hlavenkou rozhodli vybudovat v Brně Televizní institut – školu zaměřenou výhradně na televizní tvorbu s praktickým napojením na významné televizní hráče u nás i v zahraničí a zároveň hub a inspirační platformu pro televizní profesionály z celé Evropy.

Domnívám se, že rozhled, kvalitní vzdělání a přístup k němu jsou vždy klíčem k úspěchu, ať už jste malé romské dítě, nebo televizní pracovník s dvacetiletou praxí, který díky tomu objeví nové možnosti a posune zase o kus dál kvalitu zdejší televizní tvorby.

Vždy z toho bude na prvním místě profitovat společnost jako celek.

Připravil Dušan Lužný

Cena České sociologické společnosti za celoživotní přínos 2020

Cena České sociologické společnosti za celoživotní přínos je udělována význačným osobnostem, které se výrazným způsobem zasloužily o rozvoj české sociologie. Může být udělena osobnosti působící v českém akademickém prostředí nebo v zahraničí, která měla nebo má na českou sociologii formativní vliv. Hlavní výbor ČSS na základě zaslaných nominací a výsledku hodnotící komise rozhodl, že v ročníku 2020 Ceny České sociologické společnosti za celoživotní přínos ocení tři významné osobnosti. Cena byla předána 24. června 2021 na brněnské konferenci a obdrželi ji doc. RNDr. Jan Řehák, prof. Dr. phil. Gerlinda Šmausová a doc. Ing. Jiří Večerník, CSc.

Doc. Řehák byl oceněn za své pedagogické působení v oblasti statistiky a metodologie kvantitativní sociologie. Je autorem originální metody analýzy dat LINDA, D-modelu, několika koeficientů asociace a modifikací metody znaménkových schémat. Jeho přínos spočívá i v zavádění speciálního softwaru pro zpracování dat a v rozvoji kvality komerčních sociologických firem, díky čemuž byly v této oblasti realizovány složité a komplexní analýzy (např. panelové šetření seniorů SHARE či šetření gramotnosti populace PIAAC). Ve svém dopise ČSS Jan Řehák připomněl roli Sociologické společnosti v 70. a 80. letech, pod jejíž záštitou probíhaly semináře věnované sociologické metodologii, kde se mohli studiu nových metod věnovat i vědci, kteří byli z politických důvodů vyřazeni z oficiálního akademického života: „Nezastupitelnost Společnosti v té době byla naprosto

zřetelná, dávala (v té době nutný) oficiální rámec neformálním aktivitám.“ Oceněný rovněž nastínil tři velké výzvy, před kterými stojí sociologická metodologie v současné době: (1) problém výpovědní hodnoty informace a reprezentativity dat shromažďovaných tradičními i novými cestami (např. online); (2) aspekty vztahu mezi výzkumníkem, tazatelem a respondenty v době vysoké neochoty poskytovat informace pro sociologický výzkum a zvýšených ekonomických nákladů; (3) velké soubory dat sbíraných státní správou a jejími odnožemi, včetně velkých firemních databází a opakovaných rozsáhlých šetření, kdy je třeba zaměřit se na smysluplnou redukci dat a důkladné posouzení jejich výpovědní hodnoty pro konkrétní otázky. Zdůraznil, že dnes nestačí „mluvit o metodách“, ale je „nutné položit důraz na metodologii („slovo o metodě“), tj. o konceptech, významech a podstatě metod“. Zároveň podtrhl význam popularizace a osvěty veřejnosti, médií, politiků i manažerů.

Prof. Šmausová byla oceněna za své působení v oblasti sociologie práva, kritické kriminologie, obecné sociologické teorie a feministické sociologie. Aktivně se podílela na institucionalizaci nových pracovišť v českém prostředí i na rozvoji pracovišť již etablovaných. Svým vlivem na několik sociologických generací kultivuje kritické myšlení, profesionální poctivost a teoretické ukotvení sociologického myšlení. Ve svém proslovu prof. Šmausová zmínila svou cestu od vzdělávání dospělých k sociologii kultury v 60. letech. Pohovořila o studiu sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde mezi jejími vyučujícími byli odborníci jako M. Disman, J. Klofáč, V. Tlustý, či manželé B. a J. Filipcovi. Ačkoliv toto období trvalo jen krátce, Šmausová označila možnost studia sociologie za „velké štěstí“ a uvedla, že jí sociologie vždy pomáhala nacházet odpovědi na otázky, které ji zajímaly už od dětství – například rozpory mezi tím, jak lidé sami vysvětlují své jednání, a dalšími možnými vysvětleními tohoto jednání z pohledu společenských věd. „Zdálo se mi, jako by existovaly dva světy: jeden viditelný a ten druhý, neviditelný, vlastně významnější.“ Sociologie, která odkrývá latentní či skryté aspekty jednání, tak podle ní umožňuje především důkladnou kritiku ideologie i praxe. Podtrhla, že paradigma sociologie nabízí teorie i metody ke zkoumání nejmenších sociálních jevů i jevů globálních, a to z hodnotově neutrálních pozic. Ze současných výzev a sociálních problémů zmínila zejména genderové nerovnosti, které se podle ní opět

navrací v diskurzu naturalizace rozdílů mezi muži a ženami, který byl před třiceti lety již považován za překonaný.

Doc. Večerník byl oceněn především za svůj přínos v oblasti ekonomické sociologie a studia sociální transformace. Stal se výraznou osobností Sociologického ústavu AV ČR, kde založil a dlouhá léta vedl oddělení ekonomické sociologie, ale také díky svému šéfredaktorskému působení v *Sociologickém časopisu* a *Czech Sociological Review*. Zasloužil se rovněž o prosazení zřízení sociologického datového archivu. Dlouhodobě spolupracoval s mimoakademickými institucemi (např. OECD či Světovou bankou) a svým zapojením do činnosti českých veřejných institucí i na úrovni EU přispěl k prohloubení povědomí o společenském významu sociologie. Ve svém proslovu vzpomněl na studium sociologie na počátku 60. let – v době, kdy se sociologie „již pár let probouzela, ale stále byla v mrákotách“ po ráni, kterou jí uštědřil komunistický režim. Zdůraznil význam Pavla Machonina, který v roce 1965 založil tým pro výzkum sociální stratifikace a mobility. Ocenil, že „zatímco se o sociologii hodně povídalo, Machonin konal, zorganizoval a prosadil velký výzkum“. Vzpomněl na své zapojení do týmu, který byl složen výhradně z mladých badatelů, i na první konferenci Sociologické společnosti ve Špindlerově mlýně, které se však nezúčastnil kvůli stáži ve Francii. Období druhé poloviny 60. let označil Večerník za „roky zázraků“, kdy došlo nakrátko ke znovuzrození sociologie a obnovení kontaktů se Západem. Srovnal tehdejší situaci se současností, kdy „svět máme v počítači na svém pracovním stole a spolupráce přes kontinenty probíhá z tepla domova“. Nakonec tak „máme hromadu střípků, které se špatně slepují dohromady“. Jako nové velké téma zdůraznil digitální společnost; navrhl také, že v období pandemické izolace by bylo možné oprášit Riesmanův koncept osamělého davu či hovořit o „bezkontaktní společnosti, která paradoxně chrlí kvanta informací o našich kontaktech“ v podobě velkých dat, přinášejících další nové výzvy pro sociologii.

Připravil Jakub Mlynář

Cena Miloslava Petruska – studentská soutěž o nejlepší odborný článek ze sociologie

Česká sociologická společnost vyhlašuje každoročně soutěž o nejlepší studentský článek v oboru sociologie. Nikoli náhodou nese jméno Miloslava Petruska, pro kterého výuka a práce se studenty nebyla překážkou ve vlastní sociologické práci, ale do značné míry jejím naplněním.

Smyslem soutěže je evidovat a propagovat kvalitní práce mladých badatelů v oboru sociologie, ale také jednoduše ocenit, když se někomu v tomto či příbuzném oboru něco zajímavého povede. Těm, kteří se budou akademické sociologii věnovat dlouhodobě, pomohou tato ocenění v jejich CV i za deset nebo patnáct let. Cenu chápeme také jako možnost pro mladé vědce získat určitý symbolický kapitál, který je cennější než finanční ohodnocení spojené s prvními místy.

Soutěž se týká článků, které vyšly v určitém kalendářním roce s tím, že lze přihlídnout k opožděnému vyjití periodika. Nominace se podávají do konce února roku následujícího a hodnotící komise vybere jeden až tři články k ocenění. V 11. ročníku, který se týká článků vyšlých v roce 2020, získala první místo teoretická studie Jana Váni z Masarykovy univerzity v Brně „Theorizing the Social Through Literary Fiction: For a New Sociology of Literature“, která vyšla v *Cultural Sociology*. Na druhém místě se umístila kvalitativní empirická studie Alici Rétiové „The role of helping discourse in the ‚conflict over family‘ in Slovakia“, publikovaná v *European Journal of Cultural and Political Sociology*. Hodnotící komise pracovala pod organi-

začnícím dohledem Aleny Miltové ve složení Hynek Jeřábek (Praha), Dušan Janák (Opava, Brno), František Kalvas (Plzeň), Tomáš Kostelecký (Praha) a Miroslav Paulíček (Ostrava).

Oceněné články byly zároveň jediné nominované. Neznamená to však kontumační vítězství, tj. že by ocenění získaly automaticky. Komise má vždy možnost rozhodnout, zda bude oceněna jedna nebo více studií a zda bude určovat jejich pořadí, nebo vyhlásí např. dvě první místa. Jako v celé řadě jiných lidských činností, je také ve vědě často těžké kvantitativně porovnávat výsledky tvůrčí práce a zavádět hierarchii tam, kde panuje spíše kvalitativní různorodost (např. teoretická studie vs. empirický výzkum). Na stranu druhou, rozlišit kvalitní vědecké práce od těch méně kvalitních nečiní většinu vědců problém, je to ostatně rutinní součástí vědecké praxe, a proto není důvod na hodnocení rezignovat. Existuje také možnost, že nebude ocenění uděleno v případě, že články nebudou podle mínění komise dostatečně kvalitní. Zkušenost je však taková, že se většinou sejde nevelké množství velmi kvalitních článků a je problém mezi nimi vybrat. V případě našich dvou „šampiónů“ 11. ročníku se čtyři hodnotitelé z pěti nezávisle na sobě vyjádřili pro ocenění obou článků a stejný počet upřednostnil teoretickou studii Jana Váni před empirickou studií Alici Rétiové.

Rok 2021 je za námi a nominace na 12. ročník běží. Cena MP doznala drobných změn. Jednak se otevírá oborům sociologii příbuzným a jednak je možné nominovat i články vzniklé ve spoluautorství, které jsou i v sociálních vědách stále častější. Pravidla soutěže jsou k dispozici na webu ČSS zde: ceskasociologicka.org/oceneni. To podstatné je, že nominace za rok 2021 se podávají elektronicky do konce února 2022 na adresu janak@fvp.slu.cz (do předmětu zprávy je třeba uvést „Cena MP“) a autorem/autorkou nebo spoluautorem/spoluautorkou musí být student/ka české vysoké školy, který/á v době přijetí článku k tisku neměl/a titul Ph.D. a nebyl/a starší 35 let. Přejme si, aby se i ve 12. ročníku Ceny MP sešly kvalitní studie a aby jenom kvetla nejen tato soutěž, ale i česká sociologie jako celek.

Připravil Dušan Janák

ZAHRANIČNÍ PERSPEKTIVA – INSPIRACE

Interview with Laura Mamo: “We need to restore credibility in science as we allow room for critique”

[Laura Mamo](#) (Ph.D. University of California, San Francisco, 2002) is the Health Equity Institute Professor of Public Health at San Francisco State University. She is a sociologist of science, technology, and medicine whose research examines cultural, social, and political entanglements of gender and sexuality with science, medicine, and health. Mamo is the author of *Queering Reproduction: Achieving Pregnancy in the Age of Technoscience* (Duke University Press, 2007), examining the intersections of sexuality and fertility biomedicine. Since this first book, Mamo co-authored a set of publications outlining a concept, biomedicalization, used in her first book and elaborated in an edited volume, *Biomedicalization: Technoscience, Health and Illness in the U.S.* (Duke University Press, 2010). Her current book manuscript, *Sexualizing Cancer: HPV and the gendered politics of cancer*, is underway and includes recent research into the shifting contours of sexually transmitted disease and cancer connection and the concept of sexual health. Mamo is also the co-author of *Living Green: Communities that Sustain* (New Society Press, 2009). She has published over fifty articles and book chapters and her work has frequently been reprinted. Her research has been supported by the Ford Foundation, the National Science Foundation, and the Robert Wood Johnson Foundation.

Laura, one of the topics you're looking at are gender and sexual inequalities. I can see that gender and LGBTQ issues are taken very seriously in the US

university environment and are often inherent in university policies. But I suppose there are still improvements to be made. What do you see as the biggest problem that still needs to be addressed?

Genders and sexualities continue to be sites of regulation and containment as well as sites for positive improvements around structural rights and justice and expressive and expansive ways of being. Given the ways genders and sexualities intersect with other lines of identities and positions in ways that differently produce suppression and discrimination and pleasure and liberation, it is an ongoing concern. I have been interested in the ways these are part of medicine and other institutions, for example how gender and sexuality are part of the ways sexual health travels in medicine as well as schools, how it has proliferated and been shown to be flexible enough to mobilize into politics and everyday life.

*As part of one of your projects called **The Beyond Bullying Project**, you focused on the topic of how to re-frame conversations about LGBTQ sexuality in schools not just as a problem of bullying that narrowly links LGBTQ sexuality to risk and danger. What strategies were effective in this case? What else do we have to learn about LGBTQ sexuality in schools?*

This is a new institutional site for me, and part of work with Jessica Fields and Jen Gilbert. We wrapped up this project in the U.S. and then collaborated with a team in Mexico before Fields and Gilbert launched research in Canada. The main strategy was a modified storytelling approach that did not prescribe any type of story to be told nor from any type of person. Genders and sexuality are already part of the discourse at school, at times silenced institutionally or narrowly prescribed into curricula around bullying as well as academic and health harm. Our strategy was to show that genders and sexualities are in operation all the time institutionally. We hope to show the tension among those who want to see LGBTQ discrimination as somehow satisfied by marriage equality and those who relegate these identities and lives to ongoing risk, be it from depression, bullying, or sexual health behaviors. As these two positions dominate and both are 'true' neither allows for the multiplicity of experience and identities and pleasures around gender and sexuality that likely are already flourishing and shared. It is these stories that provide meaning to LGB and gender at

school. It is not only those who take on LGBTQ as a form of identity whose lives are part of queerness, we hoped to bring out those conversations.

*I'm also very interested in another subject you're working on, which is "queering reproduction". In **one of your articles**, you say "LGBTQ people's inclusion in biological reproduction can also queer reproduction and family forms". Could you describe how this happens?*

There is a lot of work now happening around queer kinship theory and reproductive rights and justice that I am proud to be a part of. When I authored *Queering Reproduction*, my work and vision were compromised by my own positionality in the US as well as my positionality in largely white queer and feminist worlds. Assisted reproductive technologies, institutionally and experientially, are now theorized as intersecting with queer theory, critical race(ism) studies, and feminisms. To answer your question, queering is to see structural power and to refuse to align with heteronormative and other exploitative systems and practices.

Since you're a professor of Public Health, I have to ask you about the current COVID-19 pandemic. How do you think society has changed? Has the pandemic brought us something entirely new or rather just highlighted certain inequalities and other social phenomena?

I think your question holds the answer, the pandemic has peeled back the inequities already and always present and the places and sites for social movement and activists to make change. The hope lies in imagining otherwise to be and do, to remake worlds. We can look to the critiques pouring from academics but more so the ways in which people are engaging in care through mutual aid and other practices. Unfortunately, the backlash to social justice is happening in many forms.

*You also examined how the development of new vaccines, **specifically HBV and HPV**, is framed. Do you see any similarities in the way the COVID-19 vaccine questions are resonating in society right now?*

The politics and pollicization of this pandemic and the vaccine are far different from what I examined in HBV and HPV, I have been mostly concerned with the sexualization of disease and prevention approaches including vaccines. This is not part of Covid, as an airborne and widespread pandemic, but issues of stigma, responsibility, and politicization are shared.

One thing that Covid makes me think about is the ways trust in organizations and expertise has eroded. The distinctions between non-expert and expert actors have eroded, and biomedicine has been a central site of this as we, the public, are increasingly part of knowledge making and knowledge parsing. Yet the intensification and politicization, the perversions of knowledge and truth with misinformation and disinformation scale is worrisome here. There was some of this in HPV vaccine introduction, but the ways social media and power have consolidated to allow this is different and concerning. Trust in experts is needed. Who decides what is true, has eroded beyond a questioning of authority and power, we need to restore credibility in science as we allow room for critique. Public engagement and conversation from academics is crucial and more relevant than ever. So many scholars are finding new platforms to get ideas across, and this is good news.

At San Francisco State University, you're part of the Health Equity Institute (HEI). What issues or questions are most often addressed here? Can you think of anything interesting this Institute has managed to get through or organize?

HEI as we refer to it can be a wonderful place to bring together faculty and graduate students into training and collaboration. We are an under-resourced public university, but places like HEI have allowed me to develop collaborative work like the Science, Technology and Society Hub in which we bring faculty together to work on scholarship at the intersection of science, technology, and social justice. It is this intersection in health, medicine, science, and justice that HEI develops.

Thank you so much for taking the time to answer my questions!

Připravila Nina Fárová

SOCIOLOGIE A UMĚNÍ

Sociologie (z) literatury

JAN VÁŇA,

CENTER FOR CULTURAL SOCIOLOGY,

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY, YALE UNIVERSITY

Asi největším problémem sociologie literatury je – jak naznačil literární vědec James English (2010) – její potenciální bezbřehost. Zabývat se vztahem mezi společností a literaturou totiž znamená mj. zabývat se čtením a čtenářstvím, knižním průmyslem, distribucí a cirkulací knih, světem nakladatelů, literárních agentů, překladatelů, autorů i recenzentů. Rovněž to znamená dívat se na literární významy utvářené samotnými texty a jejich poetickými či estetickými vlastnostmi v prostředí jejich produkce i recepce. Zatímco tou první oblastí se zabývá převážně sociologie a tou druhou literární věda, hranice jejich metodologických a teoretických východisek jsou spíše formálně institucionální a propustné než pevně dané. Sociologické studie literatury a literárních světů se taky často maskují za paradigmatata a konceptuální rámce, které z těch či oněch důvodů lépe rezonují v oborových debatách či jsou tzv. lépe citovatelné.

Jednoduše to lze ukázat i na poměrně omezeném českém vzorku. Patrně jediným původně českým zdrojem, který se otevřeně hlásí k „sociologii literatury“ – a to přímo v názvu – je publikace literárního historika Karla Krejčího z roku 1944, která byla upravena pro druhé vydání na Masarykově univerzitě v roce 2001. Ačkoliv tato skripta mohou posloužit jako úvod do širokého spektra témat, jimiž se sociologická studia literatury zabývají (a to i dnes), kniha působí značně zaprášeným až antikvárním dojmem a nad rámec obecných tezí nepřináší mnoho nového. Oproti tomu daleko

celistvější a rozsáhlejší dílo Jana Mukařovského a jeho kolegů a následovníků v Pražském lingvistickém kroužku, které přichází s řadou významných literárně sociologických studií, zůstalo až na výjimky stranou sociologického zájmu. Marek Skovajsa (2021) ve svém nedávném článku trefně vystihl, že strukturální estetika Pražské školy v sobě skrývá řadu aspektů soudobé kulturní sociologie, a to zejména tzv. „relativní autonomii kultury“, která literární díla osvobozuje od absolutní závislosti na společenské struktuře (jak tvrdila například marxistická teorie odrazu). Mukařovského studie jako *Poznámky k sociologii básnického jazyka* (1935) či slavná *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936) stále silně rezonují v české i světové literární vědě. Vlivem oborově zkreslené interpretace v nich ovšem při diskusi vztahu mezi společností a literaturou bývá umenšována právě sociologická rovina výkladu ve prospěch literárně teoretické. Pro sociologii (nejen) literatury je přitom pražský strukturalismus potenciálním zdrojem velmi plodného a stále aktuálního vědění, které sociologové a socioložky zbytečně přenechávají jiným oborům.

Velmi podobné závěry pak můžeme učinit při pohledu do nedávné historie. I když několik článků a publikací z posledních dekád čerpá z literárních děl bohatou inspiraci, literatura je zde spíše jakýmsi impulzem či střípem v mozaice sociologické imaginace než plnohodnotně promyšlenou sférou společenských a kulturních vztahů. Patrně nejznámější v tomto směru jsou eseje Miloslava Petruska a Josefa Alana, v roce 1996 souborně vydané pod názvem *Sociologie, literatura a politika*, samostatná Petruskova „úvaha“ (jak píše sám autor) *Sociologie a literatura* (1990), ale vzpomenout můžeme třeba i *Odsouzení k modernitě* Jana Kellera (2015). V těchto a podobných textech jako by sociologové a socioložky „nasákli“ literárním žánrem a pokoušeli se o jinak bytostně sociologických tématech psát více beletristicky, s použitím literárních metafor a alegorií. Výsledkem je tak spíše literárně informovaná či inspirovaná sociologie než důsledné pojednání vztahu společnosti/sociologie a literatury.

Naopak velmi robustní sociologicky literární bádání můžeme najít tam, kde je sociologie obvykle nehledá: v literární vědě. Vedle sociologických výzkumů literární recepce neboli tzv. čtenářologie, kterou razí literární teoretik Jiří Trávníček (namátkou 2014, 2017), jsou to práce zkoumající vztah mezi literaturou a společností optikou významných sociálních teoretiků (Šebek

2019), kritická čtení kanonických děl české literatury (Matonoha 2014) či ambiciózní epistemologické projekty zkoumající například genealogii základních pojmů jako „médiu“ a „komunikace“, které jsou ze svojí podstaty sociálními fakty (Chudý, Müller et al. 2020). Výzkumy, jež by zahraniční akademický provoz (např. britský či americký) považoval za sociologii literatury, se u nás konají pod hlavičkou Oddělení pro výzkum literární kultury na Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Populární a masová kultura, historie čtenářství, cirkulace vybraných děl v různých časoprostorových kontextech, jimiž se oddělení zabývá – to jsou témata typická pro současnou angloamerickou či francouzskou kulturní sociologii, kulturní studia a studia kulturních průmyslů.

V české sociologii téměř neexistující dialog mezi humanitními a sociálními studii se naopak stále většímu zájmu těší ve světě. Na vzestupu jsou teoretické přístupy, které se pokouší vymanit literaturu z podřízené role výzkumného objektu. Nemluví se tady už o sociologii literatury, ale o sociologii „z“ literatury, literární sociologii, či sociologii „a“ literatury – tedy jazykový posun naznačující symetrii mezi oběma oblastmi poznání. Překvapivá proto není inspirace teorií síť-aktérů, jež literárním dílům přiznává agentnost (Felski 2015), nebo silným programem v kulturní sociologii Jeffreyho Alexandera, který zakládá svébytnost literatury v axiomu relativní autonomie kultury. Výbornými příklady plodné mezioborové spolupráce jsou zejména projekty dvou výzkumníků. Angélica Thumala Olave (2021) následuje právě Alexanderův silný program, aby etablovala novou „kulturní sociologii čtení“, v níž pojímá literární díla jako zdroje symbolické i materiální moci neredukovatelné na sociální činitele. Literární vědkyně Rita Felski se pak nechala slyšet, že si někdy přeje, aby vystudovala (kulturní) sociologii, protože ta umožňuje čerpat z rozmanitých intelektuálních proudů a propojovat to nejzajímavější z nich. Felski (2020) se ve svých dílech dlouhodobě zabývá provázaností sociální, estetiky a literatury, zejm. pak komplikovaným vztahem mezi velmi intimní a subjektivně prožívanou estetickou zkušeností čtení a sociálními reprezentacemi, které ji překračují.

Závěrem je třeba uvést jeden pozoruhodný trend, který zároveň nasedá na téma letošního bulletinu, totiž spojenectví sociologie a literatury pro efektivní komunikaci sociologického poznání (nejen) mimo akademickou půdu. Andrew Abbott (2007) ukazuje, že tzv. „lyrická“ sociologie je tu

s námi odjakživa, a to nejen v etnografických textech. Estetické výrazové prvky vždy sloužily sociologům a socioložkám k zachycení těžko uchopitelných společenských jevů – ať už jde o metafory vystihující určitý aspekt jako Baumanova tekutá společnost nebo weberovská železná klec kapitalismu, nebo celé přístupy ke společnosti jako dramaturgická sociologie či vidění sociální jako organismu, systému apod.²⁵ V poslední době stále výrazněji rezonuje sociologické psaní, jež literární postupy užívá jako hlavní metodu a sociologii naopak nechává promlouvat implicitně: mezi řádky a skrze estetické působení textu. Jednou z nejvýraznějších tváří tohoto přístupu je socioložka Ash Watson (2021), která propaguje tzv. „sociologickou fikci“ na mnoha frontách – skrze svůj sociologický román *Into the Sea* (2020, původně vydaný se sociologizující předmluvou jako dizertace), moderováním blogu na *The Sociological Review*,²⁶ kam může svoji sociologickou povídku zaslat každý, nebo vydáváním časopisu *So Fi Zine*,²⁷ do nějž na téma sociologické beletrie přispívají čelné socioložky a sociologové. Průkopnicí v tomto směru je bezesporu Patricia Leavy,²⁸ jež se svými deseti romány a četnými metodologickými příručkami na kontě řadu let redigovala edici *Social Fictions Series* v nakladatelství Brill.²⁹

V českých sociálních vědách zručně využila formálního experimentování mezi vědeckým a uměleckým žánrem Johana Kotišová (2019) ve svojí studii o emoční práci krizových reportérů.³⁰ Zajímavou cestu ukazují i vyložené hraniční práce jako publikace *Terény performance* (2021) propojující akademické obory jako sociologie, teatrologie a literární věda s uměním,³¹ nebo nedávno obhájená dizertační práce Petra Kubaly (2021), jež se komplexní společenskou zkušenost experimentálního divadla pokouší předat skrze samotnou (neméně komplexní) zkušenost čtení. Podobné, svým způsobem pionýrské texty zároveň obnažují neúprosnou logiku akademické publikační praxe, která klade důraz na jednoznačnost a srozumitelnost vyjádření, jež by se měla dát shrnout do definic a tezí snadno přenositelných mezi různými

²⁵ Více o metaforách v sociologii viz Mlynář (2016).

²⁶ <https://thesociologicalreview.org/publish-with-us/fiction/>

²⁷ Všechna vydání jsou přístupná online: <https://sofizine.com/>

²⁸ <http://www.patricialeavy.com/>

²⁹ <https://brill.com/view/serial/SOCI?contents=about>

³⁰ Kniha je volně dostupná ke stažení: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-21428-9>

³¹ <http://terenypformance.cz/>

nými kontexty. Pokud by ovšem literatura měla sociologii něčemu naučit, tak je to právě schopnost skrze uzavřený systém znaků (jímž každý text, ať už román, nebo vědecký článek, bezesporu je) zprostředkovat společenské zkušenosti a světy jako vnitřně ambivalentní, rozporné a významově otevřené. Přičemž tato otevřenost není slabinou textu, ale naopak jeho hlavní devizou, neboť umožňuje pojednávat o jinak spíše unikavých sociálních jevech formovaných emočním, estetickým a existenciálním prožíváním společenské zkušenosti.

Bibliografie

- Abbott, A. (2007). Against narrative: A preface to lyrical sociology. *Sociological theory*, 25(1), 67–99.
- Alan, J., & Petrusek, M. (1996). *Sociologie, literatura a politika: Literatura jako sociologické sdělení*. Praha: Karolinum.
- English, J. F. (2010). Everywhere and Nowhere: The Sociology of Literature After “the Sociology of Literature”. *New Literary History*, 41(2), v–xxiii.
<https://doi.org/10.1353/nlh.2010.0005>.
- Felski, R. (2015). Latour and literary studies. *PMLA*, 130(3), 737–742.
<https://doi.org/10.1632/pmla.2015.130.3.737>.
- Felski, R. (2020). *Hooked: Art and Attachment*. University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226729770.001.0001>
- Chudý, T., & Müller, R. (Ed.). (2020). *Za obrysy média: Literatura a medialita*. Praha: Karolinum, Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Keller, J. (2015). *Odsouzení k modernitě*. Praha: Novela bohemica.
- Kotišová, J. (2019). *Crisis Reporters, Emotions, and Technology: An Ethnography*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-21428-9>
- Krejčí, K. (2008). *Sociologie literatury*. Praha: Grada.
- Kubala, P. (2021). *Pokušení romantické soudržnosti: rutina a revoluce v experimentálním divadle*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/ddp66/>.
- Matonoha, J. (2014). Dispositives of silence: Gender, feminism and Czech literature between 1948 and 1989. In H. Havelková, & L. Oates-Indruchová (Eds), *The Politics of Gender Culture under State Socialism*. London: Routledge.
- Mlynář, J. (2016). Stroje, texty, sítě a jiné obrazy: metaforický rozměr sociologie. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica*, September 2016(2), 51–71. DOI: 10.14712/24647055.2016.15

- Mukařovský, J. (1935). Poznámky k sociologii básnického jazyka. *Slovo a slovesnost*, 1(1), 29–38.
- Mukařovský, J. (1936). *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. Praha: Fr. Borový.
- Petrusek, M. (1990). *Sociologie a literatura*. Praha: Československý spisovatel.
- Skovajsa, M. (2021). Continuity in Discontinuity: The Recurrent Motif of Cultural Autonomy in the Development of Czech Sociology of Culture. *Cultural Sociology*, 15(4), 463–485.
- Šebek, J. (2019). *Literatura a sociálně: Bourdieu, Williams a jejich pokračovatelé*. Praha: Univerzita Karlova.
- Thumala Olave, M. A. (2021). Exploring the sacrality of reading as a social practice. *American Journal of Cultural Sociology*, s41290-021-00132-00133. <https://doi.org/10.1057/s41290-021-00132-3>
- Trávníček, J. (2014). *Překnížkováno: Co čteme a kupujeme*. Brno: HOST.
- Trávníček, J. (2017). *Česká čtenářská republika*. Brno: HOST.
- Watson, A. (2020). *Into the Sea*. Leiden: Brill.
- Watson, A. (2021). Writing sociological fiction. *Qualitative Research*, 146879412098567. <https://doi.org/10.1177/1468794120985677>

Proč dělám koláže?

JIŘÍ ŠUBRT,

KATEDRA SOCIOLOGIE, FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

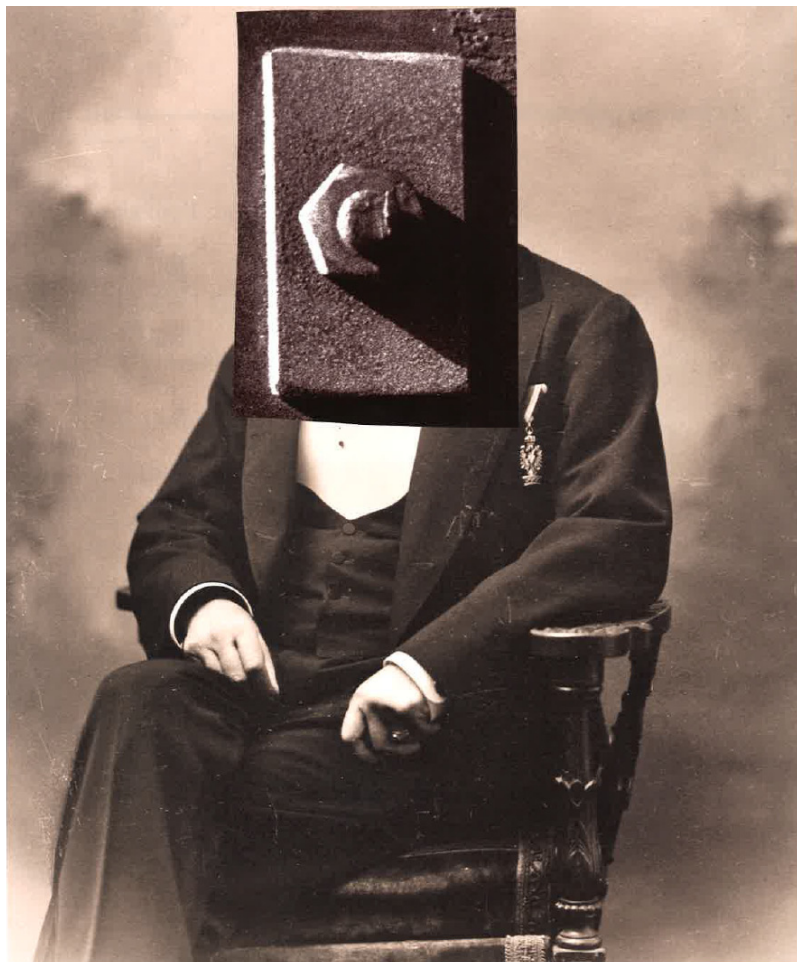
Výtvarná činnost mne zajímala řadu let před tím, než jsem se rozhodl studovat sociologii a věnovat se jí. A tento zájem mne doprovází dodnes. Je to něco jiného než se zabývat sociologií, ale zároveň lze říci, že tyto dvě věci u mne nejdou proti sobě. Výtvarná činnost mi otevírá prostor pro něco, vůči čemu je podle mého soudu sociologie uzavřená, řečeno soudobým slovníkem: imunní. Kdysi jsem krátce uvažoval o tom, zda bych se neměl umění věnovat odborně, rozvíjet např. sociologii umění, ale velmi rychle jsem to zavrhl, a to především z obavy, že by pak pro mne mohlo ztratit onen půvab a kouzlo (jinak to vyjádřit neumím), které pro mne má. Zkrátka, pokud jde o mou výtvarnou činnost, baví mne ji dělat, ale nebaví mne zkoumat, co to vlastně je. V životě jsem se opakovaně vracel i ke kreslení a k malbě, ale teď se hodně věnuji kolážím, což má i určité, ryze pragmatické důvody. Nemám žádnou vhodnou pracovnu, natož atelier, kde bych se mohl naplno věnovat malbě, a navíc při malování obvykle umažu od hlavy až k patě sama sebe i všechno kolem, zatímco tvorba koláží je v tomto směru čistší, jednodušší a také nezabere tolik času. Pro mne je tu pak ještě jeden důležitý rozdíl mezi malbou a koláží, totiž když malujete, máte obvykle v hlavě už předem určitou představu obrazu, a snažíte se ji co nejlépe převést do fyzické podoby. U koláží je to většinou jinak. Ty otevírají široký prostor pro hravý přístup, náhody, objevování a experimentování (srovnatelné patrně s hudební improvizací), jejichž výsledek je často

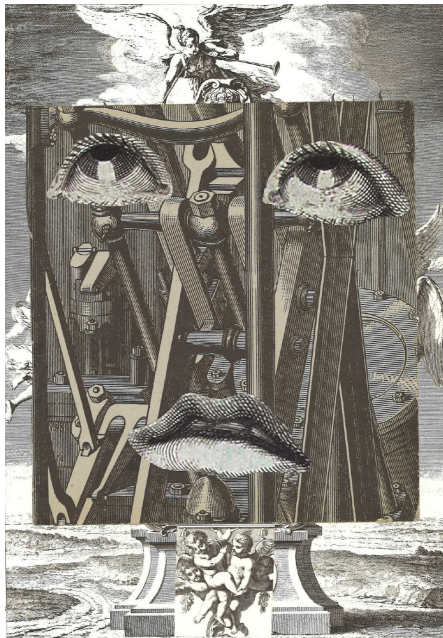
překvapivý i pro samotného tvůrce. V poslední době mne dost přitahuje abstraktní tvorba, ale pro výtvarný doprovod tohoto bulletinu jsem vybral věci, které jsou ve svém projevu spíše konzervativní a odpovídají tomu, jak se tento žánr začal pěstovat už před řadou desetiletí.

Zpráva o činnosti Galerie sociální fotografie

při Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP
v Olomouci za rok 2021

VERONIKA GIGALOVÁ,

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTHROPOLOGIE,
FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

*„Fotografie už ze své podstaty nedělá nic jiného, než že reprezentuje;
re-representuje v nejpůvodnějším slova smyslu,
tedy činí znovu přítomným něco,
co už je minulostí nebo prostorově vzdáleno.“*

Roland Barthes

Činnost Galerie sociální fotografie byla i v roce 2021 velmi silně poznamenána pandemickými opatřeními. To, že její prostory jsou umístěny přímo v univerzitní budově na tř. Svobody 26 v Olomouci, vedlo téměř k půlročnímu uzavření pro veřejnost, ale také pro studenty. Proto se její aktivity začaly intenzivně rozvíjet ve druhé polovině roku 2021. Hlavní výstavou, kterou jsme otevírali nový akademický rok 2021/22 a zároveň se stali součástí Noci vědců 2021, byla výstava fotografií Pavla Machalky (19. 1. 1959 – 19. 6. 2020).

Pavel Machalka se narodil ve Vsetíně, ale většinu svého života bydlel v Přerově. Měl sedm sourozenců. Otec i matka byli protikomunisticky zaměření křesťané. Otec, který absolvoval filozofii a dějepis na FF UP v Olomouci, se musel vzdát svého povolání učitele, děti nemohly studovat vytoužené obory. Většina členů rodiny tíhla k nějaké formě umění, ať už právě k literárnímu, nebo, velmi často, k hudebnímu, ale i k výtvarnému. Pavel Machalka se začal o fotografii zajímat kolem roku 2009, ale profesionálně fotí až v roce 2015. Nikdy jej nelákala komerční fotografie. Začíná krajinou, do které velmi

často samostatně vyjížděl. Jako člověk byl spíše tichý, uzavřený, málokdy mluvil o sobě a svých plánech. V jeho práci se spojuje estetické vnímání a perfektní technické znalosti spojené s kontinuálním vzděláváním se ve fotografii. Jeho odborným rádcem a přítelem byl fotograf Josef Masničák.

První fotografie Olomouce v (tomto stylu) vznikají v květnu r. 2016, kdy autor začíná být celkově fotograficky velmi aktivní. Právě v r. 2016 se začínají častěji objevovat snímky historických památek a sociální fotografie, plánuje několik výstav, spolupracuje se společenstvím Člověk a víra. Svou tvorbu však naplno rozvíjí až v roce 2017, kdy je umělecky vůbec nejproduktivnější. Je otázkou, zda jeho produktivita souvisí s nepříliš veselými životními událostmi. V této době se totiž zabývá svým zdravotním stavem. Lékaři nevyklučují možnost nádorového onemocnění, které se následně potvrzuje. V říjnu přestává pracovat, v prosinci se plánuje operativní resekce zhoubného nádoru s následnou chemoterapií. Autor dojíždí za lékařskou péčí do Olomouce, kde – jak jinak – pravidelně fotí. Právě zde dnes vidíte ucelenou kolekci Olomoucké tajemství – výběr toho nejlepšího, co se mu podařilo na vrcholu umělecké kariéry vytvořit. Většinu originálních fotografií podaroval rodině a známým pro radost.

V roce 2020 již Pavel Machalka není fotograficky aktivní. To je pravděpodobně dáno jak jeho zdravotním stavem, tak covidovými omezeními. Přesto však ještě na sklonku svého života, v dubnu v r. 2020 (dva měsíce před svou smrtí), odmítá převoz sanitkou a jede sám vlakem na lékařské vyšetření do Olomouce, kde stihne vyfotit pár posledních snímků Olomouce.

Naše galerie však nepořádá pouze výstavy, ale podílí se i na aktivitách prostřednictvím besed či seminářů. V říjnu se tak stala součástí sociologické konference, kterou pořádala Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP v Olomouci a Česká sociologická společnost. Velmi nás potěšilo, že pozvání přijal dokumentární fotograf světového formátu Jan Šibík. Beseda se zaměřila na silná sociální témata. Přírodní katastrofy, KLDR jako bizarní relikt komunismu, ale také arabské jaro, občanská válka na Ukrajině a hlavně utečenecká vlna dosud nebývalých rozměrů, to jsou témata, jimž se Jan Šibík během uplynulé dekády věnoval. Jeho fotografie se stávají svědectvím o proměně světa, k níž v tomto období došlo. Světa, v němž ideologie nesvobody a násilí hledají a nabývají novou tvář. V tom

je zásadní myšlenkové poselství Šibíkových fotografií, které nám poskytí s vlastním výkladem.

Pandemie jako problém estetický

MIROSLAV PAULÍČEK,
KATEDRA ZDRAVOTNĚ-SOCIÁLNÍCH STUDIÍ,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ OSTRAVSKÉ UNIVERZITY

Zda sociologie vytěží z pandemie nějaké netriviální poznání, to nepochybně bude ještě dlouho nejasné, nicméně již dnes je zjevné, že některé společenské oblasti jsou ve výrazně horší situaci. Například umění téměř ochrnulo – někteří umělci možná měli v izolaci více volného času, nicméně duchovní situace doby tvorbě valně nepřije. Výtvarná ikonografie roušek a vizualizovaných virů bude z hlediska dějin umění spíše kuriozitou, pozitivním by snad mohl být alespoň velký návrat oblíbenosti klasických románů, které se aktuálních témat (jakkoli zprostředkovaně) dotýkají – čte se Camusův *Mor*, Defoeův *Deník morového roku*, snad i Slepota José Saramaga (alespoň Ivan Krastev ji připomíná ve své drobné, avšak odvážné knížečce *Už je zítra? Pandemie mění Evropu*), odpůrci „systému“ a zastánci konspiračních teorií zas vytvářejí nová čtení všech slavných dystopií (Orwella, Zamjatina či Wellse).

Přesto alespoň jedna umělecká forma, nadto sociologicky významná, by mohla vstát z mrtvých, totiž *tragédie*. Antická tragédie fascinovala už Marxe, potom samozřejmě Benjamina, Adorna nebo Lukácse, mohli bychom v ní snadno hledat základní dilemata jednání a struktury – slovy Georga Lukácse (1967), v tragédii bohové (příroda či osud) „snižují člověka v loutku“, přitom zůstávají divákem. O mnoho zajímavější je však Hegelova (1966) svým způsobem anomická interpretace, kterou je možné zjednodušit tak, že podstatou tragédie je situace, kdy všichni dělají to, o čem jsou hluboce přesvědčeni, že je správné, nicméně výsledek objektivně není dobrý (s He-

gelem řečeno, dva konfliktní názory mají oba svou oprávněnost, jeden však může vyhrát nad druhým jedině zničením protivníka). Z tohoto chápání tragična vychází i Milan Kundera, když konstatuje, že „tragično nás opustilo“ po druhé světové válce, kdy začaly být (mj. existencialisty) upravovány antické tragédie tak, aby v nich bojovali fašisté s kladnými, svobodnými lidmi, kdy bylo tragično degradováno na boj dobra se zlem. „Hitler přinesl Evropě nejenom nevýslovné hrůzy, ale zbavil ji též jejího smyslu pro tragično.“ (Kundera 2014: 55) Podle Kundery nejsme bez smyslu pro tragično schopni vidět současné dějiny jinak než právě jako boj dobra proti zlu, což je interpretace naivní.

Kunderova myšlenka je velice silná, nicméně podobným, ovšem optimističtější způsobem vyjádřil něco podobného Theodor Adorno, který napsal: „Tragičnost a komičnost v moderním umění zanikají a udržují se v něm jako zanikající.“ (Adorno 2019: 268) Udržovat se jako zanikající znamená nezaniknout docela nebo v určitém kontextu zcela přestat zanikat, vrátit se na své místo, do původní podoby. A právě pandemie jako by tragično obrozovala, koneckonců ve světě sociálních uzávěr a izolací nabývají nových významů slova velkého literárního teoretika Northropa Frye, že „komedie pojednává o postavách v určité sociální skupině, zatímco tragédie se soustředí spíše na jednotlivce.“ (Frye 2003: 240) Vztahem k nemoci, k bezpečnostním opatřením či k očkování rozdělená společnost bývá stále definována prostřednictvím boje dobra se zlem, ale praktická nefunkčnost tohoto pojetí připomíná, že její podstata je tragická. Také proto zesiluje volání technicky a politicky zaměřených expertů směrem k sociologii, aby nabídla řešení, přesvědčila nepřesvědčitelné a společnost sjednotila, ale právě toto je v tragédii nemožné. Pavel Pospěch ve své vydařené popularizační sociologické knize *Neznámá společnost* píše o příbězích, jejichž prostřednictvím připisujeme světu smysl, a velmi správně zmiňuje i formu tragédie: „V *tragickém žánru* je hrdina (společnost) postaven před osudovou volbou: nezastavit šíření pandemie, nebo zakázat dětem chodit do školy? Obě varianty jsou špatné a obě vedou k oslabení společnosti a její soudržnosti.“ (Pospěch 2021: 147)

Otázka zní, zda je sociologie či jiná věda schopna s tímto stavem cokoli udělat, povaha vědy totiž také není jiná než tragická. Již Nietzsche, když kriticky hodnotí svůj juvenilní text *Zrození tragédie z ducha hudby*, píše, že ho

k úvahám přivedl „právě problém vědy – vědy, poprvé pojaté problematicky, viděné poprvé jako *cos*, co vzbuzuje otázky a pochyby.“ (Nietzsche 2008: 8) V roce 1935 píše nizozemský historik Johan Huizinga o vědě, že je čím dál více antinomická a ambivalentní; „myšlenka je jakoby zavěšena mezi dvěma protiklady, o nichž se dříve zdálo, že se nutně navzájem vylučují, (...) hodnotící soud váhá s rozhodnutím jako Buridanův osel u vědomí relativní přijatelnosti dvou protichůdných výroků“ (Huizinga 2000: 43). Huizinga říká, že věda je v neodvratné krizi, ale o této krizi tvrdí, že je žádoucí a dobrá. Podobně pozitivní pohled na tragédii nám může dodat literatura a Northrop Frye, který nejen na Shakespearovi ukazuje, že tragédie často končí poklidně, dokonce radostně nebo ambivalentní, těžko definovatelnou náladou (Frye 2003).

Bibliografie

- Adorno, T. (2019). *Estetická teorie*. Praha: Oikuméné.
- Frye, N. (2003). *Anatomie kritiky*. Brno: HOST.
- Hegel, G. W. F. (1966). *Estetika (II. díl)*. Praha: Odeon.
- Huizinga, J. (2000). *Ve stínech zítřka*. Praha: Paseka.
- Kundera, M. (2014). *Slova, pojmy, situace*. Brno: Atlantis.
- Lukács, G. (1967). *Metafyzika tragédie*. Praha: Československý spisovatel.
- Nietzsche, F. (2008). *Zrození tragédie*. Praha: Vyšehrad.
- Pospěch, P. (2021). *Neznámá společnost*. Brno: Host.

Líbí nelíbí

VERONIKA GIGALOVÁ,

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTHROPOLOGIE,
FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

Líbí nelíbí je taková poměrně známá společenská hra modernity. Umělecký vkus je problematizován v sociálních vědách od jejich počátků a názory na něj se mění stejně rychle, jako se proměňuje samotná modernita, nemluvě o překotném vývoji, kterým ve 20. století prošlo umění. A není jednoduché jej zkoumat, protože manifestovaný vkus nevyovídá nutně o samotné recepci konkrétního uměleckého díly. Co se odehrává ve vnitřním světě lidí, kteří umění vnímají a v nichž se naskládají emoce tak, že je obraz uchvátí? Umělecké dílo má svůj sociální i kognitivní rozměr, čímž se zajímavě zabývá Michael Třeštík; ve své knize esejí *Ta možnost tu je* (2015) se zamýšlí nad tím, co způsobí oblíbenost některých děl, jaké emoce jsou vyvolávány některými obrazy a proč si je ten či onen člověk vybírá, proč se mu líbí. Ukazuje, že umělecké dílo je příkladem komunikace při orientaci ve světě. Komunikace, tak důležitá pro poznání a pochopení světa, který nás obklopuje, probíhá především prostřednictvím přirozeného jazyka, ale umění, výtvarné umění zvláště, využívá celou řadu dalších komunikačních kódů. Arnold Hauser, jenž ve svém sociologickém pohledu na umění dokázal propojit své učitele (Simmela, Bergsona, Sombarta či Maxe Dvořáka) i marxismus svého přítele Georga Lukácse, vychází z toho, že umělec se vyjadřuje především nepřímo. Na to nejsme ve vědě úplně zvyklí. Věda se snaží to, o čem něco ví nebo předpokládá, vyjádřit přímo, verbalizovat. Obraz či jiné výtvarné dílo se však vyjadřuje nepřímo. Pro nedostatek řeči

„vyzařuje“, působí, vyjadřuje se nepřímou, neúplnou, nepřesnou způsobem, pomocí konvenčních stereotypních znaků, do kterých rozměňuje svoji zkušenost s okolním světem (Hauser, 1982; Gelfert, 2012). To může vytvořit nepřekonatelnou překážku či vzdálenost mezi dílem a realitou. Ale to nám, recipientům umění, velmi často nevádí, stejně jako vědcům, kteří tento sociální jev zkoumají. Pokud komunikujeme jazykem, v tom okamžiku přistupujeme k použití sdílených významů užitých slov, interpretací, metafor, idiomů. Hauser naznačuje ve své *Sociologii umění*, že umění se stává samo oním „idiomem“, který má ovšem omezenou platnost (Hauser, 1982). S proměnou doby se proměňuje umění, jeho tvorba ale i způsob vnímání. Umění dodržuje určité normy a konvence doby, v níž vzniká, ale zároveň to činí prostřednictvím jisté míry originality. Kombinace obého pak vstupuje k divákovi a vyvolává libé či nelibé pocity, které často dokáže vysvětlit a popsat jen divák samotný, přičemž překlad do slov bývá sám o sobě zkreslující. Proto i prostřednictvím umění můžeme objevovat a popisovat současný svět, současnou společnost, se kterou se vyrovnáváme. Umělecká díla se tak stávají uložištěm našich zkušeností, našeho zakoušení světa, v němž žijeme. Komunikace potřebná pro to, aby dílo bylo interpretováno a aby samo přinášelo informace, se stává dialogem mezi obrazem a slovem, stává se potřebou verbalizovat viděné.

Prostřednictvím vizuálního materiálu, ať se jedná o fotografii, obraz, film či jiné umělecké dílo, bychom mohli do tohoto vnitřního světa nahlížet a lépe porozumět tomu, co to vkus z pohledu sociálních věd je. Vynořuje se mnoho otázek, na které bychom mohli hledat odpovědi empirickým výzkumem, a těmito odpověďmi rozšířit a prohloubit sociologické poznání vkusu. Můžeme se ptát: Co se tedy dnes líbí a co se nelíbí? Jaká je z hlediska recipientů dnešní kombinace konvence a originality výtvarného díla? Jaké emoce jsou vyvolávány obrazy, které se nám líbí? Další otázky je mnoho a mnoho. Velmi vhodným by přitom byl právě vizuální výzkumný nástroj, jenž by mohl rozpoutat vyprávění těch, kteří o tom mluvit chtějí, ale zatím se jich na to nikdo neptal nebo je to samotné nenapadlo. Vidět obraz může být nápomocno při odkrývání těch oblastí, které slovem nejsme schopni uchopit, ovšem zároveň něco, co bylo dosud jen viděné a prožívané, můžeme zkoušet verbalizovat. I touto cestou bychom se mohli vydat při hledání odpovědí na výše naznačené tematické otázky. Je to naše původní zamyšlení nad tím, co bychom s vybranou studentskou skupinou

rádi zkoumali v příštím semestru (letní semestr akademického roku 2021/22). Pokud byste rádi na tomto tématu s námi participovali, napište mi, prosím, na e-mail: veronika.gigalova@upol.cz, budu ale ráda, když se ozvete i jen s přáním o věci diskutovat. Bude-li nás více, můžeme uspořádat k tomuto tématu odborné kolokvium.

Bibliografie

Gelfert, A. (2012). Art history, the problem of style, and Arnold Hauser's contribution to the history and sociology of knowledge. *Stud East Eur Thought*, 64, 121–142.

Hauser, A. (1982). *The Sociology of Art*. The University of Chicago: Routledge.

Třeštlík, M. (2015). *Ta možnost tu je*. Praha: Gasset.

REFLEXE Z KONFERENCÍ

Zpráva z Výroční konference ČSS 2021

BARBORA HUBATKOVÁ,

KATEDRA SOCIOLOGIE, FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ MASARYKOVY UNIVERZITY

Po přesunu z původně plánovaného lednového termínu se konference České sociologické společnosti názvem „sociologické reflexe | sociological reflections“ uskutečnila ve dnech 23.–25. 6. 2021. Vzhledem k ne zcela ideální epidemické situaci proběhla v online formátu na platformách Zoom (formální program) a Wonder.me (neformální setkávání).

Jak již jméno napovídá, konference se soustředila na různé podoby reflexivity a dala prostor jak českým příspěvkům, tak příspěvkům zahraničních kolegů a kolegyň, kteří působí na českých univerzitách a výzkumných ústavech. V souhrnu bylo na akci prezentováno více než 100 příspěvků ve 29 sekcích se širokým tematickým záběrem od bydlení přes výuku sociologie a stratifikaci až po umění a metodologii. Speciální tematická sekce byla věnována stému výročí zahájení výuky sociologie v Brně. Se zvanými přednáškami vystoupili Annemarie Mol, Pavel Barša, Nadya B. Jaworsky, Daniel Prokop a Martin Ďurďovič. Proběhlo také Valné shromáždění ČSS a byly předány ceny za vynikající publikaci (Martin Ďurďovič), za přínos sociologii (Gerlinda Šmausová, Jan Řehák, Jiří Večerník) a ceny Miloslava Petruska za léta 2019 (Martin Lakomý, Daniel Prokop, Tomáš Diviák) a 2020 (Jan Váňa, Alica Rétiiová). V rámci doprovodného programu akademické části konference proběhly čtyři moderované debaty nad metodologií, publikačními strategiemi a rolí sociologie v médiích.

Kromě akademické části zahrnoval program konference i část určenou pro širší veřejnost (Týden sociologie). Proběhla veřejná přednáška. Anny Durnové „Emocionální společnost a hranice politiky“ a moderovaná diskuse v angličtině „Sociology as Literature“. Na studenty sociologie pak cílily Kariérní fórum a Kariérní workshop, které se setkaly se s velkým ohlasem. Vybrané přednášky a moderované diskuse je možné shlédnout na YouTubeovém kanálu katedry sociologie FSS MU³². Aktivní zůstává i webová stránka konference³³, kde lze dohledat podrobnější informace včetně programu.

³² www.youtube.com/c/KatedrasociologieFSSMU/videos

³³ konference2021.ceskasociologicka.org

Zpráva z 10. Olomoucké sociologické podzimní konference

LUCIE CVIKLOVÁ,

KATEDRA SOCIOLOGIE, FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY HRADEC KRÁLOVÉ

Desátá Olomoucká konference s otevřeným tématem „Co (právě) víme a co se chceme dozvědět (nejen) o české společnosti“, která se uskutečnila ve dnech 13.–15. 10. 2021 pod záštitou České sociologické společnosti, přivedla badatele z různých vědeckých pracovišť do moravského univerzitního města Olomouce. Města, které bylo v minulosti působištěm mnoha významných myslitelů, včetně hudebních skladatelů Wolfganga Amadea Mozarta, Gustava Mahlera, národního obrozence Josefa Dobrovského a básníka Jiřího Wolкера.

Jako obvykle představovala 10. Olomoucká sociologická podzimní konference, která byla v loňském roce zrušena z důvodu pandemie covidu-19, značně tematicky různorodou platformu pro sdílení informací o nejnovějším dění na poli české sociologie. Přesněji řečeno, program konference byl založen na jednání v plénu a na jednorázovém několikadenním jednání ve dvou paralelních sekcích. Témata prezentovaná v rámci jednání v plénu tematicky pokrývají nejrůznější aspekty zkoumání lidské společnosti od „klasických“ oblastí sociologického zájmu, jako jsou hodnoty a jejich proměny, souvislosti mezi životními dráhami a postoji k rozvodu, nerovnosti ve vzdělávání v ČR, až po okrajovější témata, jako jsou kolektivní mobilizace a protesty českých studentů, změny priority politik státu blahobytu v důsledku pandemie covidu-19 v očích veřejnosti a kriket jako součást naší kultury. Konference se zúčastnili nejenom socioložky a sociologové či

studentky a studenti z různých sociologických kateder a pracovišť v České republice, ale také odbornice a odborníci z Polska a ze Slovenska.

Nejvýraznější a nepřehlédnutelnou osobností konference byla známá socioložka a organizátorka každoroční konference Helena Kubátová, která do organizování konference vhodně zapojila také studentky a studenty z katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V průběhu konference docentka Kubátová přispívala k zvyšování kulturní úrovně odborných debat, ochotně odpovídala na otázky související s organizací konference a v poslední řadě byla také příjemnou společnicí v průběhu neformálního společenského posezení v restauraci Fontána.

Kolokvium sekce sociologické teorie: „Čas a temporalita v sociologickém myšlení“

JAKUB MLYNÁŘ,

KATEDRA SOCIOLOGIE, FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

Jak je patrné z obsahu tohoto i minulého vydání bulletinu, čas pandemie se mohutně odrazil i v aktivitách ČSS. Ušetřena nebyla ani sekce sociologické teorie, která 21. května 2021 uspořádala další ze svých kolokvií vůbec poprvé v online prostředí videokonferenční aplikace Zoom. Východiskem kolokvia bylo, že čas a temporalita se jakožto samozřejmá a všudypřítomná součást našeho společenského bytí promítají i do úvah sociologů a dalších společenských vědců. Cílem bylo projednat a v návaznosti na dřívější koncepcce posoudit, jaká je role času v současné teorii i praxi. Snad i díky kyberprostorovému formátu, přinášejícímu možnost účastnit se bez nutnosti cestovat, se podařilo sestavit vcelku rozsáhlý program s deseti příspěvky a akce se těšila i značnému zájmu publika.

Kolokvium zahájil příspěvek Heleny Kubátové (Univerzita Palackého v Olomouci), která ve svém příspěvku „Čas a každodennost“ vyšla z polostrukturovaných rozhovorů, pořázených v rámci výzkumu proměn venkovského života za posledních 75 let. S využitím Schützovy fenomenologické sociologie pojednala o čase cyklickém, čase biografickém a čase historickém, jež představují „tři časové dimenze každodennosti, které se ve výzkumu zajímavým způsobem prolínaly (či na sebe narážely)“. Po ní vystoupil Jakub Mlynář (Univerzita Karlova), jehož příspěvek nazvaný „Uplývající přítomnost“ vyšel ze základního předpokladu, že „lidé obývají čas, který je sousledností jedinečných okamžiků. Tyto jedinečné okamžiky mají pro své

obyvatele význam, jenž se rodí z opakování některých jejich prvků. Uspořádanost našeho světa se tedy vynořuje ze souhry lineárního a cyklického času spíše než z jejich nesouměřitelnosti“. Na tomto základním půdorysu obrátil pozornost k některým „důsledkům, které z napětí mezi jedinečností a opakováním plynou pro sociologii“. Třetí mluvčí v prvním bloku byla Veronika Kotýnková z Masarykovy univerzity v Brně, která vyšla ze svého výzkumu založeného na polostrukturovaných rozhovorech s imigranty (mimo EU) žádajícími o dlouhodobý pobyt na území ČR. Na základě toho autorka poukázala na specifickou temporalitu čekání na výsledek vyřízení žádostí o povolení k pobytu coby období neurčitosti a nejistoty, což „může vytvářet (nejen) časové znevýhodnění, ale i exkluzi ze společnosti, a zároveň tak přispívat k utváření strukturální neviditelnosti daných žadatelů“.

Druhý blok sestával ze dvou příspěvků: otevřela jej Dilbar Alieva (Sociologický ústav SAV), která byla zároveň jedinou zahraniční účastnicí. Přednesla příspěvek „Transformácia každodenného času na historický“, kde se zaměřila především na zlomové okamžiky dějin, jež „se stávají osudnými pro životy běžných lidí a nutí je k hlubšímu pohledu na společenské okolnosti, které rámuje jejich každodennost“. Po ní následoval příspěvek Jána Mišoviče z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích s názvem „Koronavirová krize a změny v teoretickém chápání současné společenské temporality“. Aktuální pandemie se stala podkladem pro úvahu nad tím, že se dnes setkáváme „se dvěma souběžnými procesy: s rychlou temporalitou v ekonomice a pomalejšími rytmy a zkušenostmi v dalších sférách společnosti“.

Po přestávce na oběd program pokračoval blokem tří zástupců Univerzity Karlovy. Jiří Šubrt byl v 90. letech prvním, kdo se v ČR začal z hlediska sociologické teorie tématem času systematicky zabývat. Jeho příspěvek na kolokviu nesl název „Kam se poděla budoucnost? Od eschatologie k prezentismu“. Zaměřil se v něm na proměny kulturně zakotvené triády minulosti, přítomnosti a budoucnosti – se zvláštním důrazem na její třetí prvek, z něhož se podle Šubrtova „vytratily představy spojované s lepšími zítřky a místo nich ovládají toto téma chmurné vize apokalyptické povahy“. Perspektivu historické sociologie zastoupil též Marek Německý v příspěvku „Evoluce a čas“, jenž navázal na Sahlinsovu a Serviceovu distinkci obecné a specifické kulturní evoluce. Uvažoval zejména nad tím, „zda musíme redukovat pojetí evoluce na historii konkrétních vývojových sekvencí, nebo

zda můžeme vystoupit z historického času a konstruovat obecná měřítka vyspělosti (pokroku) různých forem lidských institucí a společností v dějinách.“ Konečně Petr Lupač přednesl příspěvek nazvaný „Problém totalizujícího rozměru etap a typů společnosti v uvažování o sociální změně: příklad informatizace“. Soustředil se v něm na to, jak „specifická temporální dimenze sociologického a politického diskursu rozvinutého okolo pojmu informační společnost“ ovlivňuje konceptualizaci problémů charakteristických pro tento typ společnosti.

V posledním bloku promluvili dva zástupci Ostravské univerzity. Vít Horák vystoupil s příspěvkem nazvaným „Prázdný čas a plný čas v Giddensově sociologii“. Jeho jádrem byla teze, že „vývoj nelze pojmut jednoznačně jako posun od plného času k prázdnému, ale že každý čas je do jisté míry plný, a proto i kvalitativně diferencovaný s ohledem na své nosiče“. Celé kolokvium zakončil jeden z organizátorů, Miroslav Paulíček, s příspěvkem „Čas jídla a čas hladu“. V návaznosti na to, jak pandemický rok proměnil strukturu volnočasových aktivit, soustředil svou pozornost na specifické režimy času spojené s jídlem a vařením. Ukázal, že „čas vaření není přeplněným časem, který nám brání dělat všechny jiné činnosti, které bychom rádi dělat chtěli, ale naopak je něčím, co máme a co můžeme naplnit usebraným klidem a jednoduchými aktivitami“.

Celkově lze říci, že „experimentální“ online formát akcí prospěl, ač přinesl i neočekávané výzvy a obtíže. Třebaže akci pořádala sekce sociologické teorie, několik příspěvků bylo založeno na výsledcích empirického výzkumu, což vneslo do diskusí řadu zajímavých prvků. Ukázalo se, že téma času a temporality je nosné a inspirativní i v období, které snad nese prvky jakéhosi bezčasí. Na rok 2022 sekce sociologické teorie plánuje další kolokvia, jejichž formát samozřejmě do značné míry závisí na koronavirovém vývoji. Aktuální informace najdete na webových stránkách ČSS.

SOCIOLOGICKÁ VÝROČÍ A JUBILEA ROKU 2022

Poznámky k výročí Pierra Bourdieuho (1930–2002)

MAREK SKOVAJSA,
FF UK, PRAHA

Od předčasného úmrtí francouzského sociologa Pierra Bourdieuho uplynulo 23. ledna 2022 neuvěřitelných dvacet let. V pražských kuloárech se od loňského roku šušká o tom, že toto výročí připomene celá řada seminářů a konferencí, ale dosud (začátek února 2022) se nekonal ani jeden. K pesimismu není důvod, rok je zatím mladý a jistě v jeho průběhu většina plánovaných akcí proběhne. Je ale signifikantní, že se nechystá žádná velká konference a že za přípravou většiny seminářů stojí nesociologové.

Znamená to, že v sociologii Bourdieu přestává být relevantní? Snad (ještě) ne, ale nelze nevidět procesy, které s bourdieuovskou sociologií nejsou zcela v souladu. Sociologická teorie a empirický výzkum se od sebe čím dál více vzdalují. Bourdieu obě věci spojoval ojedinělým způsobem, ale dnešní rozkol mezi teorií a výzkumem fakticky znamená vážnou výzvu pro všechny, kdo se snaží na jeho pojetí sociologie navazovat. Sociální vědy jsou stále více podřizovány politickým cílům, zejména podpoře ekonomického rozvoje západních zemí vystavených silící konkurenci jiných světových regionů. Covidová pandemie tento sklon jen urychlila a zvýraznila; navíc nesmírně narostla dominance přírodních věd, na prvním místě v řádu prakticko-politickém, ale odvozeně také v řádu epistemické legitimacy. Ekonomismus, empirismus, naturalismus jsou termíny, které asi nejlépe vystihnou post-covidovou sociologii v podobě, jakou bude podporovat Evropská unie a jednotlivé státy.

Bourdieuova sociologie se svým polemickým, ale současně velmi pevným ukotvením v tradici evropské vzdělanosti, se svým širokým a neortodoxním chápáním ekonomie, fundamentální teoretičností a ambivalentním vztahem k naturalismu se může začít jevit, a někomu se už tak bezpochyby jeví, jako starosvětská a nerelevantní. Proto by nemělo překvapovat, že aktuálnost Bourdieuova odkazu chtějí v letošním roce přezkoumávat spíše literární vědci, filosofové, historici a antropologové než sociologové.

* * *

Zatím se nezdá, že by kulatého výročí Bourdieua úmrtí chtěli využít nakladatelé k vydání nového českého překladu některé z jeho knih. Přitom poslední překlad vyšel v roce 2014 a nedá se říci, že by v češtině byly k dispozici základní práce. Každý si sice může všechny jeho knihy přečíst francouzsky nebo anglicky, ale minimálně pro výuku by bylo užitečné mít více českých překladů. V zásadě je tomu tak, že z rozsáhlého bourdieuovského korpusu česky vyšly spíše ty krátké, a tedy snadněji přeložitelné knihy. Neexistuje překlad *Distinkce, Praktického smyslu* ani *Pole kulturní produkce*. Jestliže z velkých prací vyšly dvě, je to výsledek zájmu kolegů z jiných oborů, kteří dané knihy považují za dostatečně zásadní na to, aby jim věnovali odpovídající překladatelské úsilí. Literární vědci přeložili *Pravidla umění* (2010), lingvisté *Co se chce říct mluvením* (2014), v obou případech to jsou vynikající překlady. Bylo by skvělé, kdyby se mezi estetiky našli tací, kteří dostanou nápad přeložit *Distinkci*, nebo mezi filosofy někdo, kdo přeloží *Vědu o vědě a reflexivitě*. Ale šance jsou malé. Řečeno dnešním jazykem, struktura incentív pro náročné překlady je v systému vědecké práce nebývale nepříznivá. Jestliže sociální vědy mají jako svůj hlavní úkol roztáčet kola výroby (ale jen výroby nesymbolické), pak se překládání starých tlustých knih nejeví jako perspektivní kariéerní záměr.

Naopak ve Francii je s letošním bourdieuovským výročím spojeno vydání celé řady nových knih. Stále pokračuje edice Bourdieuových přednášek na Collège de France (1982–2001). K dříve vydaným svazkům o Eduardu Manetovi nebo o pojmech habitus, pole a kapitál přibyl svazek *Zájem na nezaujatosti (1987–1989)* (Bourdieu 2022a). V prvních měsících roku má vyjít také kniha *Mikrokosmy: teorie polí* (700 stran!) (Bourdieu 2022b), naplňující Bourdieův nedokončený záměr napsat souhrnné pojednání o klíčovém poj-

mu sociálních polí. Její význam bude záviset na tom, kolik nového, dosud nepublikovaného materiálu od samotného Bourdieuho bude obsahovat. Zájem jistě vzbudí i titul *Návrat k reflexivitě*, který vedle Bourdieuho textů obsahuje také příspěvky od jeho syna Jérôma Bourdieuho a nizozemského bourdieuovského badatele Johana Heilbrona (Bourdieu 2022c).

Nové knihy přibývají také mezi sekundární literaturou. Už předloni vyšel *Mezinárodní slovník Bourdieu* (950 stran), jehož hlavní editorkou je socioložka literatury a intelektuálního života Gisèle Sapiro (2020). Slovník poskytuje výborný přehled Bourdieuovy sociologie, zejména základních pojmů jeho teorie, a také podrobně informuje o jeho intelektuálním vývoji, institucích, ve kterých pracoval a s nimiž spolupracoval, a o recepci jeho díla v zahraničí.³⁴ Zcela nedávno vyšla historická práce důkladně rozebírající, jak Bourdieu a jeho spolupracovníci z pařížského Centra evropské sociologie (CSE; založeno Raymondem Aronem v roce 1959) prováděli empirické výzkumy. Bez nich je nemyslitelný celý rozsáhlý soubor Bourdieuova díla sahající od studií o Alžírsku přes knihy o fotografování a návštěvnících muzeí, kulturní spotřebě (*Distinkce*) nebo francouzském vysokém školství až po práce věnované hospodářskému životu či katolické církvi (Duval, Heilbron, & Issenhuth 2022). V lednu 2022 uspořádalo Evropské centrum sociologie a politické vědy, nástupnická organizace CSE, konferenci, na které byla nová kniha představena za účasti několika sociologů a socioložek, kteří v 60. letech i později s Bourdieuem na empirických výzkumech spolupracovali (Monique de Saint-Martin a další). Začátkem letošního roku vyšla také dosud nejúplnější bibliografie Bourdieuho prací (380 stran) (Delsaut & Rivière 2022).

* * *

Postupně vydávané přednášky přednesené na Collège de France jsou nedocenitelným pramenem pro studium Bourdieuova myšlení. Jak odpovídá povaze mluveného projevu, je to čtení často jednodušší než Bourdieuho publikace, ale mnoho věcí se opakuje nebo je řečeno způsobem, který vyžaduje další upřesnění, jež je pak třeba hledat na jiném místě v jiné přednášce.

³⁴ Musím se přiznat k tomu, že jsem do této publikace přispěl krátkým heslem „Československo“. Domnívám se, že můj soud o kvalitě jiných hesel tím není ovlivněn.

Hledání se může protáhnout, dosud uveřejněné přednášky z Collège de France mají několik tisíc stran a ediční práce ještě nejsou u konce.

Jednou z předností přednášek je to, že jejich autor abstraktnější výklady neustále doplňuje a ilustruje příklady ze života společnosti, politiky nebo umění a filosofie. Na jednom místě se výklad týká homologického vztahu mezi polem intelektuálních výrobců a polem intelektuálních pozic, které výrobci mohou zaujmout. Aby ukázal, jak by vypadal nedostatek shody mezi oběma poli, Bourdieu uvádí příklad, který našel v jednom článku švýcarského básníka a dobrodruha Arthura Cravana. Ten psal o tom, že si umí dobře představit slavného katolického spisovatele Paula Bourgeta, kterak oděný v baletní sukénce vystupuje jako tanečník v kabaretu. Bourdieu radil studentům, aby během nocí, kdy nemohou spát, právě takovým typem „strukturálního cvičení“ trénovali sociologickou imaginaci. Představovat si, jak lidé náležející k heterodoxnímu pólu intelektuálního pole dělají věci typické pro osoby nacházející se na jeho ortodoxním pólu, je údajně velmi legrační. Uvažovat o tom, jak by představitelé ortodoxie dělali věci odpovídající heterodoxní straně pole (případ Bourget), již taková zábava není, takové představy jsou až příliš přitažené za vlasy (Bourdieu 2020: 209). Metoda má široké využití, dá se reflexivně vztáhnout i na samu sociologii. Studenty by takové cvičení mohlo bavit.

* * *

Mezinárodní slovník Bourdieu přináší především velmi výstižná a kompetentní vysvětlení základních pojmů Bourdieuovy sociologické teorie a medailony všech jeho knih. Některá hesla ale nadto ukrývají i bližší informace o Bourdieuovi jako vědci, které dříve znali jen jeho bezprostřední spolupracovníci. Jak píše v hesle „Fotografie“ Johan Heilbron (Sapiro 2000: 653–655), Bourdieu používal dva fotoaparáty. Německý Zeiss Ikonoflex s hledáčkem nahoře mohl při fotografování držet na úrovni prsou, aby si lidé nevšimli, že jsou v záběru. Co by asi dnes na takový postup řekly komise pro etiku ve výzkumu? S druhým aparátem, Leicou pro profesionály, pořizoval snímky z úrovně očí. Toto viditelné fotografování se nedalo tak dobře využívat k dokumentaci sociálního života v jeho průběhu nenarušovaném vědomím aktérů, že jsou pozorováni. Ale Bourdieu díky němu mohl navazovat kontakty, které by jinak nenavázal, s lidmi, kteří si přáli mít od něj svou

fotografii a jen díky tomu jej často pozvali až k sobě domů. Odměnou jim byl snímek, který jim Bourdieu poslal poštou. I v tomto případě by aktivnější členové nějaké etické komise jistě měli spoustu výhrad.

Bourdieu fotografie pořizoval zejména během svých výzkumů v Alžírsku a v pyrenejském Béarnu, ale dlouho skoro žádnou z nich nepublikoval. Jen pár jich použil jako grafický prvek na obálkách některých svých knih, nebo je zařadil k článkům, které publikoval ve „svém“ časopise *Actes de la recherche en sciences sociales*. Větší soubory fotografií byly nakonec zveřejněny až v knihách *Bál celibátníků* (2002) a *Obrazy z Alžírsko* (2003), které vyšly až po jeho smrti. Dnes je snadné řadu jeho fotografií najít na internetu, například na stránkách z výstav, které se konaly v Paříži, Londýně, Štýrském Hradci a dalších místech.

* * *

Kterému sociologovi se podaří, aby se jeho dílo dostalo na prkna, která znamenají svět? Francouzští divadelníci ne jednou, ale několikrát převedli na scénu knihu *Bída světa* (Bourdieu et al. 1993). Bourdieu a jeho spolupracovníci v ní zaznamenali rozhovory, jež vedli s lidmi, na které ve Francii začátku 90. let obzvláště silně dopadala tíha sociálních poměrů: s dělníky pracujícími na nočních směnách, obyvatelkou problémové čtvrti, arabským přistěhovalcem, důchodkyní na prahu vážné nemoci, odcizeným voličem komunistické strany a lepenovců, přepracovanou učitelkou, vyhořelými sociálními a probačními pracovníky, příslušnicí střední třídy, které se nepodařilo najít soulad mezi požadavky profesního a rodinného života, a asi desítkou dalších postav. To vše je doprovázeno teoretickými nebo metodologickými vstupy a analýzami, které dílo odlišují od žánru sociální reportáže. U nás v 90. letech pro sdělení právě této knihy mnoho porozumění nebylo, česká sociologie ji nechala bez povšimnutí. Pokládaly se základy tržního hospodářství, jemuž bylo třeba dodat legitimitu, a příběhy těch, kdo v systému prohrávají, by naopak jen podporovaly pochybnosti.

Bourdieu z divadelních adaptací *Bídy světa* nebyl nadšený. Neměl výhrady proti divadelním kvalitám inscenací, to právě naopak, ale byl z principu skeptický k možnosti převést obsah knihy do jazyka divadla. Na scéně se výpovědi účastníků proměňují v pouhá svědectví o jejich sociálním údělu, záznamy o faktickém stavu, podobně jako v protokolech sociálních pra-

covníků a soudů. V knize však respondenti promlouvají ze sebe a za sebe, nejsou pouhými svědky v byrokratickém procesu.

Několik inscenací *Bídy světa* se uskutečnilo krátce po jejím vydání v roce 1993. Dokladem toho, že hodnota knihy nespočívá jen v zachycení tehdy aktuální politické situace, je skutečnost, že zájem divadelních tvůrců o její adaptaci trvá dodnes. Jedna z posledních inscenací se objevila na divadelním festivalu v Avignonu v roce 2019 (autorky: Marie Menechi a Alice Vannier). Ve hře jsou Bourdieu a jeho spolupracovníci vidět den před termínem dokončení knihy, všichni horečnatě pracují na posledních úpravách rukopisu, jehož stránky se během dění na jevišti rozlétají na všechny strany. Výjevy z kanceláře se střídají se scénami, v nichž hovoří respondenti. Divák sám se musí rozhodnout, jestli se mu takto dovoluje nahlédnout do skutečné bídy sociálního světa, nebo se mu jen předvádí učebnicové téma sociální reprodukce.

* * *

Málokdo asi bude protestovat proti tomu, aby Bourdieu byl označován za angažovaného sociologa. V posledních deseti letech se i u nás začalo hodně mluvit o angažovaném umění, dokonce i o angažované vědě. Není proto od věci připomenout, co na toto téma řekl sám Bourdieu: „Domnívám se, že s mýtem angažovanosti, který intelektuálnímu světu vnutil Sartre, je třeba skoncovat. A jsem na hony vzdálený tomu myslet si, že podvrtné umění se dá redukovat na umění angažované (myslím, že existují formy angažovanosti, které jdou dobře dohromady s konzervatismem v podstatných věcech, chci říci v otázce formy). Angažovanost může dokonce sloužit jako alibi pro nejrůznější druhy nedostatečnosti, od formálního konformismu až po neexistenci díla. A stejně jako Vy bych mohl uvést tisíc příkladů umění ‚neangažovaného‘ a přitom hluboce podvrtného. Není vzácným úkazem, že spisovatelé, kteří vykonali symbolickou revoluci v tom, co je na literatuře, malířství nebo divadle tím nejvíce specifickým, byli vnímáni jako indiferentní nebo dokonce konzervativci, vždy však jako elitáři. Jsem hluboce přesvědčený, že i když takovým umělcům vůbec nešlo o to ‚litovat utlačované a proklínat utlačovatele‘, jak říká Nabokov, něco jim – a ne pouze nemnoha šťastlivcům (*happy few*) – přinesli díky tomu, že rozbili formy, jež jsou apriorními formami vnímání a hodnocení, že zničili nebo rozvrátili

jazyky, které trvale drží myšlení v zajetí cenzury a rutiny.“ (Bourdieu 1995) Angažovanost ano, ale nikoli prvoplánová a mediální. A tím, co společnost osvobozuje, není angažovanost, ale původní tvůrčí výkony, v umění, v myšlení, ve vědě.

* * *

Výborná zpráva na závěr. Akční předsedové sekce pro sociologickou teorii ČSS Jakub Mlynář a Miroslav Paulíček připravují kolokvium o Pierru Bourdieuovi na květen tohoto roku.

Bibliografie

- Bourdieu, P. et al. (1993). *La Misère du monde*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. (1995). „À propos de *La Misère du monde*. Entretien avec Yan Ciret.“ *Revue du Théâtre de la Bastille* (6. janvier 1995), 28–29.
- Bourdieu, P. (2020). *Habitus and Field. General Sociology, Volume 2*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. (2022a). *L'Intérêt au désintéressement. Cours au Collège de France (1987–1989)*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. (2022b). *Microcosmes: Théorie des champs*. Paris: Liber/Raisons d'agir.
- Bourdieu, P. (2022c). *Retour sur la réflexivité*. Paris: Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales.
- Delsaut, Y., & Rivière, M. (2022). *Pierre Bourdieu, une bibliographie*. Paris: Raisons d'agir.
- Duval, J., Heilbron, J., & Issenhuth, P. (Eds.). (2022). *Pierre Bourdieu et l'art de l'invention scientifique: Enquêter au Centre de sociologie européenne (1959–1969)*. Paris: Classiques Garnier.
- Sapiro, G. (Ed.). (2020). *Dictionnaire international Bourdieu*. Paris: CNRS Editions.

Důležitá data roku 2022

MIROSLAV PAULÍČEK,
KATEDRA ZDRAVOTNĚ-SOCIÁLNÍCH STUDÍÍ,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDÍÍ OSTRAVSKÉ UNIVERZITY

Rok 2021 byl obzvlášť nešťastný z hlediska frekvence pohřbů, které se nevyhnuly ani obci sociologické a oborům jí blízkým. Rozloučili jsme se s Jiřinou Šiklovou, Michalem Illnerem a Františkem Znebejánkem, ale také s Janem Sokolem, Petrem Uhlem nebo Ivanem Havlem. Rok 2022 zatím také příliš radosti a slávy nenaznačuje, připomeňme si alespoň ty, kteří v něm oslaví významné životní jubileum, ti žijící (ač není jich příliš a genderově je seznam jednotvárný) nechtě jsou šťastni a zdraví.

- 15. ledna 1882** se narodil **Florian Znaniecki** (zemřel 23. března 1958)
- 5. února 1862** se narodil **Břetislav Foustka** (zemřel 22. února 1947)
- 8. února 1932** se narodil **Milan Nakonečný**
- 9. února 1942** se narodil **Manuel Castells**
- 18. března 1922** se narodil **Seymour Lipset** (zemřel 31. prosince 2006)
- 8. května 1892** se narodil **Arnold Hauser** (zemřel 28. ledna 1978)
- 10. května 1872** se narodil **Marcel Mauss** (zemřel 10. února 1950)
- 25. května 1972** se narodil **Jiří Šafr**
- 5. června 1972** se narodil **Jindřich Krejčí**
- 11. června 1922** se narodil **Erving Goffman** (zemřel 19. listopadu 1982)

- 14. června 1932** se narodil **Miroslav Hroch**
- 15. července 1892** se narodil **Walter Benjamin** (zemřel 26. září 1940)
- 18. července 1922** se narodil **Thomas Kuhn** (zemřel 17. června 1996)
- 28. července 1902** se narodil **Karl Popper** (zemřel 17. září 1994)
- 24. srpna 1902** se narodil **Fernand Braudel** (zemřel 27. listopadu 1985)
- 31. srpna 1932** se narodil **Ivo Možný** (zemřel 10. září 2016)
- 17. září 1832** se narodil **Miroslav Tyrš** (zemřel 8. srpna 1884)
- 11. října 1942** se narodil **Jiří Linhart** (zemřel 22. května 1990)
- 18. října 1942** se narodil **Bohuslav Blažek** (zemřel 20. listopadu 2004)
- 31. října 1882** se narodil **Josef Král** (zemřel 22. února 1947)
- 6. listopadu 1922** se narodil **Michel Crozier** (zemřel 24. května 2013)
- 28. listopadu 1822** se narodil **Nikolaj Danilevskij** (zemřel 7. listopadu 1885)
- 7. prosince 1872** se narodil **Johan Huizinga** (zemřel 1. února 1945)
- 9. prosince 1962** se narodil **Jaromír Volek**
- 10. prosince 1882** se narodil **Otto Neurath** (zemřel 22. prosinec 1945)
- 13. prosince 1902** se narodil **Talcott Parsons** (zemřel 8. května 1979)

Aktuální údaje o společnosti

Česká sociologická společnost (ČSS) je dobrovolnou organizací odborníků, jejímž cílem je podpořit rozvoj všech aspektů sociologie na celém území a ve všech regionech ČR, s hlavním důrazem na koordinaci v celonárodním měřítku, vytváření podmínek pro odbornou činnost svých členů a na reprezentaci české sociologie.

ČSS je kolektivním členem International Sociological Association (www.isa-sociology.org) a European Sociological Association (www.europeansociology.org).

Sídlo sekretariátu:

Česká sociologická společnost

Husova 4

110 00 Praha 1

Kontaktní údaje:

e-mail: mcss@seznam.cz

e-mail hospodářky: alena.miltova2020@gmail.com

IČ: 00444626

DIČ: CZ00444626

SOCIOLOGICKÝ BULLETIN
České sociologické společnosti 2021

Dušan Lužný a kol. (eds.)

Odpovědná redaktorka Veronika Gigalová
Technická redaktorka Jitka Bednaříková
Jazyková korektura Michal Zych
Návrh obálky Veronika Gigalová
Technické zpracování obálky Lenka Wünschová

Vydala Česká sociologická společnost
Husova 4
110 00 Praha 1

Vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
vydavatelstvi.upol.cz

1. vydání
2021

Neprodejná publikace

ISBN 978-80-907682-5-3 (tištěná kniha)
ISBN 978-80-907682-6-0 (online)